

A SZEGÉNYEK ISKOLÁJA

Írta
MÁRAI SÁNDOR

Hetedik ezer

R É V A I

BEVEZETÉS .

Kis művem hézagot óhajt pótolni. Mint gyakorló szegény, régen kutatok már olyan kézikönyv után, mely használati utasítást nyújtana a szegénységhez, megmagyarázná, hogyan lehet ezt az állapotot méltósággal és idegösszeroppanás nélkül elviselni, s az élet válságos és kínos pillanataiban tanácsokkal látná el a mérsékelt jövedelmű embereket. Afféle fordított tánc- és illamtan lebegett lelki szemeim előtt, mely egyszerű és gyakorlati módon megtanítja a szegényt, mint kell viselkednie a felsőbb rétegekkel szemben, ha meg akarja engesztelni a világot, mint kell mosolyogni, felállni, leülni, hölgyet táncra kérni fel, krumplit hámozni, bemutatkozni, vagy pöcegödröt tisztítani α nélkül, hogy formahibát követne el s kiingerelné a finomabb világi ítélőszékek bírálatát. Ha jól odanézőnk, azt kell látnunk, hogy a szegények nemcsak ügyetlenül élnek, hanem rosszul is viselkednek. Modoruk gyakran tűrhetetlen, életformáik alantosak, élvezeteikből hiányzik minden magasabbrendű mértéktartás,

stb. Ebből a szempontból például Knigge „*Umgang mit Menschen*“-je kitűnő kézikönyv lehetne ma is, ha a népszerű szerző nem feledkezett volna meg műve alkotása közben arról a mellékes és másodrangú, de tagadhatatlanul figyelemre érdemes társadalmi jelenségről, hogy az embereknek általában nincsen pénzük. Ugyanezt a feltűnő hibát mutatják a hazai irodalomnak azok a kitűnő hasonmű művei, melyek az emberekkel való érintkezésre tanítanak. Művem egyik mellékes célját abban látom, hogy olyan embereket, akiknek havi jövedelme nem üti meg a háromszáznegyven pengőt — másszóval, az emberiség kilentized részét — gyöngéden, de határozottan figyelmeztessen a magasabbrangú társasélet elemi szabályaira és következményeire, mert elbírhatatlan látvány, mennyire elkanászodik a világ a szegénység következtében. Ez lenne kis művem egyik célja. Olyan együgyű és meddő elméletekkel, hogy ez a civilizáció döngrováson van-e, e kipróbált termelési rend beadja-e a kulcsot, művem keretén belül nincs módom foglalkozni, mert művem csaknem olyan rövid, mint az élet, melyre figyelmünket szegezni óhajtjuk s az elméleti kételyeket készséggel reabíthatjuk azokra a szomorú emberekre, akik az ilyesmit mesterségszerűen űzik, más szóval, a közgazdászokra és kultúrfilozófusokra. Abból indulva

ki, hogy a szegénység, mint valamilyen járvány, vagy mint egy középkori rögeszme, elképzelhetetlenül elterjedt korunkban, s az általános, iparszerű és hatóságilag engedélyezett koldusság mellett újabb és újabb osztályokat is büzkörébe vonz, sürgős szükségét látom egy kézikönyvnek, mely a meglepett, orvul megtámadott s a szegénység kazamatáiba hurcolt új-szegényeket, akik változott helyzetükben, első elképedésükben, éppen oL kevésbé tudnak értelmesen és ízlésesen viselkedni, mint például az új gazdagok, kitanítsa állapotuk igazi mivoltára s az életöröm lehetőségeire, melyek, mondjuk, egy kazamatán belül rendelkezésükre állanak. Ez nem lesz könnyű.

Az egyházatyák és az érzékenyebb szentek tanításait olvasgatva, nem találtam tökéletes vigaszt és kielégülést, mert az Egyház legkitűnőbb szerzői dicsérik és hirdetik a szegénységet, ellentétben velem, aki utálok a szegénységet, legalább is a magam szegénységét, s legfőbb kifogásom ez állapottal szemben, hogy elmondhatatlanul unalmasnak találom. Az unalmat különben is minden formájában gyűlölöm, mert a halálra emlékeztet, amelyet megvetek, s leginkább akkor gyűlölöm, mikor a szegénység gyászos köntösében közelít meg s reámfújtatja pállott lehelletét. Nem tagadom, hogy a vallás rend-

kívüli vigasz és gyógyszer a szegénységgel szemben, különösen, ha állandóan a túlvilági kárpótlást tartjuk szem előtt s nem törődünk mindazzal, ami itt a földön történik velünk. Magam is mélyen vallásos lélek vagyok s ezért lep meg, hogy mégis unatkozom, születésem pillanata óta unatkozom itt a földön, mert születésem pillanata óta szegény vagyok. Ezt az állapotot, melynek változhatatlanságáról meg vagyok győződve, időnként elviselhetetlennek találtam s mint valamilyen szorongatott Zrínyi Miklós, száz aranyat rejtettem zsebembe s kirohantam a szegénység ostromlott várából, aminek természetes következménye volt, hogy mindig elestem. Ilyen kirohások alkalmával, ha csak pillanatokra is, iparkodtam részt venni a gazdagok életmódjában, majmoltam szokásaikat, utaztam tájaikon és étkeztem vendéglőkben, feküdtem ágyaikban és szívtam cigarettáikat — oly szánalmas és ostoba erőlködéssel, ahogy például egy rákbeteg viselkedhet, aki bárba megy táncolni, vagy felsétál az Eiffeltoronyba s azt hiszi, akkor jobban lesz. Bizonyos időbe tellett, amíg megtanultam, hogy a szegénység nem körülöttem van, hanem bennem van s nincs menekvés előle. Időbe tellett, amíg megtanultam, hogy a szegénység légköre olyasféle, mint a tordai bűdösbarlang és a kénes levegőnek párájától, ame-

lyet áraszt, elhalványodnak a környezet flórájának színei s a növényzetből kifakul a *klorofil*, ha a szegény reánéz. A legdúbbabb táj is szürke és unalmas, ha egy szegény nézi; ezt már sokszor kipróbálták. Mikor ezt megtudtam, nem estem kétségbe, nem háborodtam fel s főként nem léptem be semilyen politikai pártba, mert ez méltatlan és együgyű lépés lett volna részemről. Mint olyan ember, akinek lényétől a módszeres filozófiai tünődés nem egészen idegen, inkább gondolkozni kezdtem, mert ez volt a legolcsóbb, s gyönyörűségem is tellett e műveletben. E tünődések eredménye ez a mű.

Jól tudom, kis művemnek számos hibája van. Főcélját sokan talán frivolnak is fogják majd tartani. Mit tegyek? Tünődéseim alapvető kiindulási pontja az volt, hogy egy civilizációban, ahol a megélhetéstől senki nem ér már reá élni, szükséges lenne nyilvános, állami tanfolyamokon oktatni a szegénység technikáját, mielőtt még teljesen elhülyül az emberiség a szegénységben, ami természetes folyamat ugyan, de elszomorító. Annál elszomorítóbb mert emelkedettebb szempontból vizsgálva, mindent meg lehet tanulni, így a szegénységet is — szorgalommal, tehetséggel, iparkodással és odaadó figyelemmel enyhíteni lehet a szegénység gyötrelmeit s ha nagyjából elviselhetetlen állapot marad is, van

valamilyen módszere, melynek segítségével néha nem olyan bárgyúan unalmas. Olyan számárságokat, hogy a föld terített asztal, persze eszemágában sincsen mondani; de feltételezve, hogy a szegény végre is a gazdagéval azonos érzékekkel rendelkezik, csak nem tud élni velük, iparkodtam kidolgozni egy bonyodalmisságában is használható módszert a szegények részére, valami hasonlót, mint a *Mein System*, apró életgyakorlatokat, melyeket naponta felkeléskor, vagy lefekvéskor végez félórán át a beteg s hamarosan észreveszi, hogy tagjainak bénultsága enyhül, már kezd mozogni, ha lassan is. E tűnődések eredménye a szerény módszer, melynek latin címe így is hangozhatna: „*Ars vivendi pro paupenbus*“ — az eredeti címnél sokkal bajosabban hatna ez, mert általában minden szebben hat, ami latinul van, de kevesebben értenék meg, s ezért mellőzöm. De nem is fontos a cím. Művem célja fontos, melynek elérésére a legegyszerűbb eszközökkel törekedtem.

Végül megragadom az alkalmat, hogy bevezetőmben köszönetet mondjak ezen a helyen mindazoknak, akik művem megírása közben tapasztalataikkal és tanácsaikkal segítségemre voltak. Az ilyen értekező művek bevezetésében illik ez s a szerzők legtöbbször múzeumigazgatóknak mondanak ilyen-

kor köszönetet, akik végre is nem annyira a szegényekhez értenek, mint inkább a kitömött állatokhoz. Mennyivel kellemesebb helyzetben vagyok én, aki ezen a helyen olyan előkelő és nemes szerzőnek mondhatok szívem mélyéből köszönetet, mint Assisi Szent Ferencnek, aki „*Házasság Szegénység Úrnővel*“ c. művében felbecsülhetetlen útbaigazításokat nyújtott nekem s reávezetett a szegénység igazi mivoltának megértéséiére. Hálával gondolok dr. S. T. barátomra, aki, mint gyakorló szegény, e pillanatban előadó koldus a philadelphiai egyetemet övező mellékutcákban s Z. L. szemináriumtársamra, aki most szegény Rotterdamban. Az ő tanácsaiknak és útbaigazításaiknak is sokat köszönhetek. Bizonyosan tudom, hogy az elvont értelemben vett tudományos munkát kedvelő, szigorú szegények szemében művet gyanússá teszi talán az a tagadhatatlan időszerűség, melyet a választott tárgy korunkbeli köznapisága ad neki. Iparkodtam is művet az idő és kor divatos áramlataitól független, értékálló alapeszmékre felépíteni. Hogy ez mennyire sikerült, ám ítéljék meg bírálóim. Kis művet a világ szegényeinek ajánlom.

M. S.

ELSŐ FEJEZET

*(A szegénységről általában. — A gazdagságról. —
A pénzről. — Az állatok szegénységéről. — Érint-
kezés a szegényekkel.)*

A szegénységgel általában legcélszerűbb bizonyos távolságból, magas filozófiai szempontok szerint foglalkozni, annál is inkább, mert ha valaki gyakorlatibb hangnemben és nézőpontból foglalkozik a szegénységgel, nemzetközi megegyezés szerint a legtöbb civilizált államban elébb-utóbb becsukják. Elöljáróban állapítsuk meg hát, hogy magasabb filozófiai szempontból nézve, a szegénység az ember természetes állapota. Valóban, csak egészen jámbor, vagy hivatásszerűen rosszhiszemű fecsegők állíthatnak olyasmit, mintha új gazdasági elmélet, politikai jelszó máról-holnapra, de akár valaha is kiemelhetné az emberiség nagy tömegét a szegénység állapotából. Egészen jámbor álmodozók, vagy mindenre elszánt fanatikusok hirdethetnek csak olyan ostobaságot, hogy a földet be-

népesítő, nagy átlagában jóindulatú, teherbírásában végtelen türelmű s tömegben egyáltalán nem tehetséges emberi fajta rögtön boldog lesz és megszűnik szegénynek lenni, mihelyt valamilyen gyakorlati tan vagy jelszó, például az Üdv Hadseregének karénekei, vagy Marx tanításai megfelelő eréllyel elterjednek a világon. Ezt igazán csak szociológusok, vagy olyan embeiek hihetik, akiket ezért külön megfizetnek. Értelmes ember s főként olyan, aki rendelkezik még erkölcsi bátorsággal, ami magyarul egyértelmű azzal, hogy nem kap pénzt Moszkvából, sem pedig a Ku-Klux-Klantól, nem hallgathat arcpirulás nélkül elméleteket, melyek a valóságra úgy illenek csak, mint a teve a tű fokába. Hogy a termelt javakat s a világ kincseit az emberek milyen kulcs szerint osztják el egymás között s hogy az elosztási arányszám feljavítása érdekében milyen békés, vagy erőszakos eszközök-höz folyamodnak, ennek a kétségtelenül időszerű problémának a szegénységhez, mint az ember természetes világi állapotához semmi köze nincsen. Az emberiség megszokta a szegénységet s nem is tud másként; erőteljes egyéniségek aztán időnként megmagyarázzák neki, hogy időszerűen milyen célból szegény s ezt legtöbbször hálásan el is hiszi; de ez aztán minden. Bölcséemi szempontból telje-

sen közönyös, hogy az emberek egy új termelési rend kialakításának reményében viselik-e a szegénység szenvedéseit, vagy egyszerűen azért, hogy egy bank vagy iparvállalat nagyobb osztalékot fizessen, vagy vallási parancsra, vagy valamilyen romantikus és ködös jelszó szolgálatában, mint szabadság, vagy gyaimatosítás, vagy gyufatröszt. Akárhogy forgatjuk is a jelszavakat, nehéz megkerülni a valóságot, mely röviden úgy szól, hogy az emberek szegények, a világ embermilliárdjainak igen kis töredéke gazdag csak s ha a birtokos szerepét át is vállalja időnként a gazdagoktól az állam, az emberek tömegei változatlanul szegények maradnak, Kínában Cbakúgy, mint a Lappföldön, vagy a nisijnovgorodi szovjetben. Az indokolás, hogy *miért*, micsoda cél érdekében szegények itt vagy ott, lehet bármily tetszetős, nem változtat a szegénység intézményes, titokzatos állandóságán. Nincs hálásabb publikum a majomszínházban sem, mint amilyenek az emberek egy népgyűlésen, hol megmagyarázzák nekik, miért voltak eddig szegények s megcsillogtatják előttük azt a távoli célt, melynek elérése érdekében újabb nyomorúságot és szenvedést kell majd lelkesen elviselniök. Ilyenkor tombolnak, mert ürügyet látnak arra, hogy változatlanul, esetleg fokozottabban szegények maradjanak,

s ezt az állapotot nyilván annyira megszokták már, hogy időnként valóságos forradalmakat és mézárásokat csapnak a szegénység mentői általánosabb, intézményesebb, egyenlőbb és titkosabb biztosítására. Hogy az emberek tömegei éppen olyan szegények lesznek-e száz év múlva is, mint voltak száz év előtt, erről vitatkozhatnak egy agitátoriskolában, t vagy egy irodalmi szalonban, de értelmes embert, aki szembe mer nézni a valósággal, éppen olyan kevésbé érdekel, mintha geológusok vitáját hallgatná arról, hogy ezer esztendő múlva öt centimétert apadni, vagy dagadni fog-e a Csendes-Óceán? Az emberek óceánja, mindenféle termelési renden belül, kétségtelenül és örökké a szegénység vízszintjén marad; erkölcsi szempontból bírálva, nincs is ennél természetesebb. Engem már 1928 májusában figyelmeztetett egy élénk szellemű, kitűnő megfigyelőképességgel rendelkező, idősebb úr egyik budai kávéházban, hogy az állatok is szegények. Ez meglepett. Mint a nagy igazságok mindig, ez az egyszerű megállapítás is figyelmeztet reá, hogy a szegénység titkát ne a beszajkolt elméletek szótárában, hanem a valóságban kezdjük keresni, s egyszeriben el is képedünk, mennyire más igazi természete, mint ahogy mi szeretnők, hogy legyen. Ha meggondoljuk, hogy a hangyák, méhek és termeszek kivételével nem akad

egyetlen élőlény sem az élők világában, amely a vagyonszerzést életfeladatának tekintené, vagy éppen ragaszkodna az akár munkával és szorgalommal, akár nyers erővel és csalárd fondorlattal megszerzett javakhoz, egyszerre félre nem érhetően látjuk, hogy a szegénység természetes állapota a teremtménynek, s még a fentemlített rovarok is inkább csak valamilyen unalmas és kényszerű társadalmi szerződés parancsszavára végzik el a vagyongyűjtés egyhangú munkáját. Nehéz elképzelni is, hogy például egy oroszlán, melynek föltétlenül van annyi ereje és energiája, vagy egy hiéna, mely tud olyan kételynélküli lenni, vagy egy farkas, mely tud olyan vérszomjas lenni, mint mondjuk egy középtehetségű, ötvenéves, cukorbajos és a szakmában a fentemlített tulajdonságok összességéért elismeréssel emlegetett bőrgyáros, ne tudna vagyont gyűjteni, ha akarna! De éppen az, hogy nem akar, még a hiéna sem, mely a legromdább állat s köztudomásúan dögöt eszik ugyan, de például álmában sem jut eszébe, hogy a dög zsiradékából szappant is lehet főzni s a szappanból vagyont lehet szerezni — éppen az a teljes közöny, melyet az állatvilág kimagasló egyéniségei és kulijai egyaránt kimutatnak a vagyonszerzéssel szemben, meggyőzhet minden gondolkodó embert arról, hogy a szegénység

olyan természetes légköre minden élőlénynek, mint a levegő, amelyet beszív. Ki hallott már valaha is olyan király tigrisről, amely öngyilkosságot követett el, mert papírijai zuhanni kezdtek a frankfurti tőzsdén, vagy olyan sakálról, mely bánatában felakasztotta magát, mert egy napon észrevette, hogy az általa gondos előrelátással elkapart antiloptetemet éjszaka kiásta és elsikkasztotta valaki? Az elefánt gyűjti ugyan a krajcárt, de rögtön aztán, hogy megszerezte, megvető mozdulattal oda is trombitálja az ör, vagy az ápoló lábai elé. Az állatok, melyeknek éppen úgy megadatott a vagyonszerzés képessége, mint az embereknek, megvetik a tartalékkolt javakat; s ez a tagadhatatlan és feltűnő jelenség óvatosságra int, mikor az emberi szegénység és gazdagság természetét elemezzük.

Amikor felismerjük, hogy a szegénység az élőlények természetes, igazi és örök állapota, nem bizonygatunk persze egyidejűleg olyan csacsiságot, minthe a szegénység jó dolog, kellemes és boldogító állapot lenne. Már maga az élet sem jó dolog. A boldogság meg egyáltalán nem is tartozik a létezés céljai közé, mint ezt már *Rilke* is megírta egy levélben.* Annál kevésbé tartozhat a boldogság a

* („*Es iv wirklich nicht wichtig, glücklich zu sein.*“ R. M. Rilkének Bodraanhoz írott leveléből.)

létezés céljai közé, mert a létezésnek semmiféle célja nincsen. A szegénység is céltalan, önmagáért való állapot, mint az élet, melynek terméke. Egyszerű észjárású, vagy vakbuzgóságtól elvakult emberek hirdethetik csak, hogy a szegénység egyszerű következménye annak a néha mohó, erőszakos és képtelenül viselkedésnek, amelyet a gazdagok általában a szegényekkel szemben tanúsítanak. A politikai rögeszmék felelőtlenül engedélyezett terjesztésének káros következménye, hogy elterjedhettek olyan tévhitek, mintha az általános és örök szegénység valamilyen ádáz érdekszövetség, vérszomjas érdekcsoport rablóhadjáratainak következménye lenne. Ennek a tévtanterjesztő aknamunkának köszönhetjük, hogy a szegény csakugyan hajlandó néha úgy fogni fel a szegénység állapotát, melyben születése pillanatától haláláig leledzik, mintha valamilyen földalatti szövetség kényszeríténé erre — frakkos, szőrös és fogcsikorgató részvényesek alakulása, akik *holding* vagy *tröszt* formájában kizárólag abból a célból álltak össze, hogy a szegényt kifosszák. Egy pillanatig sem vonjuk kétségbe a gazdagoknak azt a természetes és egészséges jogát és hajlamát, mely ellenállhatatlanul és jókedvűen készíti őket, hogy gazdagságukat minden eszközzel növeljék s a szegényekkel mindig csak akkor és

annyira törődjenek, amennyire ez céljaik eléréséhez szükséges. A gazdagok szerencsére egészségesek és erősek, különben nem maradhatnának gazdagok, ellentétben a szegényekkel, akik mérhetetlen tömegükben is gyámoltalanok és erőtlenek. A szegények oly sokan vannak s a gazdagok oly kevesen, hogy már természetes számbeli fölényük erejével is számtalanszor elvehettek volna a gazdagoktól mind az előnyöket és javakat, melyekhez ezek oly egészséges makacssággal ragaszkodtak; de ha tudomásul vesszük, hogy kétmilliárd ember közül, akik a földet benépesítik, legfeljebb százmillió gazdag csak s a többi szegény, kétely fog el, alkalmas-e bármilyen tetszetős elmélet és erőszakos gyakorlat ennek a tehetetlenségi állapotnak megváltoztatására? Az arányszámok kísérteties végleteinek vizsgálata közben valóságos kísértést érzünk, hogy szakítsunk a tévhittel, mintha a gazdagok csak különös fondorlatok és megegyezések jóvoltából forgathatták volna ki a szegényeket a világ javaiból — meg kell vizsgálnunk a gazdagság és a szegénység természetét, oly elfogulatlanul, ahogy egy ausztráliai bennszülött tanulmányozhatná, mondjuk, a francia társasélet elemeit, hogy felismerjük azokat a természetfölötti erőket és politikamentes összefüggéseket, melyeknek következménye a gazdagság és a szegénység.

Elterjedt tévhit az is, hogy a szegényeket és a gazdagokat a pénz birtoklása választja el egymástól. Ezt az ostobaságot főként az angol és amerikai társadalomfilozófusok hirdették és hirdetik; a franciák és általában a latin gondolkozók már csak föltételes tartózkodással nyilatkoztak a pénznek a társadalom kialakulására gyakorolt szerepéről és jelentőségéről. A tévhit oka, mintha a szegényeket és a gazdagokat a pénz birtoklása választaná el egymástól, az a felületesség, mellyel az emberek a pénzt minden időben egyszerű értékmérőnek tekintenek s legtöbbször elfelejtették megvizsgálni, milyenek is hát azok az értékek, melyeket a pénzzel mérni lehet? Ha élesen odafigyelünk, azt látjuk, hogy pénzzel valóban meg lehet vásárolni a juhkenocstól a maradéknélküli kéjérezeten át a földalatti villamosvasút részvénytöbbségéig mindent a világon, s lelkesen ismerjük el, hogy a pénznyújtotta birtoklás és kielégülés lehetőségei nem kicsinyek. De nem lehet megvásárolni például azt, hogy egy buta ember akár pénz birtokában is rendelkeznie a gondolkodás képességével — s ismerjük el, hogy gondolkodni mégis csak mulatságosabb dolog, mint valamely fényűző marseillei nyilvános házban nőkkel pezsgőzni —, pénzzel nem lehet semlegesíteni a halálfélelmet, sőt pénzzel araolyan egyszerű

képességekre sem lehet szert tenni, mint az ének-tehetség, vagy a humorérzék. Az ember nem hinné, de így van. Nem becsüljük le a pénz értéktermelő lehetőségeit, sem értékszerző képességét, mikor hatóerejének határt szabunk. A pénz alkalmas arra, hogy gyűlöletet szerelemmé, közönyt barátsággá változtasson; én magam például gyakran észrevettem, hogy pénzért, s hozzá viszonylag kevés pénzért, a legnemesebb érzésekre is képes vagyok. A szemforgató és tájékozatlan kontinentális szépirodalom bűne, hogy a pénzt mágikus varázserőnek tekintik sokan ma is, s a szellemi börzén, ahol a fogalmak változó értékeit jelzik, ma sem függesztették még ki teljes listáját az értékeknek, melyek megvásárolhatatlanok. A nagyközönség ma is abban a téves meggyőződésben él, hogy pénzért, még hozzá olyan silány és kevésbé értékálló jelképért, mint amilyen napjainkban a pénz, meg lehet vásárolni magát a világot, minden anyagával és erőforrással. Igaz, pénzről nem is lehet elég óvatosan beszélni. A pénz varázsos erejének rosszhiszemű tagadása lenne, ha kétségbevonná valaki, hogy pénzért lehet megvásárolni embereket is, tehát nemcsak a sánta koldust a Lánchídfőnél, hanem megfelelő helyzetben és megfelelő összegért, egy maharadszát is, — az egyiket mankójával, a másikat minden

birtokával és háremével s mindkettőt szőröstül-bőröstül, mert semmit nem lehet olyan olcsón venni, mint egy embert. S elismerjük azt is, hogy pénzért valóban meg lehet vásárolni a részleges egészséget, szépséget s nagyrészt mindent, amit egy nő nyújtani tud. De pénzért nem lehet például módját ejteni annak, hogy egy orrszarva önkéntelen nyájas-sággal pillantson az emberre — s már ez a körülmény elég ahhoz, hogy a pénz mindent megejtő és mindent varázskörébe kényszerítő mágneserejének balhítét gyanakvással és fenntartással vizsgáljuk. A baj ott lesz, hogy az átlag-gazdag számára a valóság legtöbbször elviselhetetlen s így kénytelen a dolgok helyett általában beérni a dolgok jelképeivel, melyeket a pénz selyempapírba csomagolva, szüntelenül szállít neki. A gazdagság végre is jelképes és korlátolt valami, s a szó bonyolultabb értelmében a gazdagok ugyancsak szerény emberek, mikor a valóság helyett, amelytől úgy félnek, mint a kutya a pecéértől, beérik a valóság kivonatával és jelképeivel, melyeket az irodalom s az ennen képküpre mintázott társadalom délibábképei nyújtanak nekik. A gazdagok közül is csak a legfinomabbak, akik olyan tehetségesek, hogy már akár szegények is lehetnének, tudják, mennyire véges a pénz hatalma, s nemcsak a pénz birtoka választja

el a gazdagot a szegénytől; s végül tudják azt is, hogy pénzért meg lehet ugyan vásárolni az erényt — csak nem érdemes — de nem lehet pénzzel el-sajátítani azt a jókedvű állapotot, melyet az erkölcsi igazságok felismerése és gyakorlása nyújt a léleknek. Mert, ellentétben az angol puritánokkal, akik „erkölcs“ helyében valamilyen szomorú és savótlan maszlaggal szeretnék megegetetni a világot, meggyőződésünk, hogy az igazi erkölcsiség szenvedélyes, érzéki és jókedvű állapot; a gazdag, aki kényszerűen mindig csak a pénz óvszerével közelít az élet örömeihez, mindent megvásárolhat, csak éppen az erkölcs érzéki öröméhez nem juthat el soha. Ezért olyan szomorúak általában a gazdagok. A gazdag ember elsőrendű ismertetőjele, mint tudjuk, az őszinte, egészséges és csillapíthatatlan szerzői ösztön. Az olyan gazdag, aki a szerzésben egy bizonyos határvonalon megtorpan s nemcsak nem tud, hanem már nem is akar továbbszerezni, nem számít igazi gazdagnak s legtöbbször ki is kö-ösítik a gazdagok világából, megbüntetik a jóra való restségért, mert a gazdagok egymással szemben még sokkal kevésbé ismerik a kíméletet, mint a szegényekkel szemben. Rendes gazdag addig szerez, amíg él. Ha szemre úgy tetszik is, hogy egy-egy gazdag már visszavonult, s rózsafák oltásával

és északnémet gótika szemléletével tölti napjait, titokban nem mulaszt el egyetlen alkalmat sem, amikor szerezhethet valamit, ha egyebet nem: potyagyegyet valamelyik színházba. Ha közelről figyeljük a gazdagok tulajdonságait, elképedünk az elemi szeizói ösztönnek azon a kényszerén, mely a gazdagok cselekedeteit áthatja. Mint a szenvedélyes gyűjtők, akik nem elégednek meg például a háromszáznegyven burnótszelencével, melyeket már sajátjuknak nevezhetnek, hanem az összes, e világon feltalálható burnótszelencét is szeretnék mellékesen megszerezni: úgy az igazi gazdag sem valamilyen korlátolt összegű pénzre vágyik s nem is valamilyen meghatározott pénznemből való összegre, hanem minden pénzre vágyik, amely e földön feltalálható s az összes pénznemekre, a legrégebb koroktól az újkorig s a legtávolabbi vidékekről is gyűjti a pénzt, mindenféle címletben és kivitelben. Erre több példa van. Az egészséges, becsületes és derűs szerzői ösztön mellett másik legfeltűnőbb tulajdonsága a gazdagnak bizonyos halmazási kényszer. Ismertem olyan gazdagot, aki, mikor moziba ment, nemcsak nőt, újságokat, cukorkát és különféle cigarettákat vitt magával, hanem kölni vizet és egy szarvasbőrzacskóban csiszolatlan drágaköveket, melyeket időnként megcsörgetett. Ez

a szerencsétlen ember, áthatva attól a jellegzetes halmozási kényszertől, mely a legtöbb gazdag életét kitölti, páholyában félszemmél figyelte csak a moziképet, közben zseblámpa segítségével amerikai és francia magazinokat is olvasott a páholy pereme mögött, cukorkát szopogatott és rágyújtott, félkezével a társaságát élvező hölgy kezeit szorongatta, majd kölni vizet szagolt s közben arra gondolt, hogy diágaköveket rejteget a zsebében. Ez a lelkiállapot jellegzetes, azért említem. Vagy meg lehet-e máiként érteni, hogy egy ember, aki tulajdonának nevezhet már egy szénbányát a belga szénvidéken, ugyanakkor fogcsikorgatva vágyakozzék egy dél-amerikai gumiültetvény után, oly mohósággal és oly erőteljesen, mintha becsülete, egészsége s túlvilági boldogsága múlna ez ötletszerű vágykép megvalósításán? Meg lehet-e érteni, hogy valaki, aki dollárban milliókat mondhat sajátjának, mindenét felteszi egyetlen lapra, csakhogy mégegyszer annyi svéd koronát szerezhessen? Az a szorongás, mely különös és veszedelmes vállalkozásokra készíti a gazdagot, aki mintha állandóan tartana tőle, hogy elmulaszt valamit, az az óvatos és mégis szeretlen szerzői düh, melynek tragikus következményeit állandóan megfigyelhetjük a gazdagok világában, arra tanít, hogy a gazdag mindig az egésze

tor, szemléletének tárgya a világ birtoklása, az ősz-szes folyókkal, hegyekkel, bányákkal, ipartelepekkel és pénznemekkel, nem pedig holmi pszichicás részletre, melyet a bankban négy százalékkal lehet kamatoztatni.

A szerzői rögeszme gyakran termékeny is; persze mindig csak a halmozás reményében az. Igazi, vérbeli gazdag, amilyen alapján kevés van, mert a gazdagok között sajátos módon sokkal kevesebb az alkotó tehetség, mint ahogy tevékenységük eredményei után hinni lehetne, egyidejűleg tör a francia Kongó, a sévresi porcellángyár és a norvégiai hóringhalászat kizárólagossági joga után s mellesleg szívesen alkuszik, ha egy skatulya gyufát vesz.

A szegények éppen olyan téves és zavaros, csaknem gyermekes elképzeléseket dédelgetnek a gazdagok felől, mint a primitív népek a szellemvilágról. Szegényes képzeletükben különös, baljós képességekkel ruházzák fel a gazdagság fantomjait s azt hiszik, e természetfölötti lények szándékai és szenvedélyei hatnak ki életükre, nyomorítják meg cselekvési szabadságukat s akadályozzák őket az élet zavartalan élvezetében. És mert a szegény állandóan oly keveset lát csak a világból, mint egy ló, amely ellenzöt visel szemei mellett, kénytelen gyatra képzelőerejével alkotni meg a gazdagság mí-

toszát, s a gazdagok világa helyén valamilyen hivatalosan elismert és pártfogolt Olymposzt képzel el, ahol félistenek járnak és kelnek gépkocsikon, s nektárt isznak az ötórai teákon. Valóban, a szegények számára a gazdagság afféle pogányisteni állapotnak tűnik, malasztnak és kegynek, mely* kiválasztottakra száll csak le. A szegény nem tudja megérteni, hogy miért gazdag például egy korlátolt, kellemetlen külsejű és unalmas beszédű ember — nem érti és azt képzei, hogy Is^fen kegyelméből gazdag, s ebbe a tévhitbe aztán bele is csökönysődik. Érintkezni nem tud vele s ha szavát hallja, legszívesebben szótár után nyúlna, hogy lefordítsa beszédéi a szegények nyelvére. Bevallom, a ritka alkalommal, mikor egy-egy valódi gazdag megszólításával tüntetett ki, magam is éreztem hasonló zavart és elfogódottságot; legszívesebben letérdeltem, vagy kezét csókolgattam volna, vagy valamilyen más módon, szapora főhajtással, vagy középkori ájtatos dalok éneklésével adtam volna kifejezést megrendülésemnek, melyet a kiválasztottság ténye váltott ki belőlem —, az az egyszerű, de tagadhatatlan tény, hogy ő gazdag, míg én szegény vagyok. Ilyen túlzásoktól csak önfegyelmem és filozófiai nevelésem tartottak vissza. Az az esetlegesség, hogy a történetesen utambavetődött gazdag szellemi ké-

pességeit illetően talán egy kecske, vagy öszvér színvonalán mozog, soha nem enyhítette az áhítatos megrendülést, melyet a gazdagság mítoszával szemben éreztem. Igazi gazdagok és igazi szegények tudják csak, milyen mafla kertelés és hazudozás „osztályokról“ beszélni és rendi- vagy kaszt-elméleteket állítani fel, mikor a világon már ősidőktől csak kétféle emberiség él, a legtökéletesebb Jgiemzetköziségben, szervesen egymás mellett, mintegy isteni törvény parancsára összekötözve: a szegények és a gazdagok. Ezen a két óriási tömbön épül fel az emberek társadalmá s osztályokról már csak a népgyűléseken mernek szónokolni, ott is csak kevés eredménnyel. Mint a föld és az ég, úgy érintkeznek e két világ láthatára, természetes összetartozással és egyidejűleg külön térfogatokkal; s ha azonos nap világítja is be e két világot, a fény és az árny játéka nem ugyanaz a bakonyi barlangban, mint a sztratoszférában.

Ami a szegényeknek a gazdagokkal való érintkezését illeti, ezt a nehéz kérdést, mint a fentebbiekből is kitűnik, a szegények a gyakorlatban régen megoldották már, mégpedig nagyon egyszerűen. Bármily különösnek tűnik is, a szegények nem érintkeznek a gazdagokkal. Nehéz lenne elemezni azt a makacs gögöt és dacot, mely vissza-

tartja őket, hogy elfogadjanak meghívásokat a követségek estélyeire, résztvegyenek jótékonyági teákon, vagy kétszázteritékes rózsadombi házszentelőkön. A gazdagok oly kínosan tudják ezt, hogy már nem is hívják őket. Ugyan, ki olvasta közülünk az újságok személyi hírei között, hogy a távozó svéd követ tiszteletére adott estebéden megjelent Büdösy István bélmósa is nejjével, vagy azt, hogy valamelyik élemedett korú és az írás kényszer-idegességével sújtott külföldi író megérkezése alkalmából résztvettek a kultuskormány teáján Krumpli Imre vagónfékező és bájos leányai is? A szegények, sajnos, nem érintkeznek a gazdagokkal s nehéz elképzelni, hogy ezt az époly makacs, mint oktalan vadócságukat belátható időn belül le tudják majd küzdeni. Ami a gazdagoknak a szegényekkel való érintkezését illeti, az már sokkal bonyolultabb feladat, mert a gazdagok elkerülhetetlenül kénytelenek időnként érintkezni a szegényekkel, abból az egyszerű okból, mert szükségük van rájuk, ellenében a szegényekkel, akiknek nincsen közvetlen és sürgető, mindennapos szükségük a gazdagokra. A gazdagok, szerencsés tapintattal s nagy társadalmi műveltségük jóvoltából mindig meg is találják a megfelelő hangot s tapintatosan érintkeznek a szegényekkel — de kis művünk nem a gazdagokat,

akik már amúgyis értik ezt, hanem a szegényeket óhajtja az érintkezés fogásaira tanítani. Ezért, az alapvető fogalmak tisztázása után, talán nyomban át is térhetünk e mű közvetlen célkitűzéseinek tárgyalására.

MÁSODIK FEJEZET

*(A boldogtalanságról. — A szegények fajtáiról. —
Nyelvük, szokásaik, mondakörük, társadalmi be-
rendezkedésük.)*

A boldogtalanságban az a célszerű, hogy a legkisebb kunyhóban is elfér. Úgyszólván semmiféle különösebb képesség nem szükséges hozzá. A szegények életét úgy veszi körül, mint a levegő a földgolyót: valósággal nincs is szerves élet nélküle, legalább a szegény számára nincsen. Finom, ritkás, alig tapintható anyagszerűsége áthatol a szegények életének minden válaszfalán s ünnepeiknek, rikító és együgyű szertartásaiknak éppen úgy alkatrésze, mint bánataiknak és tragédiáiknak. Ebből következik, hogy a szegény számára az élet útszéli, nagy fájdalmi sohasem jelentik ugyanazt, mint amit a gazdagnak jelentenek: a betegség, vagy a tönkremenés, a baleset s végül a halál is csak természetes légköri tűneménynek számít, mely nem sokkal figyelemreméltóbb, mint az esős évszakban egy-egy

jó, kiadós zivatar, mennydörgéssel és istennyilával. A gazdag szemében a boldogtalanság mindig az *attrakció* jellegével bír: tulajdon boldogtalanságát úgy szemléli, mintha cirkuszban mutatnák neki. Egy vakbélgyulladás, vagy azt, hogy a szeretője megcsalta, vagy barátja halálát, vagy eszmeköre valamely halványának összeomlását, mondjuk a tekintélytisztelet elvének meglazulását, vagy egy remeknek tartott mexikói olajpapír elértéktelenedését, személye ellen intézett merényletnek tartja, *privatissimumnak*) és joggal. Kiválasztottságának tudata nem engedi, hogy a saját vesegyulladását is azonos jellegűnek ismerje el azzal a millió és millió vesegyulladással, melyeket naponta állapítanak meg világszerte — mint a költő, a gazdag is személyes használatra valónak tartja a világot s a boldogtalanságot, ha néha találkozik vele, hangosan ünnepli, tanácsulést hív egybe, amelyen megbeszélnek, s legszívesebben verset, vagy vezércikket íratnak róla, mint valamilyen világraszóló eseményről — s nem ritkán irat is. A szegény ellenben csak úszkál a boldogtalanságban, mint a cigányhal a mocsárban s élettani szempontból is érdemes megfigyelni, mint alkalmazkodott idők folyamán a boldogtalanság életfeltételeihez, új szerveket fejlesztett ki magából, amolyan lelki kopolyúkat, melyek

segítségével emlős állat létére is lélegzeni tud a boldogtalanságban. Miután a legalacsonyabb rangú élőlény csakúgy, mint a legmagasabb rangú, mászóval a vizibolha csakúgy, mint Montagu Norman egyetlenegy életcél ismer csak: a kielégülést — nem szabad túlzásokba esnünk s úgy állítani be a kérdést, mintha a szegény számára a boldogtalanság állandósult légkörén belül teljességgel lehetetlen lenne a kielégülés. Kétségtelen, hogy a maga módján a szegény is kielégül néha, de mindig csak a boldogtalanság árán és lehetőségein belül. A szegény ember boldogtalansága oly természetes és megszokott, hogy már nem fáj, külön, észre sem veszi — csak él benne, mint az angolok a ködben s nagyszerűen kiismeri már benne magát és éjjel is hazatalál. A boldogtalanság, ha egyszer beleszületünk, nem sokkal feltűnőbb, vagy meglepőbb az élőlény számára, mint maga az élet folyamata. A szegény jóízűen ebédel, miközben boldogtalan, utána boldogtalanul húz egy félórát a díványon, vagy boldogtalanul, de tüzesen szórakozik barátnőjével, majd boldogtalanul dolgozik és pénzt keres, este boldogtalanul beül egy moziba, vagy egy kocsmába s egy napon boldogtalanul meghal, anélkül, hogy közben különösebb ügyet vetett volna a boldogtalanságra, mely egy pillanatra sem szűnt meg élete

légköre lenni. A boldogtalanságban éppen úgy lehet élni, kuglizni, pletykálni és adomákat mesélni, raint ahogy a lelkek megőrzik emberi tulajdonságaikat a tisztító tűzben is, mely nem fáj különösebben, csak sokáig tart s nem annyira kihatásaiban, mint inkább csak jellegében elviselhetetlen.

Általánosan ismeri tény, hogy a boldogtalanság egyike a legfinomabb állapotoknak, amely embernek osztályrészül kijuthat. A költők, akik a legnemesebb embereknek számítanak a világon, valószínűleg vadásznak rá, pénzt és fáradságot nem kímélve üldözik a boldogtalanságot, mert leggyönyörűbb alkotásaikat, tehát számukra a kielégülés egyetlen lehetőségét, a tudatosított boldogtalanság ritka perceinek köszönhetik. Ebben az értelemben, a rendszeresített boldogtalanság jóvoltából, melyet éleítikhosszat belelegeznek, a szegények életét is bizonyos finom, állandó költészet hatja át. Ezt a sugallatot a szegények ritkán tudatosítják, mert a nagymosástól, tudóvésztlől és kötőréstől legtöbbször, sajnos, nem érnek rá; de az a költői hangulat, mely a szegények szobái, tájai, együttlétei felett elárad, különös varázst ad a szegények életének s menthetetlenül megigézi őket a lebegő, lehetetlenül könnyű költőiesség delejkörében. Aki megvizsgált

már valaha a gazdagok közül közlről akárcsak egy napot is a szegények életéből, megérti ezt s honvággyal gondolhat csak reá. Ebből az állapotból következik, hogy a szegények általában sokkal finomabb emberek, mint a gazdagok. A szegények legtöbbször tartózkodóak és csendesen beszélnek s ami ennél is fontosabb, mint az igazi költők, állandóan csak magáról a dologról beszélnek s csak a legszükségesebb szavakkal, mint a remekművekben. A gazdagok, ezt tudjuk jól, sok fölöslegeset beszélnek s gyakran csak a beszéd kedvéért beszélnek, melyet időnként és koronként valamilyen mesterséges tökélyre emelnek és „társalgásnak“ neveznek. A szegény soha nem „társalog“. Senki nem hallotta még, hogy egy klozettszerelőre azt mondták volna: „*kitűnő causeur*“. A szegény mindig csak a legszükségesebbet mondja s hogy ez milyen finom vonás részéről, csak a költők értékelik igazán, akik a maguk t észéről ugyanilyen szükségű és bensőséges tárgyilagosságra törekednek. Továbbá a szegénység, jóllehet kétségtelenül isteni elrendelés, egyedijüleg idegállapot is. A boldogtalanság olyan ismertetőjele ennek az idegállapotnak, mint a nők varázsának a nemi vonzás, mely láthatatlanul is állandóan árad belőlük. S mint bizonyos természeti tüneményeknek, a boldogtalanságnak sem lehet okát

adni, a jelenséget inkább csak hatóerejéből ismerjük, mint a villanyosságot s nem tudjuk megmagyarázni a tünemény természetét. Nehéz is lenne megmagyarázni, miért boldogtalanok, miért ilyen makacsul és lelkesen boldogtalanok a szegények? Talán csak azért, mert szegények. Talán csak azért, mert élnek.

Az a szigorú tudományos módszer, melyet művünkben alkalmazni óhajtunk, nem engedi meg, hogy föltevésekkel dolgozva keressük a tünemények magyarázatát; ezért inkább lemondunk arról, hogy a szegények boldogtalanságának okát adjuk s beérjük a jelenség megállapításával, amely azonban fontos. Művünk szemléletének egyik alappillére az, hogy a szegény mindent egy állandó, gázszerű, oxygénnél is könnyebb összetételű boldogtalanságból kifelé csinál. Amíg a gazdag a boldogtalanságot alkalmi és személyes természeti csapásnak tartja, addig a szegény jár és kel benne, otthonosan, mint egy megnemesedett végzetten belül. Érdemes megfigyelni, milyen választékos, figyelmes gonddal és elmerüléssel tudnak boldogtalanok lenni a szegények. Úgy neki tudnak ülni a boldogtalanságnak, mint egyfajta ájtatosságnak, lelkigyakorlatnak, könnyű lélekkel és fogékonyán. Több szegényt ismerek, akik, mint a nagyon érzékeny médiumok

a *tranceba* pillanatok alatt boldogtalanságba tudnak esni; csak annyit látsz, hogy a szegény mereven ül egy széken, mondjuk egy kávéház előterén, előtte asztalon a pohár víz, néhány újság, az ablak előtt társaskocsi halad; a szegény mereven nézi a pohár vizet, egy pillanatra behunyja szemét s rögtön megmerevedik a harmadfokú boldogtalanság állapotában, a delejes görcsben. Ilyenkor teljesen érzéketlen a világ iránt, egészen úgy, mint az alvó médium; szólhatsz hozzá, üres szemekkel pillant rád, kezét emeli s ha megparancsolod, feláll, némán meghajol, ismétli szavaidat, visszaül helyére; a boldogtalanság leköti akaratát, pillantása üres s hiába figyelmezteted a világra, gyakorlati és izgalmas jelenségekre, mint a dollár ára Helsingforsban, vagy a galamblövés Montecarlóban, vagy, hogy valamelyik gazdag új nőt vásárolt magának, sokkal szebbet a réginél — szavaid nem hatolnak el tudatáig, a boldogtalanság közepén ül, mint légüres térben, megközelíthetetlenül.

A legcsekélyebb alkalom jó ürügy a tehetségesebb szegénynek, hogy boldogtalan legyen: kirakat az utcán, valamilyen fényes tárgy, falragasz, repülő madár, amely megragadja figyelmét s eszébe juttatja a világot — ez mind ok már arra, hogy átmenet nélkül boldogtalanságba essen. Egyesek kö-

zülök szívják a boldogtalanságot, mint az ópiumot s napközben réveteg szemekkel, viaszsárga homlokokkal, álmosan lézengenék közöttünk; ezek csak a boldogtalanság tudatosított perceiben élnek s mint a nagyon előkelő szellemek, tudják, hogy övék az, amit egyedül érdemes megkívánni: tehát minden, ami nincs, ami elérhetetlen. A szegény oly felfokozott érzékekkel tudja ezt, olyan biztosan és tapasztalásból, s az „elérhetetlen“ költői fogalmát olyan változatokban ismeri, hogy nem csoda, ha életét teljesen áthatja bizonyos félreismerhetetlen költői magatartás. Tudjuk, hogy a szegények külön világrészen élnek, külön tájakon járnak, ahová a gazdag igen ritkán s akkor is inkább csak gyakorlati céllal teszi be lábát; e tájak éghajlata a boldogtalanság, a fénytörés nélkül való, egyenletes boldogtalanság, mely hűvös és hideg homályával, kissé az északi fényre is emlékeztet. Több példát tudunk erre is. *Dosztojevszkij* leír egy esetet a „Bűn és bűnhődés“-ben, mikor egy fiatalember a szegénységtől boldogtalan volt. Én magam, minden különösebb ok nélkül, pusztán szegénységből több ízben voltam már boldogtalan, így Heidelbergben egyszer, 1923 február 8-án délután s egy ízben éjszaka francia földön, Nancyban, egy kéteshírű ház különszobájában, éjjel félkettő felé; de

más alkalmakkor is, mint azt jegyzeteim tanúsítják.*

Ha a szegények fajtáit vizsgáljuk, rögtön előljáróban két nagy főcsoportra bukkanunk, ú. m. a *gyakorló szegények* s a *tolerált szegények* két nagy családjára; az utóbbiakat egyes távol-keleti vidékeken „érinthetetlenek“-nek is nevezik. A szegények részben a *maláj-polinéziai nyelvcsoport*, részben az *ural-altáji nyelvcsoport*, kisebb részükben a *khamita-semita* nyelvcsalád s ismét nagyobb részükben az *indogermán* nyelvcsalád területein található fel. Legújabban találtak szegényeket az *amerikai* nyelvcsoportok területén is (1. Up tön Smc/air-nél)⁵, de ez a felfedezés még tudományos megerősítésre szorul. Mint a fentiekből látszik, a szegények sokféle nyelvet beszélnek; az összes nyelvjárások számát, melyeket a világ szegényei használnak, *Balbi* és *Pott* 960-ra becsülték, míg *Müller* Miksa 900-ai tart csak valószínűnek. Már ez a körülmény is mutatja, milyen nehéz a gazdagoknak megközelítőleg pontos képet alkotni a szegényekről; a gazdag legszívesebben, s különösen nyilvánosan, csak két nyelvet beszél, mégpedig az angolt és a franciát s ezen

* *Charles-Louis Philippe*, a szegénység egyik kitűnő ismerője, leír egy esetet, mikor egy ember a szegénységtől és boldog talanságtól hetekig nem tudott az utcán járni.

felül az anyanyelvét, s a tetejébe mindhármát legtöbbször hibásan és törve. Feltűnő, hogy a szegények meglehetősen jól beszélnek anyanyelvüket. E kilencszáz nyelven felül beszélnek egyébként a szegények egy különös eszperantót is, amelyet röviden a *szegények nyelvének* nevezhetnénk. Ez a nyelv silányan egyszerű, igeragozása kezdetleges, deklínációja majdnem semmi, nemeket alig ismer s nagy előnye, hogy mindenütt a világon megértik. Szerkezetében átmenetet alkot az *agglutináló* és *flektáló* nyelvek között. Szókincse szegényes, de képcsoportjai találóak és félreérthetetlenek. A szegények nyelvének legfeltűnőbb tulajdonsága, hogy alig ismeri a hasonlatot s a jelenségeket közvetlen nevükön nevezi. Ha a szegény azt mondja: „kenyér“, semmi egyebet nem óhajt ezzel a szóval megjelölni, mint azt a búzából, vagy rozsból készült élelmiszert, melyet öncélú tápláléknak ismert meg; ha azt mondja: „*kenyeret keresni*“, úgy valóban a kenyérrre gondol, melyet meg kell keresni, ellentétben a gazdaggal, akinek reggeli sóhaja: „*menjünk kenyeret keresni*“, esetleg egészen mást jelent, talán azt, hogy estére meg kell keresnie háromezernégyszáz pengőt, vagy egy ebédlőberendezést. Ha a szegény azt mondja, úgy az időnek záros tartamát óhajtja megjelölni, mondjuk néhány órát, reggel-

tol estig, valamilyen rövid időt, melyet életben kell eltöltenie, előre meghatározott feltételek mellett. Mászt ért a gazdag, ha azt mondja: „élet“ — utazást ért alatta, napfényt vagy árnyékot, amihez éppen kedve van, amit szeretne, amire vágyik. A szegény mindig valami tárgyszerűt ért alatta: azt, ami van. Ha két különböző nemzetiségű szegény találkozik, rögtön megértik egymást a szegények nyelvének segítségével; megértik egymást, ha egyetlen szót sem szólnak, elég egy mozdulat, elég, ha összenéznek. Elképpesztően összetanultak a világon a szegények. Ezt a rendőrségen is tudják és szelíden, feltűnés nélkül, de vigyáznak reájuk.

A szegények mondanak köze közelről emlékeztet a görög mitológiára, csak sokkal kezdetlegesebb. Az istenek és félistenek, melyeknek képzetek benépesítik eszmekörüket, emberi tulajdonságokat mutatnak fel s ha torz és aránytalan túlzásokban is, de emberi vonatkozásaikkal lenyűgözik képzetüket. Azok a szükséges és jóindulatú világi közegek és intézmények, melyek nélkülözhetetlenek a társadalmi szerkezet működéséhez, a szegények munkakörében jelképes, mitikus jelenséggé alakulnak át. Már említettük, hogy a szegény a gazdagokat természetfölötti lényeknek tartja. Jámbor képzetükben mint öncélú, emberfölötti hatalommal felru-

házott lények tűnnek fel a világi intézményeknek azok a magas- és alacsonyrangú szolgálói és alkalmazottai, akik a szegény életét születése pillanatától haláláig nyilvántartják, ellenőrzik és befolyásolják. A szegény, ha tudja is, milyen önzetlen és szükséges a társadalom részéről az a gondoskodás, melyben szüntelenül része van, nem tud szabadulni a kényszerképzettől, hogy ezek a bölcs és hatalmas lények rokonságot tartanak a Végzettel, melynek végrehajtó közegei. Mint ilyenek, e hatalmak a civilizált szegények képzeletében az őállapotban élő szegények túlvilági vajákos fantomjainak, a szellemeknek és elvarázsolt lelkeknek baljós és csodatevő képességeit gyakorolják. Ahogy a görögök és rómaiak mondaköre hemzsegett istenektől és félistenektől, démonoktól és múzsáktól, fúriáktól és erinyeusoktól, najádoktól és plejádoktól, penateusoktól, titánoktól, charisoktól és szirénektől, úgy hemzseg a szegények mondaköre Telekkönyvtől, Csendőrtől, Előjáróságtól, Szolgabírótól, Adóhivataltól, Őrmestertől, Főnöktől, Irodaigazgatótól, Tisztiorvostól, Végrehajtótól, Társadalombiztosítótól, Jegyzőtől s a különös Olympos legfelső, gondolatlan is alig megközelíthető szféráiban lebegnek valahol a Vezérigazgató, Elnök, Miniszter, Tábornok, csaknem láthatatlanul, de mindig észlelhetően. Ilyen

népes a szegények mondaköre. Mondáik, melyeket e csaknem személytelenített mitikus alakok cselekedetei adnak össze, egyhangúak, alapelemeikben gyakran ismétlődnek s bájtalanok. Az, hogy egyszer a kerületben járt egy mandarin, vagy miniszter s megszólításával tüntette ki öreg dadáját, szegények között olyasféle mondaképződésnek magva, mint a görögöknél Zeus látogatása nevelőhelyén, Kréta szigetén, ahol egy Amalthea-nevű, egyszerű borból származó kecske szoptatta és nevelte. Ha egy, a szegények közül elszármazott Massachusset állambeli sertéskirály hazalátogat az európai kisvárosba, ahol suszterinas volt s egy napon megszökött, hogy aztán „munkával, szorgalommal és takarékossgal“ vagyont szerezzen Amerikában, a szegények legszívesebben körmeneteket rendeznének, zászlóval és karénnel, olyannyira földöntúlinak érzik a jelenséget. Mondakörük főforrása az áhítat és félelem, melyet a Végzet végrehajtó közegeivel szemben éreznek, ők tudják, hogy a világon kívül, melyet számukra engedélyeztek, van egy másik, ^tilalmas is, az Olympos, ahová halandó szegénynek közelíteni tilos, legfeljebb gondolatban, mint a görögöknek az istenek lakhelyéhez; ezért csak álmodnak felőle. Torz mondákat álmodnak össze: például azt, hogy Rothschild naponta vált inget,

mozisínésznőkről álmodnak, akik beleszeretnek egy gépirófiúba, vagy egyszerűen arról álmodnak, hogy van egy világ, ahol az erény elveszi jutalmát. Ünnepeik kevésbé mulatságosak s a ritka alkalmakat, mikor félbeszakítják a szegénység gyakorlását s átadják magukat az élet ünneplésének, félszeg és elfogódott hagyománytisztelet jellemzi. Az élet három kínos, legszomorúbb pillanatát választják ünnepeik ürügyéül: a születést, a házasságot és a halált. Gyakorlatlanul mulatoznak ilyenkor, tájékozatlan és ügyetlen mozdulatokkal: a szegények mulatságainak dallama és üteme mesterkéltén hat a gazdagra, mint a betlehemesek játéka, mintha betanult dadogással és ügyetlenül adnának elő valamit. E három szegényes ürügy teljesen kielégíti örömgényüket. Legfeszteleenebbül talán mégis a halál ürügyén mulatnak, részleges felszabadultsággal, mint akik érzik és bizonyítottnak látják, hogy valami jó is történhet a szegénnyel életben; tartózkodóbban és körülményes szertartásokkal adnak kifejezést elfogódott ünnepi érzelmeiknek a házasság alkalmával, melyről nem tudják, hogy rossz-e, vagy jó, csak megadják magukat neki, mint a Végzetnek, mely elkerülhetetlen; s egészen igénytelen céccóval ünneplik a születést. A szegények életének nagy ünnepe kétségtelenül a halotti

tor. A temetés a legszegényebb életében is pompás jelenet. Ilyenkor esznek és isznak, énekelnek, burkolt kárörömmel, mint mikor valakinek nagy rava-szul sikerült mégis meglépni az élet büntetése elől s most aztán üthetik bottal a nyomát. Temetésen határozottan vígak a szegények, tudják, hogy rendkívüli esemény történt egyik társukkal, danáznak és egyes vidékeken táncolnak is. A gazdagok ünnepeit kevéssé majmolják csak; szegények ritkán csapnak ünnepélyt abból az alkalomból, hogy egyik társukat kitüntették az elsőosztályú érdemkereszttel, vagy kinevezték bankelnöknek, sőt azt sem tartják megünneplésre érdemesnek, ha valaki ötven évig háztulajdonos egyfolytában. Igazi ünnep életükben egy van csak, s ez a halál. Ilyen tehetségtelenek. Ünnepeik zárt körben zajlanak le, a gazdagok teljes kizárásával s mindig jelmezben, a szegénység jelmezeiben, melyek álarcosbálra emlékeztetőén csiricsárék.

A szegények társadalmi berendezkedése végtelenül bonyolult; csaknem olyan összetett, mint a gazdagoké s ezenfelül vidékenként, nyelvjárásonként és fajonként mutat fel változatokat. A gazdagok társadalmi berendezkedését nemzetközi egyezmények szabályozzák. Akinek pénze van, az előkelő ember, akinek nincsen pénze, az csak ember,

esetleg „tisztán öltözött iparos“, vagy „munkás-külsejű asszony“. A gazdagok nem ismernek ilyen megkülönböztetéseket a maguk világán belül; nem olvastunk még arról, hogy egy „ügyvédkülsejű férfit“ elütött volna a villamos. A gazdag lehet származására nézve kevésbé előkelő, lehet kevésbé gazdag, de minden rangsorban a gazdagokhoz tartozik s úrnak számít, mint a katonaságnál, ahol a hadnagy éppen úgy tagja a társaságnak és úr, mint a tábornagy. A szegények, akik sokkal érzékenyebbek címek és rangok iránt, mint a gazdagok, féltékenyen osztályozzák egymást, hajszaifinom megkülönböztetéssel vigyáznak reá, hogy minden rendű és rangú szegénynek megadják az őt megillető címet. Ahogy a gazdagok között van kormányfőtanácsos, báró, gróf és herceg, úgy van a szegények között „tróger“ és van „segéd úr“, van vice és házmester, van felügyelő, előmunkás és órabéres, az utcaseprők között van főlapátoló és szükséglapátoló, a koldusok között vannak tisztelettel, irigységgel emlegetett előkelő koldusok s vannak megtúrt páriák, alkalmi koldusok. A szegények hierarchiája éppen olyan széles színsávon osztályoz lefelé és felfelé, mint ahogy ez a gazdagok világában ismeretes.

A gazdagok hajlamosak a feltevésre, mintha a

szegénység egyértelmű lenne a pénztelenség állapotával. Szó sincsen erről. A gazdag, akinek nincs egy fillérje sem — s hányan vannak ilyenek! — még mindig hasonlíthatatlanul gazdagabb, mint a szegény, akinek van négy rend ruhája, házacskája és gyümölcsöse a Sashegyen, pirospozsgás gyermekei, mindennapi kenyere, szerény nyugdíja s zivataros időkre ezerkétszázhetven dollárja egy öreg harisnyában. Ilyen szegény is több van, mint hínők. A szegény gazdag soha nem olyan szegény, mint a jómódú szegény. Amit a gazdagok nem tudnak, hogy szegénynek lenni annyi, mint kínainak lenni: megmásíthatatlan. Leggyakrabban azt látjuk, hogy a szegényeknek nincsen semmiféle pénzük; ezek a „tolerált szegények“. Az őállapotban élő, primitív szegények között is akadnak tehetségtelen törzsek, akik földet esznek s mások, akik húst, növényeket esznek s szegényen, de jól élnek. A szegénység nem föltétlen következménye a civilizációnak. Ausztráliában élnek szegények olyan vidéken, ahol soha fehér ember nem járt s Kína távoli tartományaiiban is akadnak szegények, akik soha nem hallották még hírét a pekingi kormánynak s mégis szegények. A világ csak tűri ezeket, mint a leprásokat. Aztán vannak gyakorló szegények, akik megteremtették a civilizációt, leányaik már műselyem-

ruhát viselnek és moziba járnak s óriási trösztök világszerte az ő számukra gyártanak konzervet, rádiót, gépkocsit, konfekcióruhát, írók nekik írnak könyveket, ők bámulják a mozgóképeket a színházakban, képviselőket küldenek a parlamentbe s könnyű elhitetni velük, hogy sorsuk urai. A valóságban éppen olyan szegények, mint a jegesmedve a Lappföldön, csak sokkal több kötelezettséggel azok. Tájékozatlanságuk a világról elképesztő s a gazdagokhoz annyi útjuk van, mint a halottaknak az élőkhez, A gyakorló szegényeknek írjuk ezt a könyvet.

HARMADIK FEJEZET

(Az élet szépségéről. — A tájakról. — A szegények szépérzékéről. — Kertjeikről és lakásaikról.)

Ha a szegényt kérdőre vonjuk, miért pillant olyan ostobán maga elé s erélyesen tudtára adjuk: „*az élet szép!*“ — legnagyobb zavarban bámul reánk, kalapját forgatja, segélykérően néz körül s mert nem lát egyebet, mint fenséges hatalmakat, úgymint Iskolát, Egyházat és Hatóságot, melyek komor visszhanggal ismétlik a tételt, meghajtja fejét s engedelmesen morogja: „Igenis, nagyságos uram. Az élet szép.“ Közben nem sejtett meg a tétel varázsából azzal a nehéz fejével semmit. A gazdagok minden erőlködése hiábavaló, már az elemiben hasztalan hirdeti a tanító s később a lelkész, a missziók önzetlen angyalai, a jótékony úrinők hiába rendeznek vetített képekkel tarkított előadásokat az élet szépségeiről a szegények számára, nagyon keveseket sikerül csak meggyőzni közülük, hogy a föld paradicsomi kert, mely egy-

aránt osztja bőségét szegénynek és gazdagnak s az alkonyat búbája, vagy a hajnal szimfóniája a föld minden lakójának egyformán gyönyörűségére szolgál. A szegény hümmög, mikor ezt hallja. Hivatalos helyről gyakran és nyomatékkal biztosították már, hogy az élet szép, nem szabad elcsüggedni, csak dolgozni kell és túrni s gyönyörködni a természetben, vagy felemelni lelkét Istenhez s akkor rövidesen rendbejön minden. A szegény, amilyen botfülű, legtöbbször meg sem érti, mi hát az, aminek rendbe kellene jönni? Hogy az élet szép-e, vagy nem szép, ez az esztétikai kérdés oly kevésbé foglalkoztatja eszméletét, mint a probléma, hogy úriember angol, vagy amerikai kölnivizet használ-e a tisztálkodáshoz? Első feladatunk lenne tehát megtanítani a szegényeket az élet szépségének öntudára, megtanítani őket arra, ami minden élveze* kulcsa: az embernek a természethez való viszonyára.

Nézd, mondhatnék a szegénynek, itt a világ, Pillants körül, ez mind a tiéd. A végtelen tengerek, a hideg acél és az első tavaszi fénytörés minden színárnyalatával. A sáros lankák, a friss szántás szeptemberi gőzfelhőivel. Az erdők dómhomályukkal, vaddal és madárral, a nedves lomb kábító illatával. Egy szőlődomb, mely teleszitta magát

napsugárral, s most erjedt, cukrosédes illatot permetez el a táj fölött. Havas bérc, tengerszem, vadvirágok. Poros út a vöröstenű fenyvesek mentén. Fiatal leány a függőágyban, vízfestékszöld angolgyep fölött. Arannyal cikkcakkozott bércek körvonalai. Páfrányszagú, nefelejcses hűvösség egy erdei patak partján. Csak nyúlnod kell utána, csak nézned kell, csak látnod kell, ez mind a tiéd, ez a világ. Hát nem látod? — A szegény, akit így megkérünk, kabátujját rángatja s hallgat.

Kérdezzünk meg egy szegényt, mit látott a festői tájból, melyen átvándorolt, mikor hetven kiló árpakásával hátán elballagott egyik faluból a másikba, illatos erdőkön és daltelt mezőkön át? Azt feleli: „Jó lesz az idén a here“, vagy: „Mákkoltak a disznók“. Ez minden válasza, ha a táj szépségei felől faggatjuk, melyen átvándorolt. S mikor szép madarat lát, nem jut eszébe az élet dicsérete, mint az igazán nemes és előkelő szegényeknek, például Assisi Szent Ferencnek, nem bámulja a madár tollzatának megható színpompáját, nem örül annak, hogy a finom és törékeny élet szabadon röpdös a napsugárban; ellenben összpontosítja minden figyelmét és törekvését abból a célból, hogy törbeejtse a madarat és aztán meggye. Ha dús tájon vándorol át, élénken figyel és

nem mulaszt el egyetlen alkalmat sem, amikor kihúzhat egy répát a földből, letörhet néhány csó kukoricát, vagy pofázhat egy fürt szőlőt. A természet kannibáli vágyakat kelt benne. Legszívesebben állandóan csak étkezne a természetben; olyan alantás ösztön ez, mely csaknem összeegyeztethetetlen a tiszta, igazi esztétikai gyönyörűséggel, amelyet a természet általában nyújt. A havas bércet nézi s ahelyett, hogy ,íthatva a fenséges élménytől, lelkét a Teremtőhöz iparkodna emelni, arra gondol, hogy itt az ideje rozsét gyűjteni, vagy száraz törmelékfát lopni. A táj keveset mond csak neki. Az a túlzott anyagiasság, a gyakorlati szempontok bosszantó és makacs hangsúlyozása, mely a szegénynek a természethez való viszonyában állandóan kifejezésre jut, teljesen alkalmatlanná teszi őt az önmagáért való szépség élvezetére. A legtöbb szegény még az alapvető esztétikai tételt sem ismeri, mely határozottan és félre nem érthetően írja elő, hogy szép az, ami érdek nélkül tetszik. Ellenkezőleg, szép-érzéküket leggyakrabban az elégíti ki, ami érdekből tetszik nekik. A szegény el tud gyönyörködni egy kiló marhahús láttán, de pislog és üres pillantással bámul maga elé, mikor a Spitzbergákat mutatja az idegeneknek. Ha a tengert nézi, a borral való jut eszébe, melyet kapni fog, mikor majd

csónakázni visz szintjén a gazdagok közül valakit. S ha a szomszéd nagybirtokos lankákkal megrakott, belterjesen kihasználta, paradicsomi háromezerholdas tündérbirodalmát nézi, nem jut eszébe semmilyen emelkedett gondolat.

Sajnálatos, de igaz, hogy a szegény megszokta a fenséges természetet, elfásult és közönyös iránta. Csak él benne, mint a színpadi díszletmunkás a káprázatos díszletek között s pillantása sincsen számára. Bármily valószínűtlennek tűnjön is első hallásra, de mikor a természet szépségei iránt kötelező fogékonyság teljes hiányának okát kutatjuk a szegények körében, arra a különös megállapításra kell jutnunk, hogy az esztétikai érzék fejlettsége, vagy fejletlensége elsősorban pénzkérdés. Magunk is meghökkenünk e különös és merész állítástól, melynek kimondására a tapasztalat kényszerít. Talán, mert a szegény élethosszat a természetnek csak szűkösen elhatárolt területét látja — mondjuk, két dombot, egy patakot, néhány szántót, egy dűlőutat s rakás gömbakácot a láthatár végében — s a természet szónokias, regényes jelenségeihez, amilyen a Csendes-Óceán, vagy a Jungfrau, vagy angol táj a vonatablakból, vagy a Szahara repülőgépből, nem jut el soha; talán, mert ha el is jut, közben állandóan másra gondol s eszméletéből nem futja

a Csendes-óceánra. Általában élek a gyanúperrel, hogy a szegény állandóan valami másra gondol, bármit mutatnak is neki. Meglehet, hogy mindig ugyanarra gondol. Kétségtelen azonban, hogy szép-érzéke abban a mértékben fejlődik, amint pénzhez jut. Míg nincsen pénze, beéri azzal is, ha este leül a Dunaparton, vakarózik és nem gondol semmire, De alig csörög valamelyes pénz zsebében, már ki-ándul Visegrádra s ha jelentékenyebb összeghez 11, ami a szegények életében is megesik, sürgősen átázik Berchtesgadenbe s felkiált: milyen ip! ... Gyakran megfigyeltem hasonló átváltó-? sokat a szegények között. Abban a mértékben, ^ogy a szegény pénze csökken, ^veszít számára ^onzerejéből a természet is. Hasonló a szegények viszonya a szépművészetekhez; ismertem Párizsban olyan szegényeket, akik évtizedek óta éltek már ott, de nem látták még a Louvre kincseit; e különös jelenség taglalására művem egy későbbi fejezetében szeretnék még visszatérni.

Felmerül a kérdés, mit tehetünk a szegény érdekében, mikor hozzá akarjuk segíteni az élet szépségének öntudatához s fogékonnyá akarjuk tenni a természet magasztos szépségei iránt? A legegyszerűbb és legbiztosabb, tehát gyakorlatilag megvalósíthatatlan eszköz lenne e célra, mint a fenteb-

biekből látjuk, ha pénzt adnánk neki azzal a megbízással, hogy menjen és élvezze a természetet. A természetben való gyönyörködéshez, annak zavar-talan és érdeknélküli élvezetéhez általában sokkal több pénz kell, mint amennyihez a szegény valaha is hozzájut. Az ember azt hiszi, hogy a természet, a hegyek és tengerek amolyan ingyen látnivalók. A gyakorlat ellenben arra tanít, hogy a természet-hez inkább kell pénz, mint minden más elfogulat-lan gyönyörűséghez a világon s igazán érdek és zavaró feszengésérzet nélkül talán csak egy-egy Rockefeller tud gyönyörködni a természetben — köztudomású, hogy leginkább csak a gazdagok látogatják szenvedélyesen a természet nagy színjáté-kait, a gazdagok utaznak és gyötrik magukat világ-szerte, hogy szemtanúi legyenek egy vízesés, egy tűzhányó, vagy egy őserdő meglepő látványosságá-nak, míg a szegények legtöbbször csak otthon maradnak, vagy kimennek estefelé a krumpli - földre. Pénz hiányában a szegény a természetből is, mint minden egyébből, selejtes ízelítőt kap csak, apró kivágásokat, elhasznált természetet, elnyűtt tájakat, vagy a legjobb esetben is csak amolyan mintát érték nélkül — a legtöbb szegény egy-egy színes, pompás falragasz előtt éli ki vágyakozását a természet után, vagy valamilyen utazási körlevél

jóvoltából, mely felszólítja őt, látogassa meg hazája tájait, már várja őt a vadvirágos Mecsek tája s Palesztinában most nyílnak a pipacsok, tanácsos lesz sietni, ha még látni akarja. A hirdetés nagy segítségére és vizsgáztatására van a szegénynek, mikor a természet után vágyakozik. Sok szegény megélte már a tengeri utazást egy-egy hirdetés jóvoltából, mely az aszódi harmadosztályú váróterem falán függött s élénk színeivel utaztatta a szegény képzeletét, két személyvonat érkezése és indulása mögött. A nagy természetet, melyet világnak is neveznek, a szegény legtöbbször csak falragaszokról ismeri.

Mit csinál hát a szegény, ha természetre vágyik? Egészen keveset vesz magának belőle, kávéskanállal. Ha a gyorsvonat európai nagyvárosok felé közeledik az utassal, néhány perccel az állomás előtt érdemes megfigyelni, mint varázsolja a szegény egyszerű eszközökkel a természet kaprazatát a külváros tűzfalai közé. Népek, amelyek elég öregek már ahhoz, hogy a bonyolult kultúrák mesterséges mértéktartását élvezni tudják, élnek csak olyan körülményes adagolásban a természet gyönyöreivel, mint ezt a szegény teszi. Mint a kínaiak és a japánok, úgy tudja a szegény is, aki a földkerekség egyik legrégebbi népfajához tartozik, hogy

az igazi szép mindig a kevés, a választékos, a mesterségesen adagolt. Csak a művészek tudják olyan biztos ösztönnel, mint a szegények, hogy nem a tömeg alkotja a szépséget, hanem az arány. Ha megnézzük a szegények külvárosi kertjeit, önkéntelenül a cserépbeágyait japán műkertek jutnak eszünkbe, ahol tenyérnyi területen tenyésztenek ki vajákos művészek bonyolult díszkerté két, gyűszűnyi virágágyakkal, gombostűfejnyi dáliákkal, hüvelykujjmagasságú tölgyekkel és fenyőkkel s a közepén kavicsos út vezet át, híddal és lugassal; s az ördögös kert él, a fák virulnak és hervadnak, a virágok illatoznak s a megnyomorított, lekicsinyített természet titokzatos rokonságot tart fenn az őserdőkkel és az évszakokkal, az időjárással és a holdváltozással, így hatnak nagyvárosaink körül a szegények kertjei is, azok a különös települések, ahol két-három négyzetméteres, kerítéssel gondosan elhatárolt területen — mert senki nem ismeri és “értékeli olyan mélységes áhítattal a magántulajdon becsét, mint az igazi szegény! — belterjes kertészetet üznek, félméteres gypet ápolnak, húsz centiméter széles és két méter hosszú kerti utat hintenek fel kavicssal s a növények minden válfaját tenyész-
tik e kis területen, különös és meglepő választékos-
sággal. A szegény *rosariuma* például legtöbbször

csak egyetlen szál rózsá; tenyészt napraforgót is, de csak egyetlen példányban, dáliát, szekfűt, fűk-sziát, mindenből egyet. Ezer és ezer ilyen kicsinyített kert sorakozik minden nagyváros előtt, a szegényeknek ezek az érthetetlen, választékos, jelképes díszkertjei, ahová kiballagnak munka után, vagy hajnalban, megöntözik vizespohárból a gye-pet, megszagolják *a* rózsát, leszürelelik *a* napraforgót, megkapálják *a* szőlőtökét, aztán leülnek az egyetlen padra s mint a mandarinok, bölcsen és élvezettel pillantanak e legsajátosabb természet ölné maguk elé. A szegény tudja, amit csak megnerncsedett, gyűjtésben és lemondásban gyakorolt, bölcs fajták tudnak, hogy élvezni csak a keveset lehet; a sok mindig barbár, együgyű és csömörtkeltő. S mert a szabad természethez nincsen pénze, Jombfűrészel magának egy talpalatnyi természetet, ahol lábujjhegyen jár, óvatosan fordul s csodálja a sűrített flóra szépségeit. Ilyen szegény és ilyen ravasz. Általában, ha szépérzékét akarja kielégíteni, a szegény legtöbbször kicsinyített adagolásban élvezi a szépet.

A szegény tud szeretni egy platánfát, mely vas-kosarában áll a villamosmegálló mellett, el tud játszani egyetlen cserép virággal, egy falevéllal is. valóságos kéjencek, a választékosság agyafürt ke-

jéncsei. A szegények a növényekből is másfélét ápolnak szobáikban és ablakaikban, mint a gazdagok; az orchideát például megvetik, télen lenézik a rózsát s nyáron a krizantémot. Ha madarat tartanak, az ritkán kakadu, vagy harzi kanári, legtöbbször csak csíz, vagy fűj, egyszóval proletármadár. Ez a választékos aprólékosság jellemzi lakásművészetüket is. Szenvedélyes gyűjtők, mint ez ismeretes s ahogy a gazdag gyűjt francia porcéilant, olasz ezüstmunkát, vagy német primitívet, úgy gyűjt a szegény hazafias és vallásos tárgyú képet, rendkívüli formájú petróleumlámpát, kőbányai kávéházakból primitív hamutartót s különös gonddal ügyel, hogy lakása berendezésének minden darabja különbözzék stílusban a másiktól. A szegények „tisztá szobái“, tehát társalgóik, melyeket csak nagy fogadások alkalmával használnak — míg ők maguk inkább és szívesebben csak magánhelyiségeikben tartózkodnak, étkeznek és alusznak, például a konyhában — a szakértők szemében a gyűjtőszenvedélynek s a különleges ízlésnek ugyanolyan különös lerakodóhelyei, mint a gazdagok üvegszekrényes fogadótermei. A szegény mindent gyűjt, amihez hozzájut; a századeleji gramofon hangtölcsérét kiállítja akkor is, ha a szerkezet hiányzik hozzá, de gondosan elteszi az üres

befőttesüveget, gyertyacsonkot, darab kábelt, ritka ráspolyt, egyetlen példányban található öreg keménykalapot; mindezt csínézzéssel csoportosítja a szekrény, vagy egy láda tetején, a tiszta szobában s szerénykedve hártja el az elismerést, ha a vendég megdicséri a gyűjtemény ritkább és finomabb darabjait.

Lakáskultúrájukat bizonyos bensőség jellemzi. Amit a jelenkori építészek keserves iparkodással \alósítottak meg: a korszerű kislakást, ahol egyetlen szoba szolgál a társalgó, étkező és háló céljaira, megfelelő beépítésekkel és milliméteres, zsugori térkihasználással — ezt a lakáskérdést a szegények, hála ősrégi lakáskultúrájuknak, már évszázadok óta megoldották s az egyszobás beosztást a gyakorlatban kitűnő eredménnyel alkalmazzák. Jobban kihasználják a tért, mint ezt a szegények teszik lakásaikban, már alig lehet s beépítés nélkül, egyszerűen csak szellemes és gyakorlati beosztással, egyidejűleg használják a szobát hálónak, társalgónak, ebédlőnek, sőt műhelynek és ólnak is. Évezredek tapasztalatok tanították meg őket arra, mint lehet kiküszöbölni lakásaikból a költséges fa- és szénfűtést, sőt a légfűtést is s egyáltalán, mindenfajta fűtést; rendkívül gyakorlati világítótesteket használnak s szívesen majmolták a gazdagok

divathóbortját s életnek ok is gyertyát az asztalon, mikor vacsorát adnak, ahogy ez ma a finomabb körökben szokás. Az egyetlen fényűzés, amelyről le kell mondaniuk, tekintettel sajátos lakáskultúrájukra, a magány fényűzése. A szegény igen ritkán van csak egyedül. A szegény mindig több szegénnyel él, minél többel, együtt és egyszerre, közös fedél alatt. A szegények szenvedélyesen társas lények. Gyakran hívnak alvóvendéget az egyetlen szobába, ahol már hatan alusznak s étkezésüket is társaságban végzik legszívesebben; állandó vágyakozás ösztökéli őket, együtt lenni más szegényekkel, mentői gyakrabban. Félnek a magánytól, körülbelül úgy, ahogy a gazdagok a haláltól félnek. Együtt valahogy jobban bírják — ők maguk se tudják pontosan, mit? A szegénységet, a világot, az életet. Ezért is alusznak oly sokan együtt, közös szobában. Szerfölött intímek. De a szegények intimitását különös szégyenérzet, szemérem hatja át. Egy ágyrajáró említette nekem Berlinben, hogy hónapokig aludt idegen emberrel közös ágyban, a Bülow-utca egyik házának második emeletén, többedmagával közösen lefoglalt szobában, a nélkül, hogy egyszer is bemutatkoztak volna egymásnak. Mindebből láthatjuk, milyen nehéz megérteni a szegényeket, vonatkozásait a szép-

hez, a természethez, egymáshoz és a gazdagokhoz. Talán leghelyesebb mindig többszámaban beszélni róluk; az egyes szegény nem számít külön, érzésével, gondolatával, eszméletével, minden szegény valahogy inkább csak többszámaban létezik igazán. Ők azt állítják, hogy egyedül félnek, de ha sokan vannak együtt, egészségesebbnek, boldogabbnak, emberebbnek érzik magukat.

NEGYEDIK FEJEZET

(Az átköltés elméletéről. — Használati utasítás az átköltéshez. — Példa és gyakorlat: átköltött nap a szerző életéből.)

Minden tehetséges szegény előbb-utóbb megtanulja azt, amit a gyermekek, nők és nagy művészek valamilyen ös-öntudatból tudnak: hogy az életet nem lehet komolyan szemlélni, mert játék. A teremtmények közül csak ez a háromfajta élőlény nem hördül fel e megállapításra, amely pedig egy bíró, katona, idegorvos vagy kerületi előljáró szemében mindenképpen szemérmetlenül hat. A tehetséges szegény harmincéves korára múlhatatlanul játékalkalomnak ismeri fel azt, amit hivatalosan és sok ünnepélyességgel életnek neveznek s melynek játékjellegét a nagy művész életében és művében állandóan bizonyítja; de a nők és gyermekek sem vonakodnak hitet tenni e szemlélet mellett. Ők tudják, hogy ez a játék nem mindig derűs, árr bánatosabb fordulatait sem lehet egészen komoly

nak tekinteni. A tehetséges ember élete végéig játszik. Tudja, hogy játék közben nem mulaszt semmi érdemlegeset. Kezdi azzal, hogy a felnőttek Öntudatlan, torz játékait majmolja, helyesebben lekicsinyíti és kiemeli a felnőttek tevékenységéből a játékos elemet s a végletekig torzítva utánozza mindazt, amit a felnőttek „hivatás“-nak tartanak. A nők még a gyermekeknél is finomabban járnak el, mert ők közvetlenül a felnőttekkel játszanak. Értelmes nő szemében nincs nevetségesebb és szánnivalóbb látvány, mint a férfi, aki „hivatása“ rejtelméről ad elő neki, „küldetése“ magasztosságát vázolja a nő előtt s hivalkodva feldicséri a fogásokat, ravaszságokat és aljasságokat, melyeket „tehetség“-nek és „képesség“-nek minősít s melyek az „élet versenyében“ alkalmassá teszik őt arra, hogy vetélytársainál „tehetségesebbjén, a valóságban tehát aljasabban, mohóbban és lelkiismeretlenebből járjon el. A nő, aki látszólagos érdeklődéssel és buzditással hallgatja a férfit, szívében szánalmat és megvetést érez e szomorú fajankó iránt, aki szentül hiszi, hogy értelmes nő a férfi-foglalkozások nagy átlagát, például a philológiát, határmérést, kereskedelmet, statisztikát, számfejtést, iktatást, vásárpénztári ellenőrzést s még számtalan más ilyen foglalkozási ágat, melyeknek gyakorlására a fér-

jek oly elmondhatatlanul büszkék, valaha is komolyan meg tudja becsülni. Az igazán alkotó munkát, amilyenek kifejtésére a férfiak közül nagyon kevesen alkalmasak csak, a nő elismeri ugyan, de az ilyen férfit, mint egyenrangúan értelmes versenytársat, féli és kerüli is, mint az ördög a szenteltvizet. Tudja, hogy az élet elviselésére egyetlen mód van csak: ha nagyképű és értelmetlen szertartásaiból és gyakorlatából ernyedetlenül kihámozzuk a játékkalkalmakat. Ahogy a primitív népek minden alkalmat megragadnak, hogy táncsal, zenével, étkezéssel és szerelemmel „ünnepségeket”⁴ csapjanak, másszóval elhódítsák a létezés értelmetlenségének fájdalmasan sajgó öntudatát, úgy játszanak, kétségbeesetten és mohón, a civilizált népek tehetségesebb rétegei, a nők, a gyermekek és a művészek. Fejlődésének bizonyos állomásán túl a tehetséges szegény is felismeri, hogy az élet elviselésére egyetlen mód, ha állandó, titokzatos lehetőségekkel tarka, álomszerű játékkalkalomnak tekintjük. Fejlett játéktechnikával aztán valahogy vízszinten tudja tartani magát, hasonló marad a modellhez, akit Isten a maga képére alkotott; e képesség hiányában elbutul, hülye lesz, elaljasodik s nem sokban különbözik az állatoktól.

Én magam, különösen ifjúkoromban, meg-

lehetős tehetséges voltam s ha az élet s az a rögeszmeszerű, szánnivaló érintkezési vágy a gazdagokkal, melyre művem bevezetőjében céloztam, az évek során sokat rontott is képességeimen, szerencsére elég hamar felismertem, hogy életem a szegénység jegyében zajlik le, mindörökké s megmásíthatatlanul, s ezért elég korán kezdtem el játszani. A durva és együgyű játékokat, melyek segítségével az emberek semlegesíteni iparkodnak mérsékelt értelmi képességeik felett érzett elkeseredésüket, amilyenek a *bridge*, a sportok, a spiritizmus és a „yoyo“, a lehetőségig kerültem; kerestem a költők és nők társaságát s már hosszú ideje közöttük érzem csak jól magam. Mint később látni fogjuk, a gyermekek, a nők és a költők nem tekinthetők szegényeknek; állandóan a gazdagok és a szegények között élnek s egyik törzs életében sem vesznek bensőséges részt; a gazdagokkal mindössze eltartatják magukat s a szegénységet megnevesítik a költészettel, mely lényükből árad. Mikor megtudtam, hogy szegénynek születtem és mindörökre szegény is maradok, oly heves fájdalomérzet fogott el, amelyet a hívő érezhet, mikor kiközösítik Egyházából; bélpoklosnak éreztem magamat, kerültem az embereket, mint akinek jegy ég homlokán s tiszteletlen vádakkal és panasszal ostromoltam a

Teremtőt. A költők és a nők társaságának köszön-
 h ettem aztán, hogy visszanyertem lelki egyensúlyo-
 mat s oly gyötrelmes kíváncsisággal szenteltem
 magam a szegénység vizsgálatának, mint a nagy-
 beteg, aki nem éri be a vizsgáló orvos véleményé-
 vel, hanem maga is példákat keres, lexikont és
 szakkönyveket búj, kuruzsl~5kat és varázslókat is
 meglátogat kétségbeesésében, s kutat valamilyen
 csodaszer után, szedne már füvet is, mormolna
 varázsigéket, csak reménye lenne a gyógyuláshoz.
 Ha arra gondoltam, hogy esetleg ötven, hatvan évem
 is szegénységben kell eltöltenem, hideg verejték
 ült ki homlokomon, s az elképzelés, hogy élet-
 fogytiglan szegénységre ítéltettem, csaknem esze-
 met vette. Ifjúságában sokkal gyötrelmesebben vi-
 seli el az ember a szegénységet, mint felnőtt korá-
 ban. Már gyermekkoromban szenvedtem a szegény-
 ségtől. Szüleim gyakorló szegények voltak, ami
 annyit jelent, hogy cselédek is tartottak s alkalmi-
 lag akadt valamelyes fölösleges pénzük. Engedve
 a csalóka tévhit csábításának, hogy pénzünk van,
 különös életet éltünk, időnként vendégek jártak
 hozzánk, akik egyébről is beszéltek, mint a minden-
 napi kenyérről s néha vonatra ültünk, másod-
 osztályú jegyet váltottunk, s másodosztályú fürdő-
 helyekre utaztunk nyaralni, ahol kitűnő hírű má-

sodosztályú fogadóban szálltunk meg. Már az utazástól is szenvedtem; gyermekek és arisztokraták nehezen bírják csak a második osztályt. Azóta is, ha vonatra ülök, előszeretettel utazom harmadikon, ha már nem utazhatom különvonaton és semmi csalogatásra nem szállnék be egy másodosztályú fülkébe. Mindenből csak a Jegfínomabbat bírom el, vagy a legegys/eiűbbel, egyszóval az igazit; ez az igényesség is hozzátartozik a szegénység módszeréhez, melynek segítségével valahogy ki lehet bírni, el lehet viselni e lelkiállapotot. A másodosztályú fürdőhely másodosztályú fogadjában megdöbbenéssel észleltem, hogy van a szomszédban elsőrangú fürdőhely is, elsőrangú szállodákkal és, szemre legalább így tetszett, elsőrangú növényzettel, napsütéssel, vadonatúj tengerrel és válogatott felhőkkel az égen; kétségbeesve követeltem szüleimtől, hogy azonnal költözzünk át, mert ott zene szól, fagyaltot esznek s minden jel szerint boldogak odaát az emberek. De szüleim nem tudták kérésemet teljesíteni. Ezért nem járok ma sem nyaralni, mert nem bírnám el, hogy ne a legjobb fürdőhely legjobb fogadjának legszebb szobájában szálljak meg, hanem valahol mellette; a gyermekkori sér-tődottség, a paradicsomból való száműzöttség keserű emléke üldözne mindenfelé, ahol van első- és

másodosztályú élet s nekem az utóbbit kellene választanom. Inkább a magam világán belül maradok, amely a maga módja szerint elsőosztályú s kimegyek nyáron egy elsőosztályú autóbusszjegyei a Duna-uszodába, de nem utazom második osztályon nyaralni három hétre Ostendébe, úgynevezett „családi szállodába“. Igények nélkül, mint látni fogjuk, nem lehet és nem is érdemes elviselni a szegénységet.

Így szenvedtem, mikor megtudtam, hogy szegény vagyok; amíg megtanultam a költőktől és a nőktől, hogy sajátos művészettel, állandó gyakorlással enyhíteni lehet a tompa, nem szűnő fájdalmat, melyet a szegénység okoz. S mert fiatal koromban tehetséges voltam, aránylag korán elsajátítottam azt a módszert, melyet egyszerű műszóval az „átköltés művészetének“ nevezhetnénk. *Ars vivendink* alaptétele ez a bonyolult, finom s magasrangú szellemi erőfeszítést követelő eljárás, mely az életet elviselhetővé varázsolja a szegény számára. A szegények nyíltan beszélnek egymás között az átköltés^ válfajairól, körülbelül úgy, ahogy a leprások tárgyalhatják a lepratelepen valamely gyógy mód alkalmazásának új és új módzatait. Az „átköltés“-t művészi tökélyre emelni igen nehéz; de ha sikerül, a szegény könnyűszerrel viseli el élete

legterhesebb szakaszait is. Az átköltés elméletének első szabálya, hogy a világot olyannak kell tekinteni, amilyen. Kezdetleges és céltalan eljárás lenne, ha a szegény a világot iparkodna másmilyennek elképzelni — a világot átkölni nem lehet, mert a világ akarat és elképzelés tüneménye ugyan, mint ezt Schopenhauer tanította, de sokkal erőszakosabb akarat és barbárabb elképzelés tüneménye, mint amilyenre a szegény valaha is képes s ezért nem is tudja soha megváltoztatni azt. A szegénynek le kell tehát számolnia a világgal, bele kell nyugodni, hogy az pontosan olyan, amilyennek ő megismerte; néha egy hanglejtéssel szelídebb, árnyalattal kevésbé durva és rikító, de ezek csak múló tünetek. A világ nem véletlen és szándék, hanem valóság, úgymint a szegénység, továbbá pártkörök, háboiúk, betegségek, kórházak, börtönök és akasztófák valósága s azért ilyen, mert ez a természete és így jó neki. Ezt a valóságot elviselhetőbbé költeni át a lángész is képtelen. Ügyetlen szegény, aki egy más világról álmodozik s még reménytelenebb, ha valaki ezt a világot óhajtja másfélének megálmodni. Az ember ifjúságában, különösen, ha tetejébe szegény is, álmodik néha a világról; azt álmodja, hogy fejlődik, a szegénység múltban van a földön, új és jobb világ hajnala dereng s ezt a vágyképet nemritkán

kötött vagy kötetlen formában írásba is rögzíti. Az ifjúság tüneménye ez, beteges játéka a képzeletnek, melyet a tapasztalatok teljes hiánya enged elburjánozni a lélekben. Az ifjúság és a szegénység állapota között van is valami hasonlóság; mindkét állapot telítve van álomszerű elemekkel. A valóságra való ébredés annál elviselhetlenebb; ezen a tragikus pillanaton nem is segít át más, csak az idejében gyakorolt és elsajátított átköltés.

A szegény nem a világot költi át, ami reménytelen és gyermekes vállalkozás lenne; inkább csak a maga viszonyát a világhoz, ami szintén nem egyszerű. Egy rendkívül tehetséges szegény, *H. B.* úr, akivel hosszú vitákat folytattam az átköltés művészetéről, tudtomra adta, hogy már nyolcadik éve előkelő és értelmes perzsának költötte át magát, aki üzleti ügyben érkezett Budapestre, itt különféle meglepetések és kellemetlenségek várták, pénzét elvették, útlevele elveszett, családjával nem tud most érintkezni s ezért kénytelen itt rostokolni még egy ideig, látszólag alkalmazkodik az inkább mulatságos, mint tragikus állapot átmeneti nehézségeihez s várja az alkalmat, hogy levelet küldjön valamelyik Perzsiába készülő magyar kereskedővel családjának, amikor is hamarosan rendbe jön majd minden. Bizalmasabb beszélgetések során elárulta, hogyan

került ide — eredetileg Bonnba készült, nagyobb tétel teheráni hajfestéket óhajtott eladni ott s Budapestre inkább csak valamilyen szoknyadolog sodorta —, de nyolc év alatt csodálatosan megszokott itten, elsajátította nyelvünket, megkedvelte ételeinket, életmódunkat, a magyar élet jellegzetes és rokonszenves vonásait s bevallotta, bármily különösnek látszik is, hogy most már nem is térne szívesen vissza hazájába, úgy megszerette Budapestet, a magyarokat és a Halászbástyát. Négy szemközt bizalmasan értesített arról is, hogy az utolsó két esztendő során több ízben módja lett volna érintkezést keresni perzsiai rokonságával, de valamilyen sajátságos renyheség, ellenkezés, új életének varázsa visszatartották ettől, s mindmáig sem hallatott magáról. Időközben barátokat is lelt itt, első időben persze sokat nyomorgott, ami természetes, de ez az átmenet nem zavarta egy pillanatig sem. Mellékes közléseiből tudom, hogy édesatyja dúsgazdag ügyvéd Teheránban, anyai vagyona, tizennyolc bálna *henna*, ma is érintetlenül hever a családi raktárakban s ő maga elsőrangú nevelésben részesült, elvégezte a perzsa kereskedelmi főiskolát s jegyben járt a góbi sivatag utainak felülvizsgálásával megbízott államtitkár leányával, Kafmával. Egyízben megmutatta nekem a fiatal leány arcképét is: a kép viruló szépségű,

tizenhétéves, erősen keleti vonású, európai viocletű úrileányt ábrázolt, kinek szemeiből sok jószág, napkeleti tűz és nemes értelem sugárzott, s amellet feltűnően emlékeztetett egyik közös budapesti nőismerősünkre. Kérdéseimre, vajjon e szegényes és szerény életmódot nem únta-e meg a nyolc esztendő alatt, mosolyogva felelte, hogy jól érzi magát, nem tapasztalja semminek hiányát, élvezi az idegen világ légkörét, az emberek kedvesek itt hozzá, időnként szerény keresethez is juttatják s ha reggel felébred poloskás albérleti szobájában, a Dessewff-utcában, előbb szemét dörzsöli, álmélikodik s aztán harsogó nevetésben tör ki, olyan mulatságosnak tartja, hogy kaland és szeszély ily különös környezetbe sodorták. Most, mikor már nyelvünket is bírja, megszeretett bennünket és nem vágyik el innen többé. Nem lehetetlen, hogy egy napon véglegesen itt telepszik meg; a nagy perzsa ünnepekre egyelőre otthon marad ugyan, Kafma képét bámulja és imádkozik, de máskülönben hónapszám sem jut eszébe az elhagyott otthon, Perzsia. Be kell vallania, hogy itt sok tekintetben szabadabban él, mint odahaza, a család körében, ahol minden lépését vigyázzák, cselekedeteit számontartják és bírálják; s ha e szabadságért cserében le is kell mondanani az otthoni életmód kényelméről, felbecsülhe-

tetlen számára a sok tapasztalat, mellyel az idegen világban gazdagodik s a korlátlan szabadság, a társadalmi kötelezettség hiánya, a felelőtlen, kósza és kedveszerinti életmód, mely sokkal inkább megfelel vérmérsékletének, mint a gazdag, de kötött és hagyományoktól zsúfolt, kezdetleges élet Teheránban. Igaz, hogy néha napokon át nem eszik s feketét sem tudja kifizetni; de ha arra gondol, hogy egyetlen kiló *henna* az anyai vagyomból hónapokra módot adna a gondtalan és kényelmes életmódhoz, amilyenben odahaza, a szülői házban mindig is része volt s ma is része lehetne, mosolyognia kell állapotának ez útszéli és mellékes külsőségein, így jár, kel közöttünk, elégedetten és boldogan, szemléli intézményeinket, szokásainkat, kissé idegenül, de sok barátsággal s csak ritkán, egészen ritkán, a nagy keleti ünnepek alkalmával érez valamilyen könnyű, múló honvágyat Perzsia után.

Részletesen vázoltam fel ezt a példát, mert H. B. módszere jellegzetes esete az ú. n. *exotikus átköltésnek*, mely az átköltés válfajai közül egyike a legkedveltebbeknek s különösen idősebb szegények körében örvend nagy elterjedtségnek. Az átköltésnek ez a válfaja kétségtelenül kényelmes, bár sok tekintetben kezdetleges. Sok előtanulmány, magas hőfokú képzelőerő s nem utolsósorban figyelemre-

méltó színészi képesség is szükséges hozzá, hogy az exotikus átköltés huzamosabb időn át sikerüljön a gyakorlatban. Nem csekélység, egy szegény számára, aki, mondjuk, rendezetlen felekezeti viszonyok között született Pakson, hogy feltűnés nélkül, éveken át perzsa legyen Budapesten. Sokat kell tanulni hozzá, így különösen kell ismernie a perzsa nyelvet és irodalmat, mert az átköltés mitsem ér, ha nem hatol át az öntudat felhámján, nem szívódik fel az idegekbe; a nagy, átköltő szegények csodálatos átalakuláson mennek át az exotikus átköltés gyakorlata közben, arckifejezésük elváltozik, hajviseletük átalakul, magyar beszédjük idegenül cseng, zsebeikben apró, kabbalisztikus tárgyakat hordanak, a távoli haza, például Perzsia babonás játékszereit. *H, B.* barátom, hogy az „exotikus átköltés“ egyik legkiválóbb művelőjének példájánál maradjak, idővel olyan kiváló perzsa hírében állott, akit nagy ünnepeken meghívtak a perzsa konzulátus hivatalos teáira is, ahol iráni tájszólással, az ó-perzsa nyelv deklinációját használva, töredezetten társalgóit a helybeli perzsa konzullal, vagy nagykereskedővel, aki természetesen egyetlen szót sem beszélt e különös és előkelő nyelven. Barátom pletykákat adott elő neki az Asszabidák és a Szászánidák uralkodásáról s a konzult a sah nevenapján „*baszide*“-vel,

u. n. dicsőítő költeménnyel üdvözölte, közép-perzsa nyelven és pénzt kért tőle. Nemritkán megleptem őt kávéházakban, amint elmerengve ült helybeli napilapok között s a *Gazette de Teheran-t* olvasta, érdeklődve kiáltott fel, ha a személyi hírek között egy-egy ismerős perzsa család estélyéről, utazásáról, valamilyen házi ünnepekről, úgymint kézfogóról vagy előléptetésről olvasott, kezét dörzsölve jelentette, hogy Perziábari esik a kenyér ára, politizált is, mert együtt érzett a perzsa liberális-demokrata párt törekvéseivel s hosszú ideig kísérletezett Firduszi nagy művének, a *Sah-náme-nek*, a nagy iráni hősi eposznak magyar átültetésével; a kitűnő fordítást több napilapunknak is felajánlotta, kevés sikerrel. Kedvenc olvasmányai közé tartoztak még *Omer bin Chájjem* négy soros epigrammái, melyeket villamosban és földalattin olvasgatott elmerülten s természetesen Firduszi nagy romantikus eposza „*Juszufról és Zulejkáról*“, melyből, korszerű átalakításokkal, revüt is írt egyik zenés színházunk számára, ahol állítólag csak azért nem adták elő, mert nem találtak megfelelő Zulejkát. Öltözetében, viseletében és modorában európaiasodott, engedett civilizációnk és éghajlatunk követelményeinek, de átköltött lényében perzsa maradt: álmos, keleties pillantása, finom és lassú mozdulatai, előszeretete a kávé, a cigaretta,

a méz és a nyersfüge iránt s az orientál is közöny, melyet közvetlen környezetével és életkörülményeivel szemben kimutatott, a felületes szemlélő számára is jelezték az idegent, az átutazót, aki más világból érkezik s hanyag érdeklődéssel él közöttünk, jóindulatúan és közönyösen; semmi nem döfi szíven, ami nekünk fáj s örömünk csak úgy pezsdíti vérét, ahogy mi az exotikustól tudunk megmámorosodni, ha nincs jobb dolgunk.

Hasonlóan elterjedt, de már finomabb és emelkedett foka a műfajnak a *romantikus átköltés*. Értjük pedig e műfaj művelői alatt azokat a szegényeket, akik a valósággal szemben a múlt árnyképeinek, álomvilágának tudatos és állandó idézésével remélnek bódulatot lelni e világban. A romantikus átköltők a hétköznapokat alig tudatosítják. Lakószobáik telítve fényképekkel, bútorokkal, mindenfajta olyan kacattal, mely legalább ötven év előtt készült s makacson mellőznek minden használati tárgyat, szórakozási lehetőséget, közlekedési eszközt, mely a jelenre emlékezteti őket. Akad közöttük, aki autóbusz-ellenőr, vagy repülőgép-szerelő s otthon, albérleti szobájában horgolt, csipkés krumpli-melegítóból szedi elő vacsorához a sült krumplit vagy vacsora után családi körben a spinéthez ül és románcokat énekel ilyen szöveg-

gel: „*Elvignez-vous, Ernest, elvignez-vous!*“ A romantikus átköltő nem annyira a szegénységtől érzi megsebezve magát, mint inkább a szegénység korabeli légkörétől; úgy vélekedik, hogy ötven vagy száz év előtt nemesebb, kellemesebb, előkelőbb állapot volt a szegénység, mint manapság. Szerinte a Bach-korszakbeli szegénység nem ugyanaz, mint a Ford-korszakbeli; amiben, politikai értelemben, igaza is lehet. A korabeli szegénységet tehát mélyen megveti és lealáználak érzi. Ha elébe tárjuk a kor vívmányainak lajstromát, a század demokratikus kényelmét, a villanyt, a közlekedést, a választójogot, a lakásvédelmet, a szabad orvosválasztást s mind az előnyöket, melyeknek a szegények civilizált országokban élvezői, megvetően legyint s a lóvonatra, Kossuth Lajosra, a kiegyezésre és Küry Klárára hivatkozik. A valóságból csak azt élvezi, csak azt ismeri el emberiesnek és igaznak, amit a múlt felejtett itt s amit ő emlékekben, szokásban, divatban, társaséletben, világnézetben és életformában át tudott magának menteni a múltból. Sértődöttsége csaknem személytelen. A szegénységet a civilizáció következményeinek tartja. Hiába magyarázzuk neki, hogy Kr. e. ezer esztendővel a szegény sokkal kényelmetlenebbül s tisztátalanabbul volt szegény, mint manapság, hiába bizonyítjuk,

hagy koldusszegényen a földalatti vasúttal utazni Párizsban a város egyik végéről a másikra mégis csak kényelmesebb, mint gyalogolni a második császárság idejében, hiába biztatjuk, hogy ma kevesebb szegény pusztul el tüdővészben, mint a Bach-korszak alatt, s a csecsemőhalandóság is kisebb a szegények családjában ma, mint volt Nagy Sándor uralkodásakor. A romantikus átköltés hívei szagokat, színeket, mintákat idéznek a múltból, s mint akik túléltek Atlantisz pusztulását, finyásan szenvedő mosollyal járnak egy barbár világban, mely messze elmarad minőségben és erkölcsben, kultúrában és jogérzetben attól, melyet ők még ismernek. Ételeiket régi előírások szerint készítik, harminc év előtti módon szerelmesek, sértődnek meg és békülnek ki s a mód, ahogy szegények, évszázados. Szemérmesek és gögősek. Sokat adnak a címekre, különösen lefelé címezik egymást különös érzékenységgel, a gyalogjárást kultúrcelekedetnek tartják a villamosutazással szemben, a szegénységei állandóan levendula-vízzel locsolják s apró, horgolt terítőcskékkal takarják le, mert úgy csinosabb. Ha valaki beszéd közben célozni mer arra, hogy Ecker elrepült az Északi Sark fölött, vagy Koch felfedezte a tuberkulózis-bacillust, csak legyintenek. Népes rétegek gyakorolják a szegények között a ro-

mantikus átköltés műfaját. Ennek az eljárásnak, mint az exotikus átköltésnek is, rugója elsőrendűen annyi, hogy a szegény elutasítja a valóságot s mesterséges nézőpontból fogja fel helyzetét. Szerényebb igényű szegények számára az átköltésnek ez a két kezdetleges válfaja is kielégítő; az igényes és tehetséges szegény persze nem éri be e mesterkéltséggel, s alkot magának a világból, a szegénységből s egyéniségéből olyan átköltést, mely tökéletesen illik a valóságra, az élet minden helyzetére és állapotára s az útszélit és a sivárt, igen, az elviselhetetlent is, amilyen a függőségi viszony a munkaadóval szemben, a munkanélküliség, a konfekció-ruha, a szerelem pénz nélkül és a politikai szenvedély, megtölti és nemesíti az átköltés légkörével.

Oly bonyolult és magasrangú szellemi művelet ez, amelyhez igazán talán csak a művészi alkotás hasonlítható. A művész dolgozik érzékeinek, értelem- és idegképességeinek olyan természetű feszültségével, mint a szegény, mikor az átköltéssel remekművet akar életéből alakítani. A művész munkálja meg az útszéli nyersanyagot, a vásznat, a színeket, az agyagot, vagy a szavakat olyan erővel, ahogy a szegény az élet darabos, ellenkező nyersanyagából kifaragja az átköltés eszközeivel az egyénit, a ma-

gasztosat. Az elemek, melyekből művét összeállítja, siralmasan olcsók, durvák. Az anyag nehézsége láttán minden oka meglenne elkeseredni, életkörülményei, mint a megalkuvásra képtelen, nagy művészek életkörülményei általában, vigasztalanok s nincs sok reménye reá, hogy vajúadásban, önrnegtagadásban, szigorú következetességgel végbevitt és kifejtett művét a kor elismerése koronázza majd. És mégis alkot, a siker legkisebb reménye nélkül; ha az átköltés eredménnyel jár, éppen úgy, sőt talán fokozottabban szegény marad, mint házmestere, aki nem csinált soha semmit a szegénység ellen, éppen csak tűrte. Mint minden műremek, az átköltött szegénység is erkölcsi célzatú. Nem elég esztétikai remekművet faragni a szegény életéből, az átköltés művészetének segítségével telíteni kell azt erkölcsi tartalommal is. Ha körülnézünk, kedves ismerőseink, rokonaink és barátaink, szóval a szegények körében, meglepetéssel észleljük, milyen kevés akad a szegények között, aki az igazi, magasrangú átköltést tudatos kísérletezéssel megvalósította.

E sorok írója hamis szerénység nélkül, elégedetten állapíthatja meg, hogy bonyolult és fáradtságos élete munkáját siker koronázta, számára az átköltés sikerült. E fejezet bevezető soraiban emlí-

tettem már, milyen kétségbeesés fogott el, mikor megtudtam, hogy szegénynek születtem. Valóság- gal testi nyavalyának éreztem ez állapotot, s mes- terséges és erőszakos gyógy módokat sem vettem meg, csak hogy enyhíteni tudjam a szegénység álla- potának gyötrelmeit. Ez a fájdalmas csalódottság, mely végigkísérte ifjúságomat, férfikorom hajna- lán sem enyhült. Csaknem vakaródtam, ha a szegénység eszembe jutott, éjjel felriadtam ágyam- ban a szegénység lidércálmaiból s idegenül bámul- tam testemet, mint Jób nézhette magát a szemét- dombon. Nem bírtam elképzelni, hol és mikor sért- hettem meg Istent, miért teremtett szegénynek, miért büntet? Első ifjúságomban például hosszú, mélysé- ges vallásosságtól áthatott, könyörgő költeménye- ket intéztem Istenhez, rímesekeket és szabad verseket, melyekben forró áhítattal könyörögtem bocsána- tát.* Tízoldalas költeményekben kérleltem Istent, mert máshoz akkoriban nem fordulhattam, Kerék- nek és Jegynek neveztem őt a szkolasztikusok jel- képeivel s így alázkodva és esdekelve kértem, hogy juttasson nekem egy kis pénzt. Soha később, gya- korlatibb helyzetekben, valószínűbb kilátások mel- lett sem kértem embertől olyan forró sóvárgással,

* „A Mesterember kérése“.

Elfogyott. Kassa, 1917. A »zerző kiadása

olyan irodalmi eszközökkel pénzt, mint érzékeny és kétségbeesett ifjúságom éveiben. Akkor még nem tudtam, hogy a pénz nem változtat a szegénység állapotán, mindössze csak lényegesen enyhíti azt. Tudatlanságomban s mert kérésem süket fülekre talált, erőszakos és bárgyú eszközökhöz is folyamodtam; sokáig kártyáztam például, ami nem a legbiztosabb módja ugyan a pénzhezjutásnak, de feltétlenül őszintébb és erkölcsösebb, mint jórészkben a módok és eszközök, melyek segítségével később és általában világi életem során pénzt tudtam szerezni. Majd rögeszmeszerűen, megszállott dühvel a munkára vettem magam s arra a különös felfedezésre jutottam, hogy a gyakorlatban úgyszólván minden eljárás és eszköz biztosabban eljuttat a pénzhez, mint az önmagáért való munka; megtanultam, hogy munkából meg lehet élni, igen nagy szorgalommal, tehetséggel, egészséggel és munkabírással talán félre is lehet tenni annyi pénzt, hogy az ember öreg korában ne haljon éhen, de soha nem lehet munkával, számításmentes, verejlékes munkával annyi pénzt keresni, hogy az így gyűjtött összeg helyettünk másokat dolgoztasson; ami pedig mindenfajta vagyongyűjtésnek első feltétele. Időbe tellett, amíg mindezt megtanultam. Közben elhíztam a szegénységben, kopaszodni

kezdtem a szegénységben, családot alapítottam, könyveket írtam és olvastam a szegénység ellen, s változatlanul szegény maradtam.

Harminc éves elmúltam már, mikor először éreztem érettnek magam az átköltés nagy művére. Az ilyesmi, mint a nagy felfedezések általában, kevésbé szándékos folyamat, inkább csak megtörténik az emberrel. Akkor már biztosan tudtam, hogy amíg élek, szegény maradok. Sokat imádkoztam, a magam módján, sokat dolgoztam, sokat unatkoztam és mindenféle könnyű és olcsó szórakozások után futottam. Egyszóval, szegény voltam. Egy ideig kísérleteztem az exotikus átköltéssel is: francia költőnek költöttem át magam s ebből a célból Franciaországba utaztam, ab öl kapadobányból sodortam cigarettát, drága és kényelmetlen, avas szállodaszobákban laktam, hosszú délutánokat ültem egy padon a Luxembourg-kertben, vagy valamelyik fűrészporral felhintett padlózatú kocsmá barasztala mellett, rendszeresen fogyasztottam tömény alkoholtartalmú italokat s közben, órákon át, francia nyelven gondolkoztam az életről. Ezt, mint minden mesterkelt állapotot, elég hamar meguntam. Franciaországban egész fokozottan szegény maradtam. Oly szegény voltam Franciaországban, amilyen szegénynek se elébb, se később nem éreztem magam soha-

sem. Valósággal tetvesnek és félkarúnak éreztem magam a francia fővárosban, olyannyira hatott lelkiállapotomra a szegénység, elmehettem volna koldusnak a XV-ik századba, a Koldusok udvarába, Villon társaságába. Ami később soha nem fáj és hiányzott: a fényűzés, — azt Párizsban testi hiányérzettel kívántam; egy luxusautó, luxuskiadása könyv, luxus-nő vagy luxus-gyermekkocsi a Boisban hangos panasz-szavakat váltott ki belőlem, melyeket időnkint papírra is rögzítettem, azzal a homályos szándékkal, hogy nyomorúságom emlékezetére maradjon utánam is részben egy *Grand-*, részben egy *Petit-Testament*, így jajongtam. Minden okom megvolt reá, hogy az emberi nem kítaszítottjának érezzem magam, mert fiatal voltam, tehetséges voltam, akkortájt még költő is voltam, Párizsban voltam és nem volt pénzem.

Mikor az exotikus átköltés nem sikerült, megpróbálkoztam a *bukolikus*, vagy *szoikus átköltéssel*, falura vonultam el, hallgattam a kedves tehenek bőgését, virágokat és a vadparaj leveleit szagolgattam, sétáltam az alkonyaiban, kezemben egy kötet Horatiussal, melyet nem olvastam s gyakran és bánatosan mondtam, hogy *beatus ille* stb. A valóságban egyáltalán nem voltam *beatus*; a bukolikus átköltés untatott. Párizsban szenvedtem, falun unat-

koztam. Hála filozófiai képzettségemnek, tisztában voltam a szellemtörténelmi összefüggésekkel, s tudatában annak, hogy a sztoicizmus szükségszerűen a cinikusok iskolájának módosult folytatása, a kynosargesi gimnázium tanainak szelídített kiadása, módszeres vizsgálattal arra a felfedezésre jutottam, hogy a sztoikus átköltés nem felel meg lelki alkalmnak s a boldogságot a cinikusok módszerével kell keresnem, különösképpen Anaszthenés bölcs tanításaiban s iparkodnom kell utánozni mindazoknak a nemes és előkelő cinikusoknak életmódját, akik, mint az elnevezés is mutatja, úgy éltek, mint a kutyák. Ezt annál könnyebben megtehettem, mert, visszatérve Párizsba, úgy éltem, mint a kutyák: az utcákon kóboroltam naphosszat s úgy társadalmi, mint szerelmi életem miben sem multa felül egy kóbor eb általános életszintjét. A cinikusokat tanulmányozva megtanultam, hogy a legfőbb jó az erény; ez a megismerés rögtön megvigasztalt és feleremelt, mert természettől erényes hajlamú voltam, jóllehet fiatakoromban eredetileg papnak készültem s legszívesebben ma is csak gyászbeszédeket írnék, mint Bossuet, s tudom is, hogy kiról? Az erény vágya, ismétlem, mindig erősen élt bennem, s annak a magasrangú, véleményem szerint egyedül értelmes álláspontnak, melyet a világgal szemben

általában s a magam életével szemben különösen, végül is elfoglalom sikerült, kiindulási pontjául a cinikusok tanításait jelölhetem meg. Ez nagyon fontos. Be kell mutatnom itt, hogy minden műalkotás, így az átköltés remekműve is, megköveteli szerzőjétől, hogy erőszakot kövessen el hajlamain, természetes vágyait megtagadja s mesterséges nézőpontból törjön az igazság felé. Én például eredetileg erényes, gazdag és boldog szerettem volna lenni. A cinikusok tanításának köszönhetem a felismerést, hogy az ember vagy erényes, vagy gazdag és boldog, de a két állapot, sajnos, oly kevésbé egyeztethető össze, mint az olaj és a víz. Teljesen átértve és fiatal lelkem minden buzgalomával fogadva be a cinikusok alapelvét, mely félre nem érthetően határozza meg, hogy a legfőbb jó az erény, szorgalommal vettem magam az erény értelmének megismerésére. Különös segítségemre volt ebben a vállalkozásban is, mint általában életem összes nagy kételyeinek megoldásában, a nagyszerű Voltaire, aki az erényt „*Dictionnaire philosophique*“-ában röviden így határozza meg: „*Qu'est ce que la vertu? Bienfaisance envers le prochain*“. Ez aztán igazán egyszerű. De ha Voltaire és a cinikusok értelmében közelebbről vizsgáljuk az erényt, meglepetéssel és rrlgítéssel ismerjük fel, hogy az erény általában

nem az „erények“ címen katalogizált lemondások gyakorlása, mert, megint csak Voltaire szerint, egyáltalában nem szükséges a lemondást gyakorolni ahhoz, hogy erényesek legyünk; mesterem tanítása értelmében mindenki erényes ember mindaddig, amíg cselekedeteivel nem okoz kárt embertársainak és a társadalomnak. Nagy vigasz és nagy szabadság, ha az ember biztosan tudja, hogy csinálhat, amit akar, mindössze vigyáznia kell, hogy embertársai érdekeit cselekedeteivel ne sértse. Voltaire ezzel a fölszabadító erejű megállapításával mintegy visszautalja az embert a Paradicsomba s a magányon belül korlátlan cselekvési szabadságot, tehát a boldogság egy formáját, az erény gyakorlásának egy értelmes és előkelő válfaját biztosítja számára. E szerény felismerések birtokában kezdtem el, kezdetben inkább csak ösztönösen, idővel mind tudatosabban, az átköltés nehéz munkáját. Azt mondtam: itt élek a földön és boldogtalan vagyok, mert szegény vagyok. Ez isteni rendelés és az átlagember természetes állapota a földön. Kétségtelen azonban, hogy elviselhetetlen; több szempontból elviselhetetlen, először, mert unalmas s aztán, mert erkölcstelen állapot. Csak a boldogság erkölcsös s hasonlít valamennyire az erényre; de a boldogságot szegényen semmiféle társadalmon belül nem

tudom megközelíteni, mert társadalmon belül élni mindig annyi is, mint valaki, vagy valakik *ellen film* s mentői teljesebb és maradéknélkülibb az egyén kielégülése a társadalmon belül, szükségszerűen annál több kárt okoz a kielégülő egyén emberlái' Hainak. Kielégülni a nélkül, hogy a társadalmon ln'lül, ahol mindennek értékét a kínálat és a keresiH (örvénye szabja meg, kárt okozna az ember tárhit mák, csak a pénz segítségével lehet s a kárpótlásnak ezt a módját tehetségemhez mérten gyakoroltam is. Ám pénzem túlságosan kevés volt ahhoz, hogy a boldogság utáni vágyaimat maradék nélkül kielégíthessem, s ezért, ha erényesen akartam élni, ki kellett vonulnom egy napon az öröm világából, így cselekedtek a cinikusok is. Voltaire nem cselekedett így, de neki könnyű volt, mert ötödik fia volt a chateleti közjegyzőnek s így már hazulról is volt pénze s ezenfelül kitűnően értett mindenféle előnyös uzsoraüzletekhez. A cinikusok példájára kénytelen voltam a világot a magam képére formálni, 11 mi nem szép kép ugyan, de számomra legalább megszokott. A cinikusok kizárták az erény fogalmából a kéjt, a vagyont, a társadalmi élet előnyeit, HŐI a szépséget is; s ez fájtnálán a legjobban, mert « H/épségről csaknem elviselhetetlenül nehéz lemondani. De mert szegény voltam, kényszerültem vele.

Ezzel a módszerrel sikerült lassan kizárom a világból magamat, másrészt a magam világából mindazt, ami nem tartozik a szűkebb értelemben vett legfőbb jóhoz, az erényhez.

Harminc éves elmúltam már akkor. Utólag bevallhatom, oly óvatosan jártam el, hogy senki nem vett észre kezdetben semmit, legközvetlenebb környezetem tagjai sem. „Kicsit ideges“ — mondták legföljebb. Majd később: „Különc“. A társadalomból való kivonulásom alkalmával, mikor az átköltés megtörtént, rendkívül keveset vittem magammal, mindössze egy fogkefét, a legszükségesebb ruházati kellékeket, egy író tollat és néhány ív papírt. Ezeknek a kellékeknek birtokában vonultam ki a társadalomból. Pénzt majdnem semmit sem vittem magammal. Otthagytam a társadalomnak minden értéktárgyat, melyeknek megszerzése az emberek becsvágását általában sarkalja, ú. m.: aranyórát, úti étkezőkosarat, ezüst gyertyatartókat, kilátásaimat arra, hogy valaha képviselő, akadémikus, vagy iparvállalatok igazgatósági tagja lehessen belőlem, gyümölcsöst Sashegyen, nyári lakkal, továbbá ember-társaim elismerését, tapsait és kitüntetését. Mind ezt oly könnyű szívvel hagytam ott kivonulásom alkalmával, ahogy a zsidók hagyhatták Egyiptomban fazekaikat és ibrikjeiket s mind a házi szerszámo-

kat, melyek feleslegeseknek látszottak a pusztában. Ha az ember az ígéret Földje felé megy, leghelyesebb, ha mindössze fogkefét, pizsamát, kölnivizet és néhány jó könyvet visz útításkájában magával; aki új hazát megy szerezni, ne vigyen hódító útjára a régi hazából részvényeket, szerelmes leveleket, címet és rangot, sem fölösleges berendezési tárgyakat. Egy napon elhatároztam, hogy ez a világ talán minden létező világok legjobbjá, de nekem nem jó s a lehetőségig csökkentem a vele való érintkezést. Azzal kezdtem, ha telefonon kerestek, nem mentem a telefonhoz. Folytattam azzal, hogy lemondtam az összes vacsora-meghívásokat mindazoknál a társaságbeli szegény családoknál, ahol az előszobát *halinak* nevezik s a vacsora után az estére kölcsönként inas zavarba jön, mert nem tudja, hiszen nem is tudhatja, hol tartja a házigazda a szivart és a pálinkát, s zavarában nem is meri megkérdezni; amittől, amíg a társadalomban éltem, különösen Budapesten, gyakran és feltűnően szenvedtem. Aztán egy nagyon elterjedt napilap egyik feltűnő oldalán, hangsúlyozottan és félre nem érthetően közhírré tettem, hogy nem vagyok komoly ember. Ez sokat segített, különösen politikai vonatkozásban, mert mindazok a pártok, ligák és egyesülések, melyek éppen oly megtisztelő, mint fölösleges és értelmet-

len módon iparkodtak kiküldötteik révén időnként meggyőzni arról, hogy a boldogságot csak abban a társadalomban található meg, melyet ők készítenek elő, megvetéssel és erőteljesen békében hagytak, ami érthető is, mert a politikában csak komoly emberekre van szükség.

Lemondtam az utazásról, a szónak abban a kezdetleges értelmében ahogy ezt azelőtt cselekedtem, s áttértem az igazi szegényekhez és átköltőkhöz egyedül méltó utazási lehetőségek kihasználására, mint ahogy ezt művem egy későbbi fejezetében látni fogjuk. Még később pénzt kértem kölcsön barátaimtól, akik kérésemet megtagadták s így nem kellett a jövőben érintkeznem velük s meghallgatni fárasztó előadásukat mesterségbeli gondjaikról, együgyű és ismétlődő szerelmi panaszaikról és az általános világpolitikai helyzet alakulásáról, különös tekintettel a Duna-medence völgyében elterülő államokra.

Aztán nekiláttam, élni a társadalmon kívül. Könnyebben ment, mint hittem. Rövidesen eszelős hírem kerekedett, mert az emberek, akik társadalmon belül tudnak csak élni, semmit sem tartanak valószínűbbnek, minthogy elmebajos az, aki nem hajlandó résztvenni szórakozásaikban, ünnepeikben, magasztos eszményekkel telített vállalkozásaikban,

amilyen a szoborleplezés egy rég meghalt ember emlékére, akit nem ismert senki közülük, vagy kultúregyesület alakítása, amelynek keretén belül időről-időre kénytelenek olyan elméletekről hallani, melyeket nem értenek és unalmasnak találnak. Alig vonultam ki a társadalomból s már észre is vettem, hogy az átköltés jóvoltából minden elérhető földi boldogság első és nélkülözhetetlen eszköze korlátlan mennyiségben áll rendelkezésemre: az idő. Egyszerre futotta mindenre időből. Utólag felfoghatatlan számomra, milyen izgatott, fárasztó, zavaros életet éltem, amíg ki nem vonultam a társadalomból; korán keltem s hajnaltól késő estig rohantam, telefonáltam, leveleket mondtam tollba és olvastam, időnként gépkocsit vettem, csak hogy mentői elébb odaérjek és le ne késsek. Miről? Nem tudnám megmondani. Ha visszatekintek a társadalmon belül eltöltött évtizedekre, megdöbbenéssel kell látnom, hogy e sok sietség, ez a lázas loholás két ember, két időpont, két szerelem, két pénz, két feladat között, végeredményben sem anyagi, sem lelki javakhoz nem juttatott; ma éppen olyan szegény vagyok, mint voltam tíz év előtt s amit e süstörgéssel, nevetséges forgolódással szereztem, véletlenül akadt mindig utamba, többnyire csak úgy és olyan alkalmakkor, amikor kisujjamat sem mozdítottam

érte. Egy időben például aludni se mertem, mert állandóan féltem, hogy lemaradok valamiről. Riadozva és keveset aludtam, ébresztőórákat vásároltam, hogy idejében felébredjek, idejében elrohantassak és idejében odaérjek. Ebből a célból karkötő- és zsebórákat is viseltem. Mikor kivonultam a társadalomból, egyszerre fölöslegesnek mutatkozott, ami nemrégén kényszerűségnek tűnt s rövidesen elkótyavetyélhettem összes óráimat. Óra nélkül élek s nem észleltem semmiben hiányát. Az órát, ahogy mai formájában ismerjük, bizonyos Jürgensen nevű zseniális dán smokk abból a célból találta fel, hogy két ember megbeszélte időben pontosan találkozhasson. Tekintettel arra, hogy általában csak nagyon kevés emberrel óhajtok találkozni, s főként soha és semilyen körülmények között nem óhajtok olyan emberekkel találkozni, akiknek szívük mélyén valóban fontos az, hogy a megbeszélte időben pontosan találkozzanak velem, egyszerre kinyilatkoztatásszerűen megvilágosodott előttem az együgyű visszaélés, melyet az emberek az idő rovására elkövetnek, egyszerre megtelt életem idővel s nem volt többé szükségem órára. Tudomásul vettem, hogy a nap időnként felkel s időnként lenyugszik, néha világos van s néha sötét s iparkodtam mindkét állapot kellemetlenségeit és szépségeit élvezni.

Idővel oly különösnek tűnt föl minden ember, aki órával méri az időt, percek és másodpercek szerint értékeli a végtelenséget, mintha séta közben komplikált műszerek segítségével állapítaná meg rendszeresen a levegő nyomását, amelyet beszív, vagy a szél erejét és sebességi fokát, melyben mozog, vagy állandóan iránytűvel tájékozódna az utcán, hogy északnyugatnak, vagy délkeletnek megy-e? Kétségtelenül van olyan ember is, akit ez érdekel. Engem nem érdekel.

Istenek ajándéka, idő! Milyen sokáig tartott, amíg megismerkedtem igazi természetteddel! Csak a szegény, csak az igazi és tehetséges szegény ért valóságosan az időhöz. Rohantam, hogy „kifussa az időből“ s közben nem vettem észre, hogy az olyan idő, melyből ki is lehet futni, keveset nyújt és értéktelen. Nem tudtam még, hogy csak az idő mutatja meg a jelenségeket igazi mivoltukban, csak *a?* idő elemében változik át láthatóvá, észlelhetővé az, ami cselekedeteink értelme, ami az élet értelme és összefüggése. Életem legapróbb cselekedetei jelentékenynek, érdekesnek, vagy élvezetesnek tündek, mihelyst időt szántam reá. A legérdekesebb könyvet sebtiben elolvasni nem olyan élmény, mint lassan, időt áldozva a műveletre, felválni egy új könyv lapjait. Rohantam, hogy le ne késsek a találkáról

s nem vettem észre, hogy az olyan találka, melyről le is lehet késni, annyit sem ér, hogy elhagyjuk miatta lakásunkat. Sietve ebédeltem, hogy a feketét már máshol ihassam! — utólag vörös leszek a szégyenkezéstől, ha e kínos botlásokra gondolok. Nem akkor olvastam, amikor kedvem volt, hanem, amikor az „idő engedte“, nem akkor étkeztem, szórakoztam, nem annyit és addig aludtam, ahogy szerveztem vagy *spleenem* kívánta, hanem, ahogy el tudtam helyezni vágyaimat és szándékaimat az idő két rekesze között. Nem tudtam, milyen kék az „időt szentelni“ — s csodálnunk kell a nyelv ösztönös finomságát, mert az idővel csakugyan áhítatosan kell bánni, mint isteni adománnyal — igen, időt szentelni a kézmosásnak, egy ember arcának, egy állat mozdulatának, időt adni egy cigarettának, egy korty ital, vagy falas étel ízének, időben élni! Csak a szegény tudja ezt. A gazdagság állandó elfoglaltság, olyasféle, mint egy előkelő hivatal; a gazdag állandóan véd valamit, a szegény állandóan pazarol. Időt pazarol. Rettenetes keveset mulaszt, ha nem teszi ezt. Az idő, mint valamilyen erős vegyszer, részecskéire bontja a világot s különös, soha nem észlelt tulajdonságait mutatja meg. Mindenfajta átköltés első feltétele a korlátlan idő. Aki siet, menjen vissza a társadalomba. Aki velünk akar

jönni, az ráér, aki el akarja sajátítani a szegénység szertartását, az idő pénznemével fizeti meg a tandíjat.

A társadalmon kívül s a visszanyert idő birtokában, lassan éledtek eltompult érzékeim, lassan lábbadoztam, kezdtem emberi színemet visszakapni s időnként már megesett az is, hogy értelmesen beszéltem néhány összefüggő mondatot, ha töredékesen és bátoritanul is. A társadalmon belül ugyanis, mint ez ismeretes, csak olyan kérdésekről beszélhettem, melyeknek valamilyen gyakorlati céljuk volt. Észrevettem, hogy élek, volt időm megismerni igazi helyemet a világban s nagyjából rendszerbe foglalni a feladatokat, melyekre hivatott vagyok. Ekkor tudtam meg, hogy életem célja semmiesetre sem a „*karrier*“, semmiesetre sem a módosított aljaságok és ügyeskedések összesége, amit általában pályafutásnak szokás nevezni, hanem egyszerűen csak annyi, hogy mentői kevesebb súrlódással és horzsolással, mentői bensőségesebb ismereteket szerezzek a világról. Ehhez kissé oldalt kellett állni, félre kellett vonulni mindattól, ami az életben a sikert jelenti. Ügy vettem észre, hogy a siker a legostobább, alacsonyrangú teljesítmények jutalma, míg az igazi bölcsek, az egész finom emberek és nagy szellemek oly keveset törődnek a sikerrel,

mint hiányzó nadrággombjaikkal. Nem bírom megérteni, mi örömük telhet szellemi képességekkel megáldott embereknek egy jóindulatú halkereskedő tájékozatlan lelkesedésében, vagy egy tájékozatlan esztéta idomtalan dicséreteiben? E felismerések s a társadalomból való kivonulásom után kisajátított korlátlan időmennyiség birtokában, életemet a derűs és előkelő átköltésnek szenteltem, a cinikusok példájára s korszerű módosításokkal.

Milyen is hát az igazi átköltés? Talán úgy mutatom be legegyszerűbben, ha elmondom életem egyik hétköznapiját. Csodákat ne várjon az olvasó; iparkodom a legegyszerűbb példát választani, mert a nagy, gyökeres megoldások az életben szemre mindig szerfölött egyszerűek s a csoda talán éppen abban rejlik, hogy az élet megoldásának titkát nem szabad szavakkal kifejezni, az utolsó értelmet tilos kimondani, mint a zsidóknál az Isten nevét. Mindenekelőtt úgy rendeztem be életemet, hogy korlátlanul és szabadon rendelkezem a nappal és az éjszaka minden órája felett. Ne kiáltsa az olvasó: „persze, akkor könnyű!“ A titok éppen az, hogy nem is könnyű, mert nincs pénzem, tehát nem az anyagi függetlenség szerezte meg számomra a korlátlan szabadságot. Ha akarnám, én is választhatnám a kényszerű elfoglaltságok valamelyikét, hogy

pénzhez jussak, én is tespedhetnék napjában tíz órát egy irodában, gyárban, vagy üzlethelyiségben, semmi nehézsége nem lenne annak, hogy a civilizáció közömbös börtöncelláinak egyikébe örökre elássam magam. Miután semmiféle pénzem, vagyonom nincsen, minden okom meg lenne reá, hogy vállaljam a függő helyzetek egyikét, melyek az embereket örök rabságba kényszerítik. A titok talán éppen az, hogy nem vállaltam soha ezt a rabságot, közel sem engedtem férkőzni életemhez az ilyen feltevést, mintha valaha is megengedném valakinek, hogy rendelkezék időmmel. Független és szabad embernek tartottam mindig magam s mindenkinek kitértem útjából, aki függetlenségemet nem volt hajlandó elismerni és szabadságomat korlátozni akarta. Mindenkinek értésére adtam, akivel életemben üzleti, szerelmi, vagy baráti összeköttetésbe lépni alkalmam nyílt, hogy soha, semmi áron nem vagyok hajlandó egyetlen órával hosszabb időt tölteni el társaságában, mint amennyi az élet szabadságáról vallott felfogással s egyéni hajlamaimmal összeegyeztethető. Jól megértem azt, ha egy gazdag áldozatot hoz a gazdagságért, lemond a szabadságáról, elfogad vacsorameghívásokat, telefonál s unalmas emberek társaságában tölt órákat, vagy éjfélig görnyed

a bankban, mert ennek célja van. De ha a szegény mégcsak nem is szabad, ugyan mi célja lehet még akkor szegénységének? Vagy szegény az ember, vagy nem. Igaz, a szegénységhez is szerencse kell.

Későn, vagy korán kelek, amikor éppen felébredek; ezt teljesen idegeimre bízom, nem pedig az ébresztőórára, melynek, bármilyen finom műszer különben, fogalma sem lehet róla, mikor van kedvem ébredni? A felébredést követő percekben mintegy rövid reggeli imát rebegek, még délután négykor is: ennek a rövid és lazán megfogalmazott imának értelme annyi, hogy tisztázom helyzetemet a földön, megállapítom, hogy szegény vagyok, egyedül vagyok, halandó vagyok és főként szabad, mert senkihez nem fűz komoly indulat, gyűlölet éppen oly kevésbé, mint szeretet. Iparkodom visszaemlékezni álmaimra, mert az álom utasítása nyomán néha különös örömök és meglepetések bontakoznak ki a valóság formátlan anyagából: egy ember, akit meg kell keresni, egy elfelejtett szó új értelme, egy cselekedetem igazi következménye; s ez mulattat. Örömmel gondolok arra, hogy aludtam s éppen annyit, amennyi jólesett, mert az alvás a legtisztább, legnemesebb állapot, melyben embernek része lehet. Ebben a megállapításban a legelőkelőbb szerzők

véleményei is megegyeznek.* Aztán lassan és kelle-
mesen élni kezdek a világban. Mindenekelőtt meg-
állapítom, mennyi pénzem van s ha nincs, ami gya-
koribb jelenség, van-e kedvem egyáltalán pénzt ke-
resni aznap? Legtöbbször nincsen. Ilyenkor elhatá-
rozom, hogy nem hagyom el naphosszat szobámat,
mindenesetre kerülöm az olyan helyeket és alkal-
makat, ahol elkerülhetetlenül pénzt kell kiadni.
Ez, bizonyos gyakorlat mellett, könnyebb, mint
hinné az ember; néha napok telnek el s nem adok
ki másféle pénzt, mint amit a koldusok s a ható-
sági pénzbehajtók múlhatatlanul igényelnek. Vagy
elhatározom, hogy pénzt fogok keresni, természe-
tesen csak annyit, amennyire múlhatatlanul szük-
ségem van, mert a sok pénz gondokkal borít el és
alantas vágyakat ébreszt. A pénzkeresést iparko-
dom könnyen, elegánsan és feltűnés nélkül csinálni;
ez külön képesség, mellyel itt részletesebben nem!
foglalkozhatom. Szeretek lehetőleg úgy keresni
pénzt, hogy ne fájjon túlságosan annak, aki adja a
pénzt s iparkodom érette a magam módján tisztés-
séges ellenszolgáltatást nyújtani. Általában csak
olyan pénzt fogadok el, melyet nyájas szavak ki-

* Peter *Altenberg* például, a legtudatosabb alvók és szegé-
nyek egyike, az idegrendszer ellen elkövetett gyilkossági merény-
letnek minősített minden mesterséges ébresztést.

séretében, udvarias és lekötelező formák között nyújtanak át nekem, s utólag a résztvevők számára az egész művelet kölcsönös ajándékozásnak tűnik. Ez kevés elveim egyike, mely ékhez mindenfajta élet-körülmények között, szigorúan ragaszkodom. Goromba szavak, vagy megalázó feltételek kíséretében, sőt szívtelen közönnyel átnyújtott pénzt mindig elutasítottam magamtól és soha nem bantam meg, ha az ilyen külsőségek között megcsillanó pénkeresési lehetőségeket kerültem. *Ajánlom a szegények figyelmébe azt a tapasztalatomat, hogy csak olyan pénzt szabad és érdemes elfogadni, melyet, ha nem is szívesen, de udvarias külsőségek mellett juttatnak a pénzkérőnek; mert a gorombán, vagy kelleetlenül odavetett pénzen legtöbbször nincs áldás.* Általában tételnek állítom fel a szegénységgel kapcsolatban, hogy szegény embernek csak olyan pénzt érdemes elfogadni, melyet szívesen adnak neki. Én legalább, a magam részéről, soha nem voltam fogékony másféle pénz iránt. Ennyit a pénzről.

Kitaláltam azt, hogy a cserkészek mintájára minden nap végbeviszek valamilyen apró jócselekedetet s rögtön utána, hogy az erkölcsi egyensúly helyreálljon, a magam mintájára minden nap elkövetek valamilyen apró rosszcselekedetet. Ezt ab-

ból a megfontolásból teszem, hogy szörnyeteg lenne az az ember, aki állandóan és tudatosan jót cselekszik; ehhez különben is kevés hajlamom van, mint az egészséges embereknek általában, s a finom és megfontolt, ártalmatlan és jelképes rossz cselekedetek éppen olyan lelki örömmel töltenek el, mint a kényszerű, mindig kissé érzélgős jócselekedetek. Aztán egész napomat az igazság felderítésére fordítom, mert meggyőződésemmel, hogy ez a foglalkozás az egyetlen, emberhez méltó feladat s engem szerfölött elszórakoztat. Az igazságot keresem minden jelenségben, környezetemhez való viszonyomban, minden elejtett szóban, sőt a lélektelen tárgyak és természeti tünemények egymáshoz és az emberhez való viszonyában is. Ez a munka teljesen elfoglal s állandó, felfokozott érzéklésre ösztönöz. A világ különben is érzéki örömet okoz nekem, mióta kivonultam a társadalomból. Egy szép felfedezést, kereskedelmi természetűt is, csaknem olyan érzéki örömmel veszek tudomásul, mint egy esőtől lucskos beton pályatestet, vagy egy szép nőt. Mióta az igazságnak élhetek s a jelenségeket igazi értelmükre párolva vehetem tudomásul, nagyjából minden mulattat s mióta nem élek társaséletet, szórakozásokban is van részem. Főlegesen magyaráznom, hogy ez a magatartás állandó készen-

létet, megfeszített éberséget és ellenállóképességet követel attól, aki gyakorolja. A társadalom hatalmas érdekeinek vonzása szüntelen delejes hatással van arra is, aki a közönség törvényei alól kivonta magát.

A szegénynek a világgal szemben elfoglalható álláspontjai közül a magány az, mely a legtöbb áldozatot s a legmagasabbrangú szellemi erőfeszítést követeli. A szegény, mint láttuk, legszívesebben tömegben él; a nagy, híres és tehetséges szegények, akik a világot a magány állapotában viselik el s a jelenségeket átköltik a valóságra, az illúziókat átköltik az igazságra, ritkán jelentkeznek s mindig rendkívüli ellenszenvet váltanak ki kortársaikból, a tömegben tengődő szegényekből. Shopenhauer, Kant és Nietzsche bírták a magányt. Pascal is bírta. Sokrates, aki komoly szegény volt, már nem bírta, egész nap az *agorán* ténfergett és locsogott; igaz, hogy csúfos véget is ért. A társas élet kevésbé alkalmas csak arra, hogy a szegény megismerje az igazságot. A barátság sem alkalmas erre a célra. A világot az igazság nevezőjére költetni át csak a teljes, tudatos, előkelő magány állapotán belül lehet. Aki nem képes erre, az kitűnőt alkothat még gyakorlati területen, például az iparban, a kereskedelemben és a képzőművészet

terén, de az igazságot megismerni nem lesz alkalma soha. Hétköznapjaim, mint ünnepnapjaim telítve vannak azzal a szelíd kárörömmel, melyet az igazság szüntelen megismerése nyújt a kutatónak. Vonatkozások és kötelezettségek nélkül, tiszta szemmel és éberren szemlélem naphosszat a világot s amikor csak alkalmam nyílik rá, elbóbiskolok és alszom egyet. Számomra, a szegénység határain belül, a szemléletnek, a világ tudomásulvételének és elviselésének ez a módja csaknem maradéknélküli gyönyörúséget nyújt. Nem vágyom semmire, csak az igazságra s nem ragaszkodom senkihez, így is lehet, de ez nagyon nehéz. A világot a magam igényeire költöttem át. Ez sikerült. Ügy vagyok szegény, mint ahogy más urológus, hivatásszerűen. Az átköltésnek ezzel a magas szemléletével együtt jár, hogy a halál csaknem olyan meghitt és közönyös dolog számomra, mint az élet.

ÖTÖDIK FEJEZET

(A komplikált és az egyszerű életről. — Érintkezés a cselédekkel. — Divat, ló'kas, öltözködés. — Elet a családban.)

Megfeszített kísérletezés és esztendőkön át tartó töprengés árán, 1932 nyarán sikerült végre olyan megfelelő csengőszerkezetet létesítenem, melynek segítségével cselédem a nappal és az éjszaka bármely órájában csengethet nekem, de én soha nem csengethetek neki. Ezt az egyszerű, olcsó, mindenütt könnyen felszerelhető csengőszerkezetet őszintén ajánlhatom mindazoknak, akik elfáradtak a civilizált társadalom bonyolult berendezésétől s szegénysorsú életüket egészséges és kellemes módszerekkel óhajtják egyszerűsíteni.

Ez a szerkezetében rendkívül kezdetleges csengő, amely alig kerül pár fillérbe, elhelyezhető a hálóban, dolgozóban vagy ebédlőben s mindenhol tökéletes kényelmet és biztonságot nyújt. Egyik legfőbb előnye, hogy a magánéletet feloldja a terhes

bizalmosság kényelmetlenségei alól, melyek elkerülhetetlenek a szegény ember életében, ahol a szegény cselédje, tehát merőben idegen ember, úgy jár ki és be a szobákba, természetesen kopogtatás nélkül, mint egy-egy tapintatlan családtag. E csengő jóvoltából a cseléd nem lép be soha óvatlan pillanatban a lakásba: ha gazdáival beszélni akar, úgy előbb csenget nekik, hogy azok felkészülhessenek fogadására s aztán, kis szünet után, mikor már feltételezi, hogy gazdája megfelelő állapotban fogadhatja, a csengetés nyomában beállít ő maga is s elmondja, amit akar. Különösen ajánlható kis találmányom, melyhez mindössze néhány méter drót s egy villanyos csengő szükséges, mindazoknak a szegény íróknak, művészeknek, politikusoknak, hivatalnokoknak és katonáknak, akik nemcsak felettesek, hanem cselédjük előtt is nagy emberek óhajtának maradni; tudjuk, hogy ez a legnehezebb. Vészcsengőnk, melyet a cseléd szobájából tetszése szerint vesz igénybe, ha ágyazni akar, vagy teritem, vagy leszedni az asztalt, tökéletes biztonságot nyújt s megkímél attól, hogy idegen ember meglepetésszerűen reánk nyisson, amikor otthonunk bensőséges kényelmét élvezve, éppen orrunkban babrálunk, vagy vakaródzunk, vagy hiányos öltözetben sétálunk fel és alá; ami, sajnos, a legelőkelőbb

politikusokkal, katonákkal, írókkal, sőt egyházi emberekkel is megesik néhanapján, hogy az élet más, gyakoribb és fesztelenebb helyzeteiről ne is beszéljünk. A gazdagokat ilyen veszély nem fenyegeti.

A veszély, hogy nem maradhat cselédje szemében nagy ember, kizárólagosan csak a szegényeket fenyegeti. A gazdag tudniillik nagy ember marad cselédje szemében, bármilyen f esztelenül és emberi közvetlenséggel viselkedik is előtte. Soffőrök, lakások, komornak és vadászfiúk jelenlétében az igazi gazdagok, akik már a gazdagság állapotában születtek, fesztellenül fürödnek, bizalmas dolgokról beszélnek, sőt cselekednek is, egészen úgy, mintha egyedül vagy kettesben tartózkodnának a szobában: mert az igazi gazdag nem tekinti cselédjét olyan egyéniségnek, akinek eszméletében bármilyen cselekedete bírálatot vonhat maga után. S a legkülönösebb, hogy maguk a cselédek, akiket az igazi gazdagok nemritkán belterjesen tenyésztenek, több nemzedéken át, erre a célra, maguk sem eszmélnek reá, hogy gazdáikat bírálással is lehet illetni. Az igazi gazdag nő, amint tudjuk, fesztellenül öltözködik férficselédjei előtt is, mert sem neki, sem inasának nem jut eszébe, hogy a helyzet a résztvevők valamelyikében illetlen gondolatokat is ébreszthet;

s gazdag emberek minden mellékgondolat nélkül dögönyöztetik magukat szobaleányukkal. Ahogy az ember nem restelkedik a tükre előtt, nem szégyenkezik tulajdon keze vagy lába előtt, úgy nem rösteli magát az előkelő ember komornája vagy inasa előtt. A gazdag nyugodtan beszél asztalánál a felszolgáló inas, gépkocsiban a vezető előtt, mert tudja, hogy igazában egyedül van, élelének egyik alkatrésze előtt beszél és cselekszik — s nagyon ritkán fordul elő, hogy az igazi gazdagokkal szemben élnek a bírálóat jogával cselédek.

Minthogy mind a kelten szegények, a cseléd és a gazda is, a szegényeknél nehezen kerülhető csak el, hogy a szegény-cseléd elébb-utóbb gyanakodva szemlélje a szegény-gazdát. A mindenes, aki harminc pengőt kap szolgálataért a családtól, ahol a háziúr háromszázharminc pengőt keres, természetesen nem látja emberfölötti lénynek gazdáját; mindössze csak szerény kispolgárt lát benne, aki sokkal többet kíván tőle a harminc pengőért, melyet fizet, mint amennyit hajlandó más oldalon nyújtani a háromszázharmincért, amelyet megkeres. A szegény-cselédnek e gyanúja legtöbbször jogosult. A fentemlített csengőszerkezet nélkül rövidesen bekövetkezik tehát a szegény és cselédje között az a feszült, gyanakvással és kölcsönös lenézéssel

elegy viszony, mely a szegények házi életét oly általánosan jellemzi. A cseléd igen nagy nehézségek árán kerülheti csak el, hogy ne csalódjék kenyéradó gazdájában, s a csengő kitűnő eszköz arra a célra, hogy ezt a sajnálatos és megalázó viszonyt enyhítsük. Ezenfelül a szegény legtöbbször bűntudatot is érez cselédjével szemben s ezt a homályos és kínos érzést „szociális felelősségérzetének nevezi, kényelmes szóval, mert éppen úgy mondhatná, hogy kultúrmorfológiai szempontból nem egyeznek nézetei cselédje felfogásával. A valóság az, hogy a szegény házában a cseléd végez minden igazi munkát, ő takarít, veti meg az ágyakat, szalad a piacra, főz, feltálal, mosogat, egész nap rakosgat s cserébe naponta néhány fillért és az eledel silányabb falatait kapja csak; míg a szegény hivatalban ül, kubaszivart szív s az ál-munkák egyikét végzi karosszékben és kényelmesen, melyek nélkül a civilizáció szerkezete sokkal egyszerűbben működne ugyan, de ft szegénynek felkopna az álla; ezért a szegények társadalma, kényszeredetten bár, de inkább tűri ezeket az állásokat. A cseléd tudja ezt. Nem tudja mindig adatszerűén, de legalábbis gyanít valamit. Kettejük viszonyának feszültségét nagyban enyhíti az általam feltalált csengő. Ha cselédem beszélni óhajt velem, úgy

egyszer csenget; ha nem jövök rögtön, vár egy kis ideig s aztán mégegyszer csenget; mire kimegyek hozzá és megkérdem, mit óhajt?

Már *lord Byron* kísérletezett egy kezdetleges csengőmódszerrel, mint ezt életrajzíróitól tudjuk; abban az időben, mikor egy társaságbeli angol hölgy, *Lamb* Karolina volt a szeretője, együttléteik után, melyek *Byron* legénylakásán zajlottak le s a költőnek csak kevés örömet szereztek, a távozás pillanatában a házigazda minden alkalommal csengett az inasnak, hogy *ne jöjjön* be a szobába; szellemes és egyszerű módszer, melyet *Lamb* Karolina, különben is korlátolt felfogású nő, soha nem tudott megérteni, mert az angol társaséletben elsajátította más egyéb között azt az előítéletet is, hogy az ember csak akkor csenget az inasnak, ha látni akarja. *Byron*, aki máskülönben nem volt előítéletektől terhelt lélek s féltestvérét, *Augusztát* például több ízben *Fletcher* nevű inasa jelenlétében árasztotta el szerelme és gyöngédsége jeleivel, kétségtelenül gyanított már valamit a gazda és a cseléd viszonyának nem egészen természetes és fesztelen jellegéről, mikor feltalálta csengetési módszerét, mely tudtul adja az inasnak, hogy gazdája nem tart igényt szolgálataira. Az általam feltalált csengőszerkezet még ennél is tökéletesebb. Engem csak akkor lát cseléd-

dem, ha igényt tart szolgálataimra. A szegénység tökéletesítése és egyszerűsítése érdekében kifejtett munkásságom egyik fontos eredménye ez a csengő-szerkezet, melynek nagy előnyeire nyomatékosan felhívom a szegények figyelmét.

Kellemes emberi alaphangot találni a cselédekkel való érintkezésben a szegény számára rendkívül nehéz. A cseléd indokolt gyanakvással fogad minden „szociális“ leereszkedést és nyájassági kísérletet olyan ember részéről, akinek havi harminc pengőért napjában többször azt kell mondania: „kezétsókolom“. A szegény tehát legokosabban jár el, ha cselédjét „fizetett ellenségnek“ tekinti, — közismert, hogy polgári háziasszonyok szívesen használják traces közben ezt a megjelölést, — ellenségnek, aki, érthetetlen okokból, nem hajlandó többé élni és halni gazdájáért s csak a legszükségesebb szavakkal, elkerülhetetlen pillanatokban érintkezik vele. Nagyon téved az a szegény asszony, aki szegény cselédje bizalmát reméli elnyerni és fokozni, amikor ilyen szavak kíséretében: „nézze, Emma, mit kaptam az uramtól“ — feléje fordul s egy új gyűrűt, vagy tavaszi ruháját mutatja neki. Ez a bizalmasság nem a legbiztosabb mód arra, hogy cselédünk ragaszkodását fokozzuk. Hasonlóan célt tévesztett eljárás dicsérni a cseléd szegényes kincseit, egy új

kalapot, kötőt vagy kézitáskát, melyet a cseléd borralalókból vásárolt magának; mert a cseléd tudja, hogy gazdája szemében mindaz, amit ő birtokolhat, szegényesnek tűnik; s általában ezért olyan hajlamosak is a szomorúságra és az öngyilkosságra a cselédek. A szegény maradjon csak úr cselédjével szemben s lehetőleg ne beszélgessen vele.

Az életet nagyban egyszerűsíti a szegény számára az a körülmény, hogy nincsen pénze; mert tudjuk jól, hogy pénz birtokában a legtöbb ember azonnal az életről álmodott vágyak megvalósítására törekszik s az ilyen kísérletek elmondhatatlanul bonyolítják az életet. A szegénynek sokkal könnyebb, mert vágyait állandóan odamérheti a lehetőségek mércéjéhez s már tudja is, mit kell tennie, ha boldog akar lenni. Olyan helyzetek után kell vágyakoznia, amelyek megvalósíthatók, írjunk talán ide néhány gyakorlati utasítást: a szegény helyesen teszi, ha a gazdagok példájára, lakását időnként cseréli és átrendezi. Egy időben például, Berlinben, havonta cseréltem lakásaimat.

A lakáscsere mulattatott, s közben tapasztalattal is gazdagodtam, mert albérlő voltam s hallottam, amint a főbérlők a szomszéd szobában beszélgettek. Általában leghelyesebb, ha a szegény egész életében albérlő marad. A birtoklás, még egy

lakás birtoklása is, kínos kötöttséget és felelősséget jelent. Ha módom lenne hozzá, holnap beköltöznék például saját lakásomba albérlőnek s fizetnék havonta hatvan pengőt azért, amiért így, főbérlői minőségemben, mindenestül sokkal többet kell áldoznom. Ha már főbérlő a szegény, mozgási szabadságában jelentékenyen korlátozott. De így is helyesen cselekszik, ha követi a gazdagok eljárását s lakását időnként átrendezi. A tele-élt és megunt lakás telítve van gondjaink és szomorúságunk füledt páráival; a gazdag tudja ezt s időnként új tapétákat huzat, vászontapéta helyett selymet ragaszt fel, kidobja a Louis XVI. szalont s Henry IV. korából származó bútorokat állít helyébe. A szegény is gyönyörűen elszórakozhat, ha ért a lakásművészethez s például szezon elején átviszi a teknőt a konyhából az előszobába, színes magyar kendőt borít reá s egy idényen át padkának használja, vagy az íróasztalon ebédel egy ideig s az ebédlőasztalon mánorol. Ügyes kéz, fíühm lélek, ízlés és színérzék sokat változtatnak néhány ügyes fogással a megszokotton is. A zálogházból megfelelő időben kiváltott evőeszközök és gyertyatartók az újdonság és gazdagság varázsával hatnak mindennapi életünkre is. Egy köpöcsésze, amelyet beviszünk az előszobából a dolgozóba s néhány szál virággal díszítjük fel,

egészen új bútor benyomását kelti ott. Ezek az apróságok semmibe nem kerülnek s a szegény mégis úgy érzi, mintha élete csömörig megszokott kerete megújhódott volna s az új környezetben ő maga is élel-
kebben haladna örvendetes változások felé.

A ruházkodás is sok lehetőséget nyújt arra, hogy életérzésünket fokozzuk. Ahogy a gazdag az élet minden alkalmára más és más öltözetet használ, az évszakok változása meg egyenesen kötelezi, hogy új ruhával ajándékozza meg önmagát és családtagjait, úgy a szegénynek is módja van reá, hogy a maga módján csínt fejtsen ki és képzelőerőt áruljon el öltözködésében. Az átfordított ruha már önmagában véve is a megújhódottság kellemes élményét nyújtja viselőjének; de átfordítani az öltönyt, sajnos, csak egyszer lehet s ez a szerény fényűzés is pénzbe kerül. Egyszerűbb, ha apró változásokkal fokozzuk ruhatárunk gazdagságát. Egyízben például, a velszi herceg módjára, aki mindig egyénien öltözködik és diktálja a divatot, bevarrattam összes zsebeimet. Számomra ez újdonság volt, fokozta szememben az öltöny eredetiségét s nem éreztem magam olyan kopottnak, mint azelőtt. Gyakran látjuk, hogy a szegények, teljesen a velszi herceg mintájára, angol dandyk képzetét is megsegényítő ruhaváltozatokban tetszelegnek a lóver-

senyén és a nagy, hivatalos fogadásoknál, a korlát mögött, vagy az opera előtt. Látunk tehetséges szegényeket, akik szürke nadrághoz sárga kabátot és piros mellényt viselnek és másokat, különcöket, akik egyáltalán nem viselnek kabátot a nadrághoz, csak inget, s azt is egészen egyéni módon.

A szegény, mikor ilyen című divatcikket olvas az újságban: „Mit viselünk a nyáron?” — kellemes órát szerezhet magának és családtagjainak. Például összegyűjti rokonait és ismerőseit s megbeszéli, mit is viseljenek majd a nyáron? A napilapok divattudósításai nyomán, melyek idejekorán kitanítják a divatéhes közönséget a palmbeachi, vagy cannesi tengerpart fürdőruha újdonságaira, a szegény is elhatározhatja, hogy az idén hosszú alsónadrágban jelenik meg a lágymányosi fürdőparton, alul madzaggal. Gyakran olvasunk olyasmit, hogy Hollywoodban az idén fiatal krokodilusokat viselnek a világszép dívák, vagy csörgőkígyót tekernél nyakuk köré, ha társaságban jelennek meg, nemritkán oroszlánbocsokat vonszolnak maguk után. zsinegen. Semmi nehézsége annak, hogy a szegény felesége lépést tartson a divattal s ha krokodilra nem is telik magunkfajta értelmiségi szegénynek, egy-egy szépen fejlett gyíkot, vagy sündisznót mindig ajándékozhatunk kedveseinknek, melyet aztán nya-

kuk köré csavarva, vagy maguk után vonszolva, elcipelhetnek a Dunapartra. „Mit viselünk a nyáron?” — kérdezheti a szegény családtagjaitól s meglepő és eredeti válaszokat kap e kérdésre. Ha a szegény azt olvassa az újságban, hogy a divattudósító értesülése szerint a frakk ezen a télen nem kötelező a színházban s helyét a puhainges szmoking foglalja el, megkönnyebbülten sóhajt fel s apjától örökölt frakkjából divatos mackónadrágot szabad gyermekeinek.

Nagy tévedés azt hinni, hogy a szegény ember nem tarthat lépést a divattal s a maga módján néni lehet elegáns. Igazán elegáns emberekkel én például csak a szegények világában találkoztam. Nagyön szegény és rendkívül tehetséges emberek értik csak meg azt a felfokozott műélvezetet, amely a szegény *dandyt*, mert van ilyen is, elfogja, mikor téggel választania kell két nyakkendő között, vagy két ing között, különösen, ha nem rendelkezik harmadik példánnyal e divatcikkekből. A szegény ilyenkor az ablak elé lép, az időt kémleli, ha gyöngyházfényű és ködös a reggel, inkább a zöld nyakkendőre szánja el magát, ha napfényes, az égőpirosra. Gondal kötni meg az egyetlen nyakkendőt, amellyel rendelkezünk, van olyan műélvezet, mint odaszólni az angol inasnak, hogy hangolja aznap iltözetön-

két borongós kedvünkhöz, vagy társadalmi elfoglaltságunkhoz. Mint a nagyon fínys és nagyon gazdag emberek, akiknek cipőit elébb az inas tapossa kényelmesre, a szegény, még sokkal fínysabban, cipőit nemritkán a gazdagokkal tapostatja elébb kényelmesre. Ismerek olyan szegényt, aki nem is híz fel lábtyűt addig, míg valamilyen gazdag ember azt elébb nem taposta egészen kényelmesre.

A nemes szegények választékos eleganciával öltözködnek. Ez észrevehető már vásárlásaik alkalmával is; a gazdag soha nem forgatja olyan aprólékos gonddal a divatcikket, egy inget, vagy ruhát, melyet vásárolni készül, mint a szegény, aki néha órákon át eltűnődik *shirtmaker-énél*, mielőtt egy alsónadrágra elszánja magát. A szegények néha rendkívüli divatötletekkel pótolják ruhatáruk fogyatékoságait; több szegényt ismerek, akik nyakuk köré csavart törülközővel oly ügyesen tudják pótolni az ing, nyakkendő és gallér hiányát, hogy a felületes szemlélő lovaglásról hazatérő aranyifjúnak tarthatja őket, aki nyakkendő helyett a reggeli sétalovaglás dresszéhez kötelezően illő fehér kendőt viseli. *A. H.*, egyike legkitűnőbb vándorszegényeinknek, feljegyezte emlékirataiban, hogy Knut *Ham-sun* ifjúkorában állandóan rostosszegélyű nadrágot viselt s a rojtokat nagy gondossággal nyesegette

időnként a müncheni kávéházban, egy körömmöllő segítségével, melyet fesztelenül húzott elő nadrágzsebéből. *Hamsun*, aki notórius szegény volt, abban az időben megírta már az „*Éhség*“-et és a „*Pán*“-t s az elébb idézett szerző bevallja, hogy a nadrágrojtokat vagdosó Hamsun láttán nemritkán elérzékenyült és elfutotta szemeit a könny. *Wedekindről* köztudomású, hogy soha nem volt egyetlen fillérje sem s mégis papos, szigorú eleganciával öltözködött, legszívesebben fekete ferencjózsefet hordott és fekete kesztyűkbe bújtatta vörös kezeit, melyeket müncheni sétaútja alkalmával szívesen nyújtott csókra ijedt iskolásgyermeknek, akik papnak nézték a „*Lulu*“ komor ünnepélyességgel vándorló íróját. Z. V., a hírhedt újságíró, aki egyike volt kora divathőseinek, s politikai elvei miatt hosszabb időt börtönben kényszerült eltölteni, egyéni szabásminta szerint szabott magának csíkos darócból rabruhát, melyet igen sok méltósággal és kellemes magátólértetődéssel viselt. Híres volt eleganciájáról a nagy háborút követő években egy kitűnő szegény, *K. S.* rajzolóművész, aki bőrnadrágban és csizmában keltett feltűnést a párizsi boulevardokon, míg aztán sikkasztás miatt a Búr-földre kényszerült távozni. Egyik legkitűnőbb festőművésünk, aki hatóságilag tudta igazolni, hogy évtize-

dek óta nem látott semilyen pénznemet közléről, ma is *arbiter elegantiarum-nak* számít a Montparnasse-on, különösen ú. n. „ördögbőr“-ből készült átmeneti kabátja jóvoltából, melyet két évtized esztendő előtt vásárolt egy leszerelt trénkatonától a Rákóczi-úton, Budapesten. A szegények eleganciájának titka nem az öltözék minőségében és szabásában rejlik, hanem a magatartásban, amellyel ruhadarabjaikat viselik. Ismerünk hanyag koldusokat is, akik a templomok előtt kéregetnek s ismerünk csinos, ápolt, elegáns koldusokat. Z. R. például, a brüsszeli számkivetés idejében, amikor már meglehetősen elnyűtte ruháit, szakállt növesztett s ezt a szakállt oly eleganciával tudta viselni, mint hajdan a frakkot. A szegény időnként kitenyésztt bizonyos ruhadarabokat, melyek úgy hozzátartoznak lényéhez, mint valamely testrésze; az ilyen kitenyésztt darabokat, egy kalapot, inget aztán élete hosszat elviseli. Mint szerény példát említem, hogy tizenhárom ével ezelőtt, Firenzében, sikerült kitenyésztenem a magam számára egy tógyszerű világoskék fürdőköpenyt, melyet azóta is utolérhetetlen eleganciával viselek s hozzáértők állítása szerint Brutusra emlékeztetek e köntösben, amint a szenátus egyik oszlopának árnyékában, gyilokkal kezében, várja Caesart.

HATODIK FEJEZET

*(A vándorlás hajlamáról. — A csavargásról. —
utazás válfajairól.)*

Jobb szegényeink vándorlási hajlama nem anynyira társadalmi és népmozgalmi jelenség, mint inkább a természettudomány eszközeivel meg nem közelíthető élettani rejtély. Éppen olyan rejtély eh, mint a heringek vándorlása. Ha közlről figyeljük a szegények életét, észrevehetjük, hogy nem éghajlati és pénzkeresési viszonyok készítetik őket a vándorlásra, mint a madarakat és a bankárokat, hanem egyszerűen csak valamilyen titokzatos nyugtalanság, elégedetlenség, mely cselédeket arra kényszerít, hogy megszokott munkahelyüket különösebb ok nélkül feladják s a város egy távoli negyedében keressenek új, nem u ritkán a réginél előnytelenebb ott-hont; francia szerelőket száll meg, hogy egy napon Cambronne s szavával forduljanak gazdájukhoz s Dél-Amerikába utazzanak. A vándorlás a szegények életének ősidőktől észlelhető, nyugtalanító

és magyarázhatatlan, feltűnő és titokzatos kísérő jelensége. Jámbor szemfényvesztés olyasmit állítani, mintha a szegény ismeretszomjtól hajtván, kultúréhségtől kínozva szánná reá magát a vándorlásra, idegen világot óhajtana megismerni, kezemunkáját finomítani s főként ismeretkörét akarná tágítani, mikor vándorbotot ragad. A szegény vándorol, egyik városnegyedből a másikba, egyik faluból a másikba, akkor is, ha tudja, hogy nem várja ott új világ; vándorol, rögeszmés céltalansággal, mintha megoldást, választ remélne valahol egy kérdésre, az egyetlen kérdésre, mely értelmét szünet nélkül foglalkoztatja s melyet megfogalmazni nem ér rá soha.

Nagy tévedés lenne a szegények vándorlási hajlamát összetéveszteni a gazdagok utazási divatjával, vagy a csavargók foglalkozásszerű helycseréjével. A szegények, a történelem tanúsága szerint, minden különösebb ok nélkül felkerekednek és otthont változtatnak, ha úgy érzik, hogy letelepedési helyükön bizonyos idő múltán nem kapnak választ arra a homályos, megszóvegezetlen s mégis égetően fájdalmas, izgató kérdésre, mely úgy az egyes szegények, mint nagy, szegény népi közösségek lelkivilágát állandóan foglalkoztatja.

Az a történetírás, mely a népek vándorlását egyszerűen a legelők kopárságával, a vadállomány ritkulásával s a politikai nézeteltérésekkel óhajtja megindokolni, minden látszólagos valóságérvelése mellett is eszményiesítő és kezdetleges. A népek közül a szegényeket — mert tudjuk, hogy vannak jellegzetesen szegény és gazdag népek — éppen úgy, mint az egyeseket, nemcsak a legelő kopársága készíti a vándorlásra, nemcsak a hódítási vágy és rablási ösztön, mely utóbbi kétségtelenül a legerősebb történelmi hatóerők egyike, hanem mindenekfelett az a kínzó bizonytalanság, hátha nem kapnak történelmi életük során választ arra a kérdésre, miért szegények? A gazdag népek megülnek ott, ahol egyszer letelepedtek s a továbbiakban csak szerzői céllal vándorolnak. A szegény népek ernyedetlenül vándorolnak, Keletről Nyugatra, Európából Amerikába, tömegesen és magányosan. Ez a vándorlási hajlam a szegények egyik nagy, közös titka.

Ha két különböző nemzetiségű szegény találkozik Bombayban vagy Detroitban, meg sem kérdik egymástól, milyen célból hagyták el szülőhazájukat; oly természetes, hogy a szegénység nagy és örök kérdésére keresik a vándorlással mindketten a választ. A szegény könnyen és szívesen utazik. Gyakran hallunk olyasmit szegényektől, hogy éppen

most érkeztek vissza Ankarából s holnap már Nürnbergbe készülnek, ahol egészen biztosan nem várja őket senki. Oly mohósággal készülnek mégis az útra, mintha félős lenne, hogy lekésnek ott valamiről. Európa, Amerika és Ázsia országútjain a szegények milliói vándorolnak állandóan, zsebükben rózsafüzérrel, álkulcsokkal, egy-egy doboz szardiniával, hamis és valódi iratokkal, elhúznak egymás mellett, látszólag cél és értelem nélkül, macacs sietséggel, mintha egyiknek éppen ott lenne sürgős dolga, ahonnan a másik az előbb eltávozott. Ez az állandó rajzás az országutakon, az állomások körül, a nagyvárosok forgalmas útvonalain egyáltalán nem jelenti azt, mintha a szegények csak kenyeret és hazát keresnének az idegenben. A szegények, akik vándorútra adják fejüket, nem egy bizonyos, elképzelhető otthont keresnek, hanem magát az idegenséget. Valamilyen ismeretlen földrészt sejtene az ismert világok mögött, mint Columbus. A szegények földrészt sejtik az eddig ismert földrészekén túl, az húzza őket. Minden szegény reméli, hogy vándorlása során egy napon elkiálthatja magát: „Föld!” — s megpillantja az új Amerikát, amelyet mindig sejtett s ott aztán kiköt. Ezért vándorolnak. Legtöbbször gyalog járnak a világot s az őshazát keresik, mint Kőrösi-Csoma Sándor.

Az érzékelés szempontjai, ahogyan egy idegen város látnivalóit tudomásul veszik, élesen különböznek egy manchesteri fonógyár tulajdonosának utazás közben szerzett benyomásaitól. Dómkat, múzeumokat, hadtörténeti emléktárgyakat például legtöbbször csak mellékesen észlelnek az új városban, ha ugyan egyáltalán megszemlélik az efajta látnivalókat. Utazási technikájuk is egyéni. Csak ritkán táviratoznak szobáért az idegen város fogadó-jába. Szeretnek meglepetésszerűen érkezni és ismeretlenül távozni. Az idegen városokban elsőrendűen a társadalmi intézmények iránt érdeklődnek. Minden nagyvárosban akadnak külön *Grand Hotelek* a szegények számára is, ahol csak ők szállnak meg, s ahová a gazdagokat be sem engedik» Mint a nagyon előkelő szállodákban, ahol csak ajánlásra lehet szobát kapni, a szegények kivételes szállásain is gyakranakkal szemlélik az olyan idegent, aki nem az Ő társadalmi egyenruhájukban s nem a megfelelő igazolásokkal és ajánlásokkal jelentkezik. Az éjjeli menedékhelyen, az Üdv Hadseregének hálótermében nagyon vigyáznak arra, hogy illetéktelen személy ne keveredjen a vendégek közé. A szegények olyannyira magáért az utazásért utaznak, mintha a megérkezés nem is tartozna céljaik közé. Útjuk célja sohasem az, hogy megtekintsenek egy színi-

előadást Salzburgban, vagy résztvegyenek egy világkiállítás megnyitásán Párizsban. Útjuk célja légfőként az, hogy úton legyenek.

A vándor-szegények egyik elterjedt alcsoportját alkotják azok a nyugtalan kedélyű emberek, akiket a rendőrségeken világszerte „csavargók“ gyűjtőnéven tartanak nyilván, s időnként meg is verik őket. A csavargás művészetéről oly sok szép könyvet írtak már s többnyire olyan írók, akik csak ritkán hagyták el szülővárosuk határát, hogy fölösleges műünkben részletesen foglalkozni a tünémménnyel. Ez a műfaj különösen kedvelt nagy társadalmi átalakulások idején az értelmiségi műkedvelők között, akik élményüket a világban keresik, nem pedig a munkaszobában. Az értelmiségi csavargót az igazi csavargók mélységesen megvetik és elkerülik. Az értelmiségi fogkefével, kölnivízzel és francia verseskönyvekkel kézitáskájában utazik s élményt keres a világban, az igazi csavargó ellenben kölnivíz és verseskönyv nélkül utazik s nem annyira élményt keres idegen városokban, mint inkább bagót a járdákon, készpénzt, meleg ételt, valamilyen fedelet. A műkedvelő homályosan utal a csavargás laza életörömére, erőtlen indokolással mentegeti a csavargás hajlamát és anarchikus elméletekkel eszményiesíti azt az egyszerű ténnyt,

hogy nem fér a bőrébe, képtelen valamilyen mesterségre és csavargó. Az igazi csavargó soha nem indokol. Űti felkészültségük különös és egyszerű. Ismertein egy csavargót a majnaparti Frankfurtban, aki egyetlen kopott, vízálló esőköpenyben csavarogta be Európát s a viharvert ruhadarab zsebeiből bemutatkozás után a következő tárgyakat húzta napvilágra: két és fél méter hosszú, vastag hajókötelet, egy „*Quannon von Okadera*“ című német ponyvaregényt, kötött frakknyakkendőt, összehajtogatható fűrészt, három darab zsebkendőt, újságpapirosban húsz deka szalmiákcukrot s Lisieux-i Szent Teréznek fényképét, melyet egy francia képesújságból vágott ki, mert a kedves szent kellemes arcvonásai megnyerték tetszését. E szerény tárgyak birtokában vándorolta be a félvilágot, mindig fogadóban aludt, vendéglőkben étkezett s máskülönbben is tűrhetően ápolt külseje, szerény, de határozott fellépése olyan emberre emlékeztetett, aki poggyászát az állomás ruhatárában helyezte el s ő maga csak körülsétál az idegen városban. Az irodalom tele van álcavargók vallomásaival. Ezt a fajta irodalmat az igazi csavargók hitelrontásnak tekintik. Csavarogni éppen olyan mesterség, mint tájtékfaraognak lenni ugyanegy városban ötven éven át; csak több képesség és szaktudás szükséges hozzá. A nagy

háborút követő években Németországban például, mint erről hivatalos statisztikai közlések biztosítanak, egymillió csavargónál több vágott neki a világnak; tehát minden hatvanadik német úton volt, azzal a homályos céllal, vagy céltalansággal, amely a csavargókat fűti. Akinek sok csavargóval volt dolga, mint e mű szerzőjének is, észrevehette, hogy az igazi csavargók általában szórakozott benyomást keltenek. Félfüllel hallgatják csak szavainkat, a mondat közepén kezet nyújtanak s odébbállnak, séta közben állandóan a járdán a szemük, mintha keresnének valamit. A költők szerint az elvesztett boldogságot keresik. Saját bevallásuk szerint elvesztett pénzdarabokat és szivarvéget.

A szegények legáltalánosabb utazási módszere a betegség. Ezt már Charles-Louis *Philippe* is megállapította, aki soha nem is utazott másként.* Ha az utazás a nagy, pogány ünnep, amilyennek ismerjük, úgy a betegség kétségtelenül azonos színezetű élménytartalommal van telítve, mint egy-egy jólsikerült kirándulás a fjordok között. Mindkét vállalkozás mentesít, hosszabb-rövidebb időre, a megunt kötelességek, a mindennapos elfoglaltság, a családdal szemben vállalt kötelességek tér-

* „*Les maladies sont les voyages des pauvres.*“ Ch, L, *Philippe*-nek egyik kisebb művéből.

hes és kínos felelőssége alól. A beteg, mint az utazó, társadalmonkívüli lény, nem tartozik felelősséggel a szűkebb közösségnek, melyet otthagyott, félig-álomban, felfokozott és egyben kellemesen-zsibbadt érzékekkel húúad át az idegen légkörön, ahol semmiről nem tehet, semmire nem kötelezhetik s még udvariasak is hozzá, mert a beteg a családban egyszerre az előkelő idegen szerepkörét tölti be. Csakugyan, van-e szebb állapot a szegény számára, mint egy jólsikerült, következmények nélkül lezajlott, finom és kellemes, háromhetes betegség? Van-e szebb utazás, mint egy vakbélgyulladás, amikor a szegény egyszerre szabadságot kap az élettől, nem kell törődni saját és kedvesei megélhetésével s párnák között heverve, nagy csöndben ringatódzva úszik, a láz pompás díszletei között, a távoli és félelmesen vonzó földrész, a halál különös partjai felé? Figyeljük meg, milyen szívesen emlékeznek a szegények szerencsésen kihevert betegségeikre! Részletesen elmesélik az indulás körülményeit, hogyan keltek útra a betegség exoikus, idegen világában, mit észleltek, mit éreztek, milyen volt az első állomás, a megérkezés, a búcsú az otthontól és az ismerőstől, aztán a vad, forró és idegen éghajlat s milyen volt a hazatérés . . . Igen, elutazni, mindig meghalni egy kissé, s meghalni

egy kissé mindig felér egy titokzatos utazással. A legtöbb szegény élethosszat ad elő a difteritiszről, melyen átesett, hasonló elragadtatással, mintha egy londoni út emlékein éldelegne.

Életében egyszer-kétszer utazik így a szegény. Mi az utazás? Sokkal inkább az, hogy elmegyünk valahonnan, mint, hogy megérkezünk valahová. Mindig csak ennyi az édes, fájdalmasan-boldog élmény: elmeim attól, amit vagy akit már nem szeretünk. A megérkezés egy új világba, vagy egy új emberhez mennyivel zavarosabb, kínosabb, tele lármával, sistergéssel, érthetetlen hangokkal és szokásokkal; bántóan nyugtalanító pillanat, melyen félig-hunyt szemekkel, lázasan esik át az utas s közben fölöslegesen költekezik és idegességében borralalókat osztogat! Az a boldog szorongás, mely az indulás pillanatában fogja el érzéseinket, az elszakadás mindentől, ami eddig kötött s oly szármalmas és együgyű torzalakokat faragott belőlünk, egy vonat vagy egy betegség elindulásának pillanata egyike az élet kevés számú tiszta, zavartalan örömeinek. A betegség elindul a szegénnyel s a szürke táj egyszerre elváltozik körülötte. Amire felesküdt, amit megígért, egyszerre nem köti többé; szabad s csak a betegség apró kellékeit viszi magával útjára; az ismerősök eltűnnek a betegség

távolában, új arcok veszik körül s kijelentései nem kötelezik semmire. S még az sem biztos, hogy visszatér . . . Mint a nagyon előkelő utasok, ő is területenkívüliséget élvez. S aztán a kaland, a betegség kalandja, a vadászélmény a késsel, vagy a *narkózis* boldog kábultsága, a teljes önfeledtség, amelyet a szegény igazán csak a műtőasztalon él meg! Már egy torokfájás felér a szegény életében egy zarándokúttal s a műtét nem kisebb élmény számára, mint egy délafrikai kutatóút.

A legújabb lélekkutatás hajlamos a feltevésre, hogy az ember csak akkor beteg, ha menekül az élet felelőssége előtt. Mint a hívó a szent bélyeget, úgy termeli ki a szervezet a betegséget, ha meg akarunk szökni valamely cselekedetünk következménye, vagy elhatározások sürgető, de kényelmetlen időpontjai előtt. Az erős és egészséges ember cselekszik; de milyen kevés az erős és egészséges ember, aki egy napon megemeli kalapját s csakugyan megszökik a felelőségek előtt Amerikába! Legtöbben itt maradunk s válságos pillanatokban mintegy jegyet váltunk egy-egy tüszős mandulagyulladás erejéig a meneküléshez. A láz a szegénynek az, ami a gazdagnak a *yacht* és a repülőgép. A kinin, mint egy lakoma Párizsban, újfajta csemegekkel. S a halál a nagy kaland, amelyből a

vándor nem tér vissza, elmerül az ismeretlenben s nem ír többé levelezőlapot kedveseinek. A szegény hátramaradottak nemritkán homályos nehezteléssel gondolnak az időelőtt elhalálozott családfenntartóra, mintha megszökött volna eg\$y hajóval, megszökött kötelességei elől s most pancssol az idegen világ élvezeteiben, dűskál valahol a halálban . . .

De ahogy nincs utazásra pénze, úgy legtöbb szegénynek nem futja a betegségre sem.. Társadalmunkban meghalni majdnem olyan költséges dolog, mint élni. Sok szegény soha nem jut el odáig, hogy igazán és szíve szerint beteg legyen egyszer, kénytelen valamilyen ronggyal bekötni torkát és így ténfereg tovább az életben, mintegy cssak vicinálisra futja neki a betegségek közül is. Ezek a szegénység tragikus áldozatai... De ha már akad egy kis pénze, milyen ünnepélyességgel,, fontoskodással készül neki a betegségnak a szegény! Valósággal becsomagol, útiruhát ölt s az ágy párnáinak dőlve, olyan mosollyal int búcsút az cegybegyült rokonoknak, mintha az induló vonat ablakából nézne vissza az itthonmaradottakra, gögösen és fölényesen.

Boldogabb éveimben magam is sokat utaztam; most már inkább csak beteg vagyok. A betegségre

lelkesebben készülök fel, azzal a lázas izgalommal veszek búcsút ismerőseimtől, csomagolok be könyveket és ruhadarabokat, ahogy régebben jártam el, mikor i időnként Keletre utaztam. Sajnos, nem futja mindig 5 pénzből arra, hogy kiadásán, nagy távolságokra betegeskedjek. Kénytelen voltam tehát utazás-pótlékok után nézni, mert nehezen nélkülözöm csakis azt a finom és nemes izgalmat, mely a környezet- és állapotváltoztatás kísérője s amelynek kápiázata néha feledtetni a szegénnyel, hogy Isten eieredetileg nem csupán annak a fajankónak tervezte e őt, aki később valóságosan lett belőle. Kitaláltam az utazásnak olyan módját, amely csak kevésbe kerül s felidézi a távozás izgalmát az idegekben. Például lehozatom reggel a padlásról bőrönd jjeimet, gondosan megvizsgálom, elbírnak-e még egy utat, átszámolom a bordáikra ragasztott külföldi szállodacímkeket s aztán gondosan, körülmenyesesen becsomagolok. Mikor mindezzel elkészültem, leülök a rendetlen szoba közepén s mérleget csinállok k. Mérlegem legtöbbször hiányos. A kitűzött órában, húsz perccel a vonat indulása előtt érzékeny búcsút veszek családtagjaimtól, gépkocsit hozatok s a pályaudvar megkerülésével egy csendes, családi s szállodába hajtatok, ahol már várják érkezésem, a gong csengésére szolgálk és a portás ro-

hannak elő, csomagjaimat felcipelik a szobába s amíg a bejelentő adatait felvázolom, a kapus udvarias kérdéseire néhány mellékes szóval felelek, megtekintem a fogadó előcsarnokában kifüggesztett színlapokat, majd tanácsot kérek a *manager-től*, hol tölthetem el kellemesen és tanulságosan estéimet? A *manager* legtöbbször zenés darabot ajánl s kérésemre csekély felárral jegyet biztosít elővételben számomra. A fogadó vendéglőjében étkezem, egyedül, s a távolról érkező embereknek kijáró figyelmes kiszolgálás övez; a főpincér nemzeti étel-sajátságokat ajánl s egy bennszülött zenekar különös játékmódorát sokáig és figyelemmel hallgatom. Mindennek más íze van itt, a kenyérnek, a bornak, a fűszereknek és a szivar füstjének. Estéimet a színházban töltöm el, aztán gépkocsin megyek haza, mert nem ismerem a járást. Az idegen város fényeit figyelem még szobám ablakából, elhagyott kedveseimre gondolok s oly boldogítón idegen vagyok, amilyen Stockholmban lehetnék. Egy-két napig élek így, aztán hozatok egy kocsit és hazautazom. Ezek az apró utazások alig kerülnek pénzbe s hosszú időre felüdítenek. A távolság és idegenség lévületét közvetítik, a magány és az elveszettség szép, furcsa ijedelmét nyújtják s mindig tanulok is valamit. Legtöbbször azt, hogy nincs me-

nekvés, a végén vissza kell térnem az ólba, mert szegény vagyok. Igaz, Pestről Budára és viszont néha költségesebb elutazni, mint Budáról Londonba. Az utazás élményének varázsát elemezve felfedeztem, hogy még az ilyen korlátozott helyváltoztatás is fölösleges. Utazni lehet mozdulatlanul, bőrönd, jegy és vízüm nélkül is. Párizsban, ahol fokozottan szegény voltam, gyakran felkerestem a nagy pályaudvarok valamelyikét, perron jegy ét váltottam, a jegykezelőtől pontosan megkérdeztem a római gyors indulási idejét s aztán fel és alá sétálva a befutott *expressz* előtt, gyümölcsöt, újságokat vásároltam s lábamat a közvetlen római kocsi feljárójának legalsó lépcsőfokán nyugtatva, olyan utas fontoskodó, elégedett tekintetével pillantottam magam elé, aki nem bízik a menetrendekben, félórával indulás előtt elhelyezi már poggyászát a vasútfülkében, menetirányban, dohányzó szakaszban foglal helyet s most, amíg megkönnyebbülten és kárörömmel szemléli a tolongó későnjövéket, egyik kesztyűs kezével óvatosságból a vasúti kocsi feljárójának rézrudját markolja, hogy óvatlan pillanatban el ne szaladjon orra előtt a vonat. Aztán, az indulás pillanatában elengedtem a rézrudat s elutazóból kísérővé alakultam át, a körülállók nem kis meglepetésére, egy ismeretlen, láthatatlan távozó felé integettem sokáig és halk

búcsúszavakat is kiabáltam. Ez néha megvigasztalt. „Reggelre Rómában lennék“ — gondoltam megkönnyebbülve, elhagytam az állomást s a környék egyik kocsmájában telepedtem meg, kiszellőztettem idegeimből az utazás kínos feszültségét s elégedetten gondoltam arra, hogy este majd tiszta ágyamban fekszem le odahaza, nem pedig a mocskos, szénszagú harmadosztályú fülke fapadján. A műveltebb és jómódú olvasó elnézését kérem az ilyen kezdetleges tanácsokért, melyek pénzes emberek szemében talán a kóros képzelődés tüneteinek látszanak; de a szegény úgy gyűjti élményeit, mint a gyermek, néha selyempapirosból vág ki különös ábrákat s elhiszi: „ez a világ“ — s órákon át hal-kan elmotoz vele. A szegény úgy és ott játszik el a világgal, ahol legolcsóbban lehet.

Például az utazási irodákban; hányszor tértem be Párizsban, a déli órákban, mikor legnagyobb a forgalom. *Cook és fia* utazási irodájába, a Royal-utca sarkán s valamelyik értelmesebb arcú fiatal angol tisztviselőt hosszan faggattam, hová utazhatnék el a ködös téli hónapokban? Ma is hálával tudok csak visszagondolni ezekre a kisportolt, kitűnően nevelt és fáradhatatlan Cook-alkalmazottakra. Kényelmesen elkönyökölve a tervrajzokkal borított üvegasztalokon, nem is eladó és vevő, mint

inkább két unatkozó *gentleman* társalogtak itt, megbeszéltük a tájat, az éghajlatot, hosszan eltűnődtünk a hirdetésekben ábrázolt szállodák ajánlatain, Szicíliából visszatértünk Korzikába, számoltunk, összeadtunk, feljegyeztük a vonatok indulási idejét, tanácsokat kaptam a pénzváltásra, néhány mellékesen kedves megjegyzés kitanított a helyi különösségekről s végül megrakva zsebeimet tájékoztatókkal és előirányzatokkal, melegen megráztuk egymás kezét s megállapodtunk, hogy majd idejében telefonálok a jegyekért.. . Érzékeim telítve voltak a világ káprázatával, városnevekkel, fellengős szálloda-címekkel, szemeim előtt a hirdetések azúrkék tengere, sirályok és a pálmás partok lebegtek, mikor elhagytam a kitűnő irodát s tömött zsebeimben a szicíliai út minden kellékével, hazafelé vándoroltam a ködös, télies párizsi utcákon. A legfinomabbat, amit az utazás adhat, az idegenség illatát, szédületét már meg is éltem Cook irodájában a félóra alatt, amíg a kedves angol hivatalnok megtanított, mi a különbség Korzika és Szardínia szállodaviszonyai között? Tudtam, mikor indul Livornóból a legjobb hajó s mibe kerül a másodosztályú kabinjegy, mely napközben feljogosít tartózkodásra az első osztályon is. E lényeges élmény birtokában igazán könnyelműség lett volna részemről a tetejébe még el is utazni Kor-

zikába s vállalni a durva kényelmetlenségek sorozatát, melyek elkerülhetetlenek, ha az ember kevés pénzzel utazik. Legszebb, zavartalanul boldog utazásaim emlékei Cook párizsi irodájához fűződnek, ahová évszakonként betértem tanácsért s ahol később már, mint ez az állandó üzletfelet megilleti, ismeretek és megkülönböztetett előzékenységgel és türelemmel állottak rendelkezésemre.

Kevés pénzzel tulajdonképpen egészen rövid távra érdemes csak utazni s aki megfelelő bensőséggel tud világot látni, Szolnokon éppen úgy megtalálja az idegenség s a külföld élményét, mint Kalkuttában. Emlékszem egy kutatóútra, mikor, pénzhiányában, ötletszerűen s az utazási kényszer ingerétől hajtva, Füzesabonyba utaztam el, ahol feledhetetlen napot töltöttem s hosszabb néprajzi tanulmány anyagával gazdagodva tértem onnan vissza. A világ mindenütt egyformán érthetetlen, ha kellő figyelemmel és lelkesedéssel nézzük: Pestszenterzsébet is van olyan csodálatos és idegen, mint Delhi. A helyiérdekű vasút ablakain át vizsgálva az elillanó világot, ugyanazt a rendkívüli tüneményt észlelhetjük Tétény és Aquincum között, mint mikor a gyorsvonat Texast szeli át. Egyszerűen arra kell utazás közben gondolni, hogy mindenütt, amerre a vasút halad, emberek élnek, jórészt szegények s nem

is tudják, miért? Ebből a szempontból felfoghatatlanul izgalmas és érdekes minden táj, amerre a vonat elhalad. Az így beállított szemlélet segítségével a 6-os villamoson csaknem hasonló élményanyaghoz jut az utazó, mintha grönlandi kutatóúton venne részt. A világ egyformán távoli, idegen és megközelíthetetlen, akárhol hatolunk is be területére. A szegények vigasztalására mondjuk: a legkülönösebb utazáshoz elég néha egy átszálló jegy a társaskocsira. Én egyszer elutaztam a 3-as autóbusszal az Attila-útról a Dalnok-utcában, s amit e rövid úton megéltem, jelentékenyen rendkívülibb volt, mint Kína-

HETEDIK FEJEZET

*(A nőkről. — A nők viszonya a szegényekhez. —
A szegények viszonya a nőkhöz. — Szerelem a szegények világában.)*

Vizsgáljuk meg az élet egyik legtitkosabb területének, a nők és a szegények viszonyának természetét s elöljáróban rögtön jelentsük ki, hogy vizsgálódásainknak ez a szakasza az, ahol minden elmélet csődöt mond. A szegényt, mint láttuk, meg lehet tanítani arra, hogy pénz hiányában is utazzon, öltözködjék, lépést tartson a divattal, a kor ízlésével, részt vegyen az átköltés segítségével az élet magasabbrendű élvezeteiben; de be kell vallanunk, hogy nem ismerünk semmiféle átköltést vagy segédeszközt, melynek jóvoltából a szegény pénz hiányában is meghódíthatja a nőket. Már a régi rómaiak pénzt adtak a nőknek abból a célból, hogy kegyeiket elnyerjék, mint ezt nagy római történetében *Mommsen* is megírta. Pénz nélkül a szegény lehet előkelő, bölcs, jókedvű, sőt a maga módján elége-

dett is, pénz nélkül lehet egészséges és igényes, érvényesülhet a magasabb klérus, a katonaság vagy a tudomány világában, csak éppen a nők világában nem érvényesülhet a szegény pénz nélkül. Jól tudjuk, hogy úgy a nők, mint a megtévesztett szegény férfiak társadalmában is sokan akadnak majd, akik hevesen támadják e tételnek merev fogalmazását s tagadják igazságát. Felkészültünk e támadásokra s az anyag ismeretének birtokában, érvek, adatok és a rokonszalmák irodalmának meggyőző erejű bizonyításával készen állunk reá, hogy minden támadásra megfeleljünk, mely tételünk igazságát kétségbevonja.

A szegény és a nő viszonya pénz nélkül éppen olyan elképzelhetetlen, mint ahogy nem jelentkeznek a hang tüneményei a légüres térben, ahol hiányzik a közvetítő elem. Ez az elem, mely a férfi és a nő között a szerelem tüneményét közvetíti, a pénz. E különös jelenség összetételét elemezve, nem ragadtatjuk magunkat olyan merev szövegezésre, mint a szegények szerelmi életének egyik legkitűnőbb kutatója és ismerője, egyik szegény tár sunk, aki a tünemény vizsgálata közben szerzett tapasztalatait komor tömörséggel e rövid dogmában foglalta össze: „Gazdag embert kedvelik a nők, szegény embert nem kedvelik a nők.“ Véleményünk

és meggyőződésünk, hogy ez a tétel sok igazságot mond el kevés szóval, de egyoldalú és hiányos. Kétségtelen, hogy nemcsak a gazdag, hanem a szegény embert is kedvelik időnként a nők; a különbség csak az, hogy az utóbbinak nincs sok öröme belőle. A nők, akik csodálatos, az átlagférfi képességeit messze meghaladó érzékszervekkel rendelkeznek, valósággal telepatikus módon megérik azt, ha a férfinak nincsen pénze s ilyen esetekben, egészséges és helyes ösztönnel, minden módon védekeznek a férfi közeledése ellen, sőt társnőiket is figyelmeztetik a veszélyre, melyet a szegény férfi közeledése jelent. Vegyünk egyszerű példákat, melyek cáfolhatatlanul igazolják tételünket.

Vegyük azt az állítólag szerencsés, általánosan ismert esetet, mikor a nő szerelmes, pontosabban nem tudja még, hogy a férfinak nincsen pénze s azt hiszi, hogy csak átmenetileg nincsen, vagy azért nincs, mert fiatal, vagy kijátszottak stb. Ebben a kellemes csalódásban s engedve érzékei mámorának, a szerelmes nő, aki nem tudja még, hogy a tévesen kiszemelt férfi az igazi, menthetetlen szegények csoportjához tartozik, enged a férfi esztelen könyörgésének s mint valamilyen óriási áldozatot, meghozza a férfinak azt a kegyet, hogy elmegy vele kettesben vacsorázni. Nyomatékkal ismételjük: az

eszményi esetről beszélünk, amikor a nő a szerelem első bódulatában nem tudja még, hogy a férfi szegény, de nem is óhajtja, hogy a férfi rögtön első nap erejét meghaladó összegeket költson reá. A szerelmes nő és a szegény érzékeik bódulatában elhatározzák tehát, hogy kettesben elmennek „kis helyre vacsorázni“. A megjelölt időben, megfelelően felcicomázva s a megbeszélthelyen találkoznak is ebből a célból. Tételünk egyszerűbb bizonyítása kedvéért állítsunk fel két táblázatot, mely a szegény és a nő együttlétének két lehetőségét mutatja be és pedig *A)* alatt a szerencsés esetet, mikor a nő szerelmes a szegénybe s *B)* alatt a szabályos esetet, mikor a nő érdekből vacsorázik együtt a szegénnyel. A két változat elemzése a következő anyagi eredményeket mutatja:

<i>A)</i>	<i>B)</i>
<i>(Szerelemből)</i>	<i>(Érdekből)</i>
Szegény és nő autobu- szon kijelölt vacsora- helyre mennek . . . —.64	Szegény és nő taxin ki- jelölt vacsorahelyre mennek . . . . . 2.—
Nő beleszik szegény éte- lébe, előétel nincs, egy tál hús, desszert, egy liter Sylvani . . . . 4.—	Nő és szegény külön esz- nek, egy előétel, de kétféle hús, sajt, gyü- mölcs, <i>mignon</i> , sava- nyúság . . . . . 12.—
<u>Átvitel: 4.64</u>	<u>Átvitel: 14.—</u>

A)	B)
(Szerelemből)	(Érdekből)
Szegény és nő autobu- szon kijelölt vacsora- helyre mennek . . . —.64	Szegény és nő taxin ki- jelölt vacsorahelyre mennek . . . . . 2.—
Nő beleszik szegény éte- lébe, előétel nincs, egy tál hús, desszert, egy liter Sylvani . . . . 4.—	Nő és szegény külön esz- nek, egy előétel, de kétféle hús, sajt, gyü- mölcs, <i>mignon</i> , sava- nyúság . . . . . 12.—
<u>Átvitel: 4.64</u>	<u>Átvitel: 14.—</u>

Minden hozzáértő, aki részben a nők, részben a szegények világát közelebbről tanulmányozta, lelkiismeretesnek és tárgyilagosnak minősítheti számításainkat s föltétlenül egyetért azzal a megállapításunkkal, hogy a nők szeretnek fogyasztani. Ezt már Kr. e. 300 esztendővel *Menandros* is megállapította, ez az élénk szellemű görög vígjátékiró, aki véleményét a nők ösztönös fogyasztási készségéről röviden így foglalta össze: „*Dapanera phyei*

gyne.“* A rövid táblázatban, mely a szegény és a nő vonatkozásainak első, alapvető és elkerülhetetlen költségeit, azt mondhatnák: minden szerelmi viszony elemi üzemből iparkodik tárgyilagos adatokkal megállapítani, valóban csak a két legszerencsésebb esetet mérlegeltük, oly kivételesen jóindulatú körülményeket, melyeknek összetalálása az élet legkritkább véletlenei közé tartozik, így is azt kell látnunk, hogy a szegény nehezen közelítheti csak meg a nőt, mert a legszerencsésebb esetben is túlhaladja a vállalkozás üzemtökéje igazi határait. Az eszményi szerelem esetében is, mikor a nő beleeszik az ismerkedési vacsorán a szegény ételébe, *P 13.54-et* mutat ez a kezdő összeg, melyet a szegény a nőbe fektetni kénytelen. Ha figyelembe vesszük azt, hogy *Woytinski* megállapításai szerint, a „világ összvagyon 1914-ben 1000 milliárd dollárra volt értékelhető, amelyből a háború elpusztított:

a) közvetlen kiadásokban 260 milliárd dollárt

b) közvetett veszteségekben 90 milliárd dollárt

összesen 350 milliárd dollárt**

* „A nő természettől pazarló.“ — Schopenhauer közlése (*Parerga und Paralipomena XX ik fejezet.*)

** *Wl. Woytinski: Die Welt in Zahlen. Berlin, 1925.*

— be kell látnunk, hogy a fennmaradt világvagyonból, mely az utolsó években, a nyersanyagárak zuhanása és a fogyasztópiacok korlátolt felvevőképessége következtében még jelentékenyen csökkent, nagyon kevés jut csak egy átlagszegényre, aminek természetes következménye, hogy az átlagszegény szerelmi életében gátlásokkal küzd s legnemesebb érzéseit is kénytelen havonta többször elfojtani. Ugyanez a kezdő befektetés, mely az ideális szerelem esetében úgyszólván az első mosolyváltás pillanatában már *P 13.54-be* kerül a szegénynek, rögtön *P 47-re* szaporodik fel, ha a szabványos esetet vizsgáljuk, mikor a nő érdekből fogadja el a szegény udvarlását. Az a kínos és otromba erőlködés, amellyel szépírók, moralisták és idegorvosok a szegény és a nő viszonyának tagadhatatlan bonyolultságát makacsul nem hajlandók szociális kérdésnek, *a priori* pénztechnikai feladatnak elismerni s részben érzelgős, részben élettani magyarázatokkal iparkodnak megindokolni azt a szembeszökő szerelmi nyomorúságot, melyben az emberiség 9/10-ed része sínylődik, ideges tiltakozást vált ki minden szakértőből, aki valaha egyszer a gyakorlatban is tapasztalta, milyen következményekkel jár, ha szegény ember szerelmes egy nőbe, de nincsen hozzá pénze? Tudjuk jól, hogy a nők, akiket egyes, nyilván

pénztelen bölcselők alaptalan lekicsinyléssel *sexus sequior-nak* is neveznek, nagy tömegükben sokkal finomabb ízlésűek, semhogy a szegénytől, akit szeretnek, pénzt is kérjenek. A nők sokkal finomabbak és jobbak alapján, mint ezt általában hinni lehetne. Másrészt tagadhatatlan, hogy önzetlen szerelmi bódulatban is szeretnek fogyasztani. Olyasféle képesség ez a nőknél, mint ahogy a méhek mézet gyűjtenek; nyilván öntudatlanul, ösztöneik sugallatára fogyasztanak, néha talán vágyaik, jobb meggyőződésük ellenére is. Finom érzékükkel valamilyen nemzetgazdasági kötelességet sejtnek meg, mikor fogyasztanak. A szegények szerelmi életének egyik kitűnő ismerője egy ízben ilyen poétikusan írta körül ezt a jelenséget: „*A nők valójában virágokkal borított edények*“* Ez a meghatározás költői és előkelő, a mellett rendkívül találó: a nők valóban mesterművű edények, kiket állandóan meg kell tölteni ajándékokkal, valamilyen nemes és költséges tartalommal s a tetejébe célszerű leborítani őket üde virágkoszorúkkal. A nők úgy vonzzák magukhoz az ajándékokat, a legszerényebbeket is, olyan nyájas és szeretetteljes modorban tudnak elfogadni s főként olyan rendszeresen, mintha felsőbb sugallatra cselekednének. Olyan esetekben is,

* Dr. T. B. feljegyzéseiből.

mikor szemelláthatóan szerelmesek, iparkodnak valamilyen apró kárt tenni a szegény vagyoni helyzetében, például fölöslegesen kinyomják a fogpépet a tubusból, mielőtt elhagyják a szegény lakását, vagy pajkosán szabályos köröket vágnak körömollóval a szegény harisnyájába s a maguk módján ilyen öntudatlan, játékos eszközökkel pusztítják a világ áruállományát, hogy a szegényt ezáltal iparcikkek vásárlására ösztönözzék s így a maguk módján hozzájáruljanak az általános fogyasztási válság leküzdéséhez.* A fogyasztásban leleményesek és ötleteik változatosak. Mikor az elébb, pontos számítások alapján, 47 pengőben jelöltük meg ezt a kezdőösszeget, melyet a szegény az első mosolyváltás pillanatában kénytelen a szeretett nőre költeni, aki érdekből vacsorázik vele — s számításunk, tekintet nélkül a pénznemek értékállóságára, nemzetközi viszonylatban is helytálló — az „érdeknek“ olyan szelíd, mindennapos, jámbor értelmezését tételeztük fel, mely a gyakorlatban mármár a szerelemhez is hasonlít. A nő, aki érdekből tölti együtt estéjét a szegénnyel s mindössze 47 pengőt fogyaszt el, tulajdonképpen szánja a szegényt s inkább csak kötelességtudásból engedi pénzt költeni, jóindulatúan és gyöngéden. Mint egy nagy

* A szerző gyűjtése.

művész, aki a maga multságára egy ujjal billegeti csak a zongorát, vagy félkézzel gyakorol valamilyen megunt etade-öt, úgy a nő is inkább csak unatkozó kedvtelésének enged, mikor az érdekből elfogyasztott vacsora költségeit ilyen alacsony szinten engedi megmaradni. A nők fogyasztási képessége t. i. korlátlan. Leggyakrabban önzetlenül, minden anyagias mohóság nélkül is fogyasztanak. A nő szívesen látja, ha a szegény virágot, képeket, könyveket vásárol számára, tehát megannyi olyas dolgot, melynek a nő szemében semmiféle értéke, gyakorlati jelentősége nincsen. De örülni tud annak is, ha a szegény kocsisoknak, pincéreknek, sőt hivatásszerű vadidegen kölcsönkérőknek és ingyenélőknek pénzt ad — nem annyira jószívúségből örül ennek, mint inkább abból a belátásból, hogy helyes, ha a férfi állandóan pénzt költ egy nő társaságában. Megfigyeltem, hogy aránylag tragikus helyzetekben is váratlanul felderül kedélyviláguk, ha a férfi ajándékot nyújt át nekik. Ezt a jelenséget minden korok irodalma ismeri és tanúsítja. (*Casanova* pl. emlékirataiban bevallja, hogy egyetlen alkalommal sem sikerült változatos „hódítói“ pályája során hölgyek kegyét ajándékok nélkül elnyernie. Egy zsidó származású turini leánykának pl. lovat és ékszerűt kényszerült vásárolni, mielőtt

kegyeibe férközhetett; de így járt francia, holland, német és svájci hölgyekkel is.)

Woytinski-nak a világvagyon méreteire vonatkozó, megbízható számítását fogadva el, rögtön szembetűnik, hogy a szegénynek, akire a világvagyonból átlagosan mindössze Ötven fillér jut, nagyon kevés módja van csak közeledni a nőkhöz. A legkevesebb szegény kereseti viszonyai engedik csak meg azt a fényűzést, hogy hódolatát a hölgyek iránt kimutassa. Ebből köveckezik, hogy a szegény általában nem sokat ért a nőkhöz, mert nem ismerheti őket. Az egyetlen kárpótlás, melyet a kiválasztott nőnek pénz hiányában nyújthat, ha nevét és kezét ajánlja fel neki, amit a nő legtöbbször el is fogad. A házasságon belül a szegény megismer egy nőt s ez ismeretek birtokában hajlandó általános következtetéseket vonni le a női nemről; ezek a következtetések legtöbbször tévesek és sajnálatosan zavarosak. A szegény a nőt csak hallomásból ismeri, mint Ausztráliát. Legtöbbször valamilyen exotikus néptörzsnek képzelel el a nőt, különös népszokásokkal, tollakkal és festékekkel, külön jogrendszerrel, sőt külön nyelvcsaládnak is tekinti őket, társaságukban gyakran elfogja a feszező érzés, hogy a nők által használt savaknak különös, a mindennapostól eltérő értel-

mük van. Ha a férfi azt mondja: „csillag“ — a válasz, melyet a nőtől kap, oly meglepően értelmes, hogy legtöbbször el is hallgat. A szegények alig ismerik a nőket. Ezt bizonyítja az általánosan észlelhető jelenség is, hogy hiányos ismereteik következtében gyorsan és szívesen házasodnak.

Ha a szegény, valamilyen csodálatos véletlen, például örökség jóvoltából átmenetileg abba a helyzetbe jut, hogy több nőt közelről megismerhet, úgy érzi magát, mint az utazó, aki valamilyen expedíció segítségével végre behatol a titkos területre, melyről annyit olvasott s merőben más viszonyokat talál ott, mint ahogy olvasmányai erre tanították. Mindenekelőtt meglepi a nők rendkívüli értelme, az a jóság, ízlés és előkelőség, mely jellemük alapvonása. A nők sokkal jobbak, mint a házas szegények ezt általában hiszik. Megértésük minden emberi nyomorúság iránt őszinte és szívből fakadó; oly csekély összegekért, melyek fel sem mérik az ellenértékül nyújtott teljesítmény jelentőségét, a vigasznak, az odaadásnak, a jótékony áldozatkészségnek és ragaszkodásnak minden változatára képesek. A mesét a „hűtlen nőről“ például általában a szegény férfiek feleségei találták ki, elrettentő célzattal; ha a szegény közvetlen érintkezésbe jut a nőekkel, mélységesen meglepi ragasz-

kodásuk. Az irodalom, mint oly sok más tévhitet, elterjesztette azt a legendát is, hogy a nők szívtelemek, s ha pénzért odaadják magukat valakinek, mondjuk egy nagykereskedőnek — ez a kínos eltévelyedés szórványosan, de előfordul — úgy csukott szemekkel, hidegen teszik ezt, közben mélységesen megvetik a nagykereskedőt s valamilyen szegény fiatalemberre gondolnak, aki lenn vár a sarkon és akit szeretnek. A valóságban a nők ilyen aljasságra soha nem képesek. Sok nő bevallotta nekem, hogy olyan ember iránt, akitől pénzt kap, rögtön szerelmet érez és szerelemből adja oda magát neki. Rossz regények, különösen a XIX-ik század hamis *román psychologique*-ja tanították az emberiséget a nők hamis értékelésére. A nők őszinték és becsületesek, szerelmükben hősiezen azok, jótettért jóval fizetnek s úgy házasságban, mint házasságon kívül gyöngéden és tüzesen viselkednek olyan férfival szemben, aki kárpótolja őket, mert ezt így parancsolja nemes és gavalléros becsületérzetük.

A tájékozatlanabb szegények, továbbá a moralisták és a férjezett nők bizonyára felháborítónak találják majd, hogy kis művünk a férfi és a nő viszonyában jelentős, sőt elhatározó szerepet juttat olyan alantas és megvetni való eszköznek, mint a

pénz. Sokan talán kevésbé gavalléros, nem éppen előkelő módszernek tekintik, ha valaki tudományos vizsgálódás céljából kiszámítja, mennyibe kerül az első vacsora a szeretett nővel s egyáltalán teret ad a szerelem tüneményének analizésében ilyen szűkeblű szemléletnek. Ezt a vádat vállalnunk kell, a tárgyilagos tudományos kutatás védelmében nem mondhatunk le az elvont igazságok ismertetéséről & ez az igazság a gyakorlatban úgy fest, hogy a szerelmi probléma a szegény számára elsősorban pénz-, másodsorban lakáskérdés. Aki ezt tagadja, nem volt még szegény, vagy nem volt még szerelmes s főként nem volt a kettő együtt és egyszerre. Pénz birtokában a lakáskérdés másodrangú; másrészt különös, de gyakori jelenség, hogy még pénz hiányában is, de megfelelő lakás birtokában a szegény legtöbbször meglehetősen zavartalanul hozzájut a szerelem boldogító gyönyöreihez. Fájdalmasan érint, hogy a szerelmet nem vizsgálhatjuk olyan magasztos, eszményi távlatból, ahogy ezt a regényírók szokták s amelyet megérdemel. Erős mosolyát mi is alkalmasnak tartjuk arra, hogy fénnel és derűvel árássa el a borongós emberi világot; de nem hallgathatjuk el azt a megfigyelésünket, hogy Erős csak akkor mosolyog igazán szívből és önfeledten, ha tudja, hogy ezért később valamilyen finom formá-

ban kárpótlást kap. Lehet, hogy volt egy idő, aranykor, amikor Erős önzetlenül, jókedvében is mosolygott. E sorok írója ezt az időt csak *Ovidius* verses előadásából ismeri.

A lakáskérdést a szerelem diagnosztái általában mellékesnek tartják. Tévedésük ingerlően szembezőkő, tagadásuk hazug. A legkevesebb szegény rendelkezik a világon, Tibetben csakúgy, mint Kecske-méten, azzal a fölösleges havi hatvan pengővel, amely nemzetközien szükséges hozzá, hogy megfelelő albérleti szobában találkozzon a kiválasztott nővel, s bevallhassa neki érzelmeit. Sokkal olcsóbb szobákban kényszerül tehát a szegény bevallani érzelmeit s külön tanulmány tárgya lenne kimutatni egyszer oknyomozó lelkiismeretességgel a lakáskérdéssel kapcsolatban a Szerelem tragédiáját korunkban. Azok a helyek és alkalmak, ahol a szegény leggyakrabban kénytelen kifejezést adni a legnemesebb érzelmek egyikének, mely emberi keblet hevíthet: a Szerelemnek — a gyakorlatban oly megalázóan ízléstelennek és praktikusan is alkalmatlannak erre a célra, hogy mosolygás helyett ilyen pilátokban Erős nem ritkán elrejtí kezeiben arcát és sír. A szegény szerelmi életének díszlete oly gyászos, a színhelyet, ahol az örök és eszményi vita lezajlik legtöbbször vékony falak és csukott ajtó

választják csak el a szomszéd szobától, ahol egy vagy több idegen ember ül a magasztos pillanatban s kihallgatják az örök és eszményi vitát. A szegény, akinek Erős kegye megadta a képességet a szerelemre, nagyon ritkán élhet csak zavartalanul e boldogító adománnyal.

Az ideg orvosok, akik a szerelmi zavarokban sínylődő betegeket különös és tárgyától messze eltérő kérdésekkel faggatják, felháborodva tiltakoznak ellene, ha valaki tudtukra adja, hogy korunkban a legtöbb szerelmi nyavalyát maradéktalanul lehet gyógyítani havi 60—80 pengővel, amennyi egy megfelelő különbé járatú albérleti szoba ára. Függetlenül tiltakozásuktól, ragaszkodunk gyakorlati tapasztalatok által igazolt meggyőződésünkhöz, hogy a szerelem problémája korunkban sokkal inkább lakáskérdés, mint volt valaha is.

Művünk egyik elől járó fejezetében már említettük, hogy a nők nem igazi szegények. A nők, még ha szegénysorban élnek is, sokkal közelebb vannak az élethez, s abban sokkal választékosabb és közvetlenebb gyönyörűséget találnak, mint egy árvaszéki ülnök pályája csúcspontján, akár élete legdiadalmasabb pillanatában is. Mint bizonyos havasi gypárfajták, a kopár sziklák tetején is megélnek, a leg-sivárabb életkörülmények között is tenyésznek, virá-

got hajtanak a pusztában is. Helyezzünk egy úgynevezett szegény nőt egy szegény férfi életébe s meglepetéssel látjuk, hogy amíg a szegény férfi elfonnyad, a nő láthatóan virul, gyarapodik, mintegy a szegény senyvedésével egyenes arányban gazdagodik és bimbózik. A nők sokkal többet tudnak az életről, mint a férfiak s a szegénységet ösztönszerűen megvetik. Érdekes megfigyelni a történelemben, milyen szívós makacssággal emelik ki a nők a szegénység állapotából azt a férfit, akit pillanatnyi indulatukban, szegénysége dacára is megszerettek. Igazán nagy pályafutások mögött mindig ott settenkedik a nő, aki nem bírja elviselni a gondolatot, hogy szíve választotta a szegényekhez tartozik s nem annyira a férfi, mint inkább tulajdon értékcsökkenését látja az ilyen viszonyban s nem annyira a férfiből óhajt tábornokot csinálni, mint inkább ő maga óhajt egy-egy ilyen szerelemcsinálta pályafutás napos oldalán sütkérezni. A nők legtöbbször annyi becsvágyat fektetnek be kedveseikbe, hogy azzal a fáradtsággal hidakat lehetne építeni, vagy turbinákat lehet ellátni hajtóerővel; de ilyen részletekkel a nők nem foglalkoznak. Ők mindig csak az élettől foglalkoznak, a nyersanyaggal.

Magától értetődik, hogy a nőket igazán csak a gazdagok ismerik. A gazdag ember és a nő között

lényeges félreértés fel sem merülhet, olyannyira egymásnak születtek s tökéletes összhangban egészítik ki egymást. A gazdag ember tudja, hogy a nő, akit kárpótol — legtöbbször olyan kárért, melyet a valóságban nem is okozott — sokkal gyöngédebben és őszintébben viselkedik vele szemben, akit nem szeret, mint a szegény férfival szemben, akit szeret, de aki nem tudja kárpótlásban részesíteni a nőt. A nők igazi szenvedélyét csak a gazdagok ismerik. A szegények számára a nők csak gyöngédséget, az elnézést, a jóságot s általában anyás ösztöneiket tartogadják; szenvedélyükkel a gazdagot ajándékozzák meg, pontosabban áldozatot hoznak a pogány, hatalmas istenség oltárán, aki a világot igazgatja s akit a gazdagság tüneménye mögött sejtjenek. Tekintettel a gazdagok jellemének arra a közismert vonására, hogy általában szűkmarkúak és óvatosak, a nők kénytelenek állandóan támadó harcmodorban fejlődni fel a gazdagok ellen, mert ha van valaki, aki az élet küzdelmében a bőrét viszi a vásárra, a szó valódi értelmében, úgy a nő az. A nők szülik, nevelik és gondozzák a szegényeket, s ezért tiszteljük őket. A gazdagokat viszont a gyönyörrel ajándékozzák meg s ezért vágyakozunk mi szegények olyan olthatatlan irigységgel utánuk.

A szegények világában a szerelem át van fűtve

a birtoklás reménytelenségének kínzó sejtelmével. Ezért olyan sok a szerelmi tragédia a szegények között. Tudja jól a szegény, hogy a nőt sohasem nevezheti maradéktalanul magáénak, amíg gazdagok is élnek a világon, akikkel szemben, a nő birtoklásáért folytatott harcban, neki úgyszólván semmiféle egyenrangú fegyvere nincsen. A legnagyobb kerítő, a száanalom hajtja néha a kívánatos nőt a kevésbé kívánatos szegény férfi karjaiba; annak a csodának, hogy az emberi fajta civilizációnkban is fennmaradhatott, jórészt ez a száanalommal elegy jóindulat az oka, mely a nőt a szegényekkel szemben, jobb belátásuk ellenére is elfogja néha. Az igazság kedvéért állapítsuk meg, hogy a nők, akik nemcsak értelmesebbek, hanem egészségesebbek is, mint a férfiak, a lehetőségig óvakodnak megadni magukat a száanalom kerítésének s csak, mikor az idő múlása, vagy a nyomasztó gazdasági viszonyok kényszerítik őket, fedezik fel a szegények számára is szívüket. Ez éppen olyan egészséges, mint erkölcsös eljárás részükről. A kunyhóban is megférő boldogság legendáját nem a nők találták fel s nem is ők terjesztették, hanem a szegény férfiak. A nők már évezredek óta gyanakvással hallgatják az udvarlásnak ezt a szóvirágát s csak végszükség esetén egyeznek bele.

Egyetlenegy lehetőséget ismerünk, amely pénz hiányában is hozzájuttatja néha a szegényt a nők kegyeihez: az időt. Olyan valuta ez, mely értékálló s felveszi a versenyt a legnemesebb pénznek vonzerejével is. A nők elegáns, emelkedett lelkivilágának egyik titka, hogy a férfi által reájuk pazarolt időt éppen úgy ajándéknak tekintik s értéke szerint meg is becsülik, mint a gyöngysort, vagy egy magasabbrangú angol bankjegyet. A nők szívesen látják, ha a férfiak költenek reájuk; mit is költhet a szegény egyebet, mint időt? A szegény legtöbbször időt lop a nők számára. A nő szórakozottan hallgatja csak a szegényt, mikor az a *kategorikus imperativusról*, vagy az atomrobbantás elméletéről ad elő neki; mert, mint feljebb utaltunk már reá, a részletek nem érdeklik a nőket. De az elpazarolt időt a nő valóságos ajándéknak tekinti a férfi részéről s nagyon ritkán fordul elő, hogy a bőséges időpazarlást ne jutalmazza. Talán, mert az idő igazi becsét csak a nők ismerik; talán, mert tudják, hogy a szegény a legtöbbet ajándékozza nekik, amire módja van, mikor időt fordít reájuk. Valamely kevés készpénzzel, megfelelő lakással és nagyon sok idővel rendelkező szegények néha veszedelmes versenytársai lehetnek a gazdagoknak is. De ez a három kellék oly ritkán egyesül a sze-

gény birtokában, hogy nem is érdemes a szegényt komoly vetélytársnak tekinteni. Nem tudunk elképzelni semmiféle társadalmat, ahol a szegény komoly vetélytársa lehetne a gazdagnak a szerelemben. A kezdetleges társadalmakban csakúgy, mint az elmúlt kultúrákban, igazibb szerelmi partnernek tekinti az egészséges nő az aggastyánt, aki megszedte magát, mint a derék fiatalembert, akinek férfiúi vonzerejét erősen csökkentik a nő szemében szűkös anyagi körülményei. A nők megérik a szegénységet a férfin, mint a remeté a bűnt. A nőnek hazudhatsz szerelmet, hűséget, boldogságot, csak azt nem hazudhatod nekik, hogy pénzed van, amikor nincs. Ezt ők behunyttal szemmel is érzik, mint a forráskutató, remegni kezdenek, ha nemes ércet felé közelednek. Ez a tiszteletreméltó bennük; másrészt ez okozza, hogy a szegények helyzete öröktől kissé reménytelen a nőkkel szemben.

NYOLCADIK FEJEZET

(A munkáról és a munkátlanságról. — Az ételekről és az italokról. — A praktikus és olcsó szenvedélyekről.)

Időtlen idők óta élnek már a gazdagok a gyanúperrel, hogy a szegények alaptermészetükben lusták és nem szeretnek dolgozni. Oly megrögzött, ősi hitük ez, melynek már az ókorban kifejezést adtak. Már Kr. e. a XIV-ik században kénytelen volt IV. *Amenophis*, Alsó- és Felső-Egyiptom fáraója megkorbácsoltatni időnként rabszolgáit, hogy szorgalmasabban dolgozzanak. Hasonlóképpen kényszerültek cselekedni /. és //. *Ramses*, nemkülönben /. *Sethos* és az ethiopiai dinasztíából származó *Taharka*. Ezek a kiváló fáraók és királyok időről-időre mind korbácsolni kényszerültek alattvalóikat, akik különben nem akartak dolgozni. A későbbi időben az asszír királyok, így különösen a híres és kiváló ///. *Tiglatpilezer* rendszeresen verette szegényebb alattvalóit, akik az asszír királyoknak

sem akartak verés nélkül dolgozni. // *Merodach-báládon*, a legkitűnőbb babyloniai királyok egyike, csakúgy, mint *Nebukadnezzar*, a királyok királya, aki. Kr. e. 588-ban seregeivel Jeruzsálemet is meg ejtette és a zsidókat munkára fogta, kénytelen volt az alattvalók füleit levágotni, hogy szorgalmasabban dolgozzanak. A történelem szakaszain végig nyomát találjuk a buzdításnak, mellyel a nagy királyok és a föld hatalmasai általában a szegényekre hatni igyekeztek, hogy ne legyenek olyan lusták. A képirások csakúgy, mint a jelírások vagy ékírások egyformán hírt adnak arról, hogy a szegények már az ókorban csak ímmel-ámmal dolgoztak, lelkesedés nélkül építették a templomokat, gúlákat és piramisokat, melyek pedig még most, a késői korbokban is elragadják a gazdagokat, akik kirándulnak a sivatagba s megtékinik a műremekeket. A nagy alkotók, a királyok és hadvezérek korbácsos felügyelőkkel nógatták munkára az ókori szegényeket, akik, ha a felügyelő nem nézett oda, legszívesebben csak leültek egy kőrakás tövébe, hagymát ettek és lopták a napot. Ezért például már az asszír iórvényáblákon, bölcs és szigorú törvények büntették a közveszélyes munkakerülést.

A szegények és a fáraók viszonyát már az ókorban sajátos, büntudatra emlékeztető lappangó

feszültség jellemzi. A büntudatot természetesen nem a fáraók érzik, akiknek erre semmi okuk sincs, hiszen ők azok, akik nagylelkűen halhatatlan munkákra fogták a lézengő emberiséget, hanem a szegények, akiknek rossz a lelkiismeretük, mert gyanítják, hogy nem dolgoznak eleget. A szegényeknek ez a kóros lustasága időnként járványszerűen lép fel s nem ritka jelenség az sem, hogy emberek százmilliói ödöngenek munka nélkül. Kínában és általában a Távol-Keleten, a lakosság nagyobb fele jórészt csak úgy tesz-vesz, de nem dolgozik komolyan. A közelmúlt időben Európában is észleltek hasonló jelenségeket, sőt Észak-Amerikában is, ahol a legutolsó kimutatások szerint, 25 millió ember ül ölhetett kézzel. Látszólagos, handabandázó tiltakozásuk, hogy keresnek munkát, de nem kapnak, nem téveszti meg a világ hatalmasait, akik tudják jól, hogy rengeteg munkaalkalom kínálkozik így is a szegények számára, az útépítéstől a Szahara befásításáig, melyet a szegények, jobb tennivaló hiányában, elláthatnának; de a valóság az, hogy lusták és munkanélküliséglyre számítanak. Ezért volt rosszhiszemű már az ókorban a szegények és a fáraók viszonya. Ősi, természetes lustaságukat leplezték a szegények, mikor bizalmatlanul viselkednek a fáraókkal szemben, nem lát-

ták be és nem fogadták el érdeme, jelentősége szerint a nagy áldozatot, melyet a munkáltató hozott, mikor munkára fogta őket. Nehéz volt meggyőzni az ókor szegényeit, hogy a munka, az önmagában vett, spekulációmentes munka a legnagyobb gyönyörűség, mely embernek a földön osztályrészül juthat s naponta tizenkét órát kaszálni egy nílusparti földbirtokon, mely nem volt az övé, a legmagasabbrendű kegyek egyike, mellyel az istenek csak az embert halmozták el itt a földön; az állat például már ritkábban részesese e kegynek. Ez a nézeteltérés, ahogyan a fáraók és szegény alattvalóik a munkát értékelik, filozófiai műszóval „örök dialógusnak“ is nevezhető s napjainkban legalább olyan hangos és időszerű, mint II. Merodachbaladan idejében. A dialektikus kérdések fogalmazása ma talán valamivel pontosabb, de a párbeszéd ősi tételei ma sem változtak.

A szegények különös hajlamát a munkátlanság iránt magamon is észleltem s mint a legtöbb szegénynek, a lustaság e mű szerzőjének is egyik alapvető jellemhibája. Irtózatom a munkától, melyről tudom, hogy számomra különösebb eredményeket nem hozhat, oly nagymérvű és beidegzett, hogy leppezésére kénytelen vagyok a legkülönösebb eljárásokhoz folyamodni. Mély, csaknem határtalan lus-

taságot, jobb meggyőződés és ízlés el-
lenére, legtöbbször fokozott, megfeszített munká-
val leplezem, abban a reményben, hogy így nem
tűnik fel s tessék-lássék megtűrnék a társada-
lomban. Ezt a bevált módszert gyakran megfigyel-
tem más szegényeknél is.

A legtöbb szegény számára a munkátlanság,
melyet a társadalom rákfenéjének is neveznek, iga-
zában nem olyan rendkívüli állapot s következmé-
nyeiben sem olyan soha nem ismert, az őállapot-
tól gyökeresen különböző helyzet, mint ezt a gazda-
ságkutató intézetek vezetői általában hiszik és ki-
mutatják. A szegények társadalmának egyik szerény
rétege csak az, melyet a munkátlanság érzé-
kenyen sújt, a nagytömegek életszintje a valóság-
ban kevésbé változik, akár van munkájuk, akár nin-
csen. Egy kínai kuli vagy brazíliai kávénapzámos,
egyiptomi fellah, dakari útépítő szerezsen, vagy
breton halászlegény éppen oly kevésbé jár az ope-
rába, éppen úgy nem vásárol elektromos fűtőkészü-
léket vagy rövidhullámú rádiót, éppen oly kevésbé
utazik, tanul, szórakozik és Öltözködik, ha munká-
hoz jut, mint élete facér időszakában.

A szegények fazekában állandóan ugyanaz a
gyanús eledel rotyog, akár dolgoznak, akár nem.
Tüdőbajukat éppen oly kevésbé tudják elküldeni

Davosba, vesebajukkal sem járnak Hélianba s idegbajukkal sem juthatnak az idegorvoshoz, gyermekeiket éppen olyan kevéssé ruházzák, mikor munkájuk akad, mint mikor nem akad. A városi szegények kétségtelenül szenvednek a munkátlanságtól és a facérság idejére csökkenteni kénytelenek életigényeiket; de az emberiség nagy átlaga, Tibet, Kína, India tömegei, az ausztráliai őslakók, az annamita földmunkások, a mexikói zsellérek, az afrikai bennszülöttek százmilliói ősidóktól átmeneti állapotban élnek a munkátlanság és a munka között, valamilyen állandó, kezdetleges elfoglaltságban, melyet a szó gyakorlati értelmében nem lehet munkának nevezni; mindig egyformán igénytelenül, egyformán ellátva és ellátatlanul, akár esik az angol font ára New Yorkban, akár emelkedik. A kétmilliárd ember közül, akik a földet benépesítik, másfélmilliárd ember számára a „gazdasági válság“ olyan krónikus, tízezer éve ismeretes, meghitt állapot, hogy legtöbben közülük szóra sem érdemesítik. A szegénység szempontjából azok a nagy gazdasági problémák, melyek a világ felelős vezetőit korunkban fokozottabban foglalkoztatják, már ősidóktól megoldottnak tekinthetők. Akár van munkájuk, akár nincsen, szegények. Közismert tény, hogy a szegények nemcsak lus-

ták, Hanem falánkok és ingyencek is. Fokozottabban ingyencek, mint a gazdagok, mert sokan közülük minden jövedelmüket az étkezésre, kenyérre, hagy-
mára s más ilyen nyalánkságokra költik, ellentétben a gazdagokkal, akik jövedelmüknek csak töredékét költik el ingyencségre. A legtöbb szegény oly falánk, hogy minden keresetét egyszerűen föl-
eszi. A gazdagok szemében érthetetlen ez a durva, anyagiás mohóság s *Ford*, *Dupont* vagy *Morgan* soha nem érthetik meg, milyen titkos parancsnak engedelmeskedik az igazi falánk ember, aki, mint a szegények között oly sokan, reggeltől estig fel-
falja teljes vagyonát? Igazi *gourmandokkal* csak a szegények között találkoztam. *Rabelais* nem álmodott olyan meggyőződéses evőkről, Titus *Petronius* nem ír le „*Trimalhio lakomája*“ c. ismeretes mű-
vében olyan lelkes ételbarátokat, mint amilyeneket a legalacsonyabb néposztályok körében, például francia házmesterek, rézöntők és foltozó suszterek között találtam. A szegények, ha esznek, mintegy életre-halálra esznek. A legfecségőbb népfajták szegényei is megnémulnak evés közben. Mint akik tudják, hogy visszavonhatatlanul ez a pillanat, mi-
kor az élethez közvetlenül is hozzájuthatnak, olyan áhítattal és elmerültséggel étkeznek. Csak a leg-
finomabb ingyencek, akik a világot az ingyenség mű-

vészetével könyveikben megajándékozták, Kecülik úgy az ételek nyersanyagait, mint a szegények. Öröm nézni az igazi szegényt, amint táplálkozik: a kenyér, a szalonna visszanyeri a szegény kezében igazi, ősi jelentőségét, valahogy ősannyaggá alakul át, melyből minden élet fakad.

Az élet semmilyen vonatkozásában nem tudja a szegény oly zavartalanul kiélni magát, mint az étkezésben. A legtisztább testi örömnek, az étkezés örömének a szegények olyan meggyőződéses hívei, mint *Cussy* márkí, *Grimod de la Reynière* és *Bril-lat-Savarin*. Eszméletüket a bölcsőtől a sírig foglalkoztatja a jó falatok lehetősége. Dicsérjük az evést, mert a terített asztal a szegények egyetlen megközelíthető Paradicsoma. Már maga az ennivaló nyers ténye rendkívüli örömmel tölti el a szegényt. Kicszerélt érzékekkel, élete általános eltompulásából egy félórára felszabadulva, csillogó szemekkel, megszépülve ül a legtöbb szegény az asztalhoz. Nagyon sokan csak asztalnál vagyunk igazán és szívesen jók; ágyban, vagy közéletben sokkal nehezebb már jónak lenni. Mikor az evésről beszélünk, úgy érezzük, a nagy mesterek tollat illene kölcsönkérnünk, hogy az elragadtatás, a meggyőződés méltó és találó szavaival tudjuk dicsérni a szegények számára az étkezés örömeit. Semmiféle alkalomra nem

emlékszem szegénysorsú életemből, amikor olyan önzetlen és emelkedett jóindulattal gondoltam volna a világra és embertársaimra, mint evés közben. Az evés művészetéről, igazságtalanul, távolról sem írtak még olyan halmaz szakkönyvet össze, mint a szerelemről; talán, mert könyvből megtanulni nem lehet, talán, mert az emberek hamis álszeméremmel kevésbé magasztos gyönyörnek tartják, amit az asztal ad, mint a szerelem kínos-boldog örömeit. *Brillat-Savarin* s a fentemlített életfilozófusok szakkönyvei a szegények számára kevés útmutatást nyújtanak csak; nyakatekert és mesterkéltn tudomány ez, mely körülményesen oktat ki, miért helyesebb gyertyalángon pirítani a fenyőmadarat, mint roston és nyitott tűz fölött? Az ízlésnek ilyen aprólékos eltévelyedései nem érdeklik a szegény ínyenceket. A szegény legtöbbször nem is annak örül, amit eszik, hanem egyszerűen csak a ténynek, hogy egyáltalán eszik. Egy marék avas teperőnek a szegény oly áhítattal lát neki, mely az elérzékenyüléshez hasonlít. Emlékezem húsokra és szárnyasokra, melyek, adott pillanatban, csaknem megengeszteltek a létezés értelmetlensége fölött érzett rendszeres kétségbeesésben. Összes érzékeim működnek evés közben s képtelen vagyok ilyenkor másféle gondolatokra, mint amelyeket az étkezés

sugallta emelkedett és nemes megbocsátás szelleme idéz föl bennem. Étkezés közben nemcsak ellenségeimnek bocsátók meg, hanem barátaimnak és szeretteimnek is; ami sokkal nehezebb

A szegény csak az étkezés pillanatában él igazán emberhez méltó életet. Aki ezt nem tudja, nem érdemli meg az életet, vagy rossz a gyomra. Miféle tanácsokat adhatunk az étkezéssel kapcsolatban a szegényeknek? Brillat-Savarin összes elméletei közül, melyek kissé gyanúsán körmönfontak, leghelyesebb azt az egyetlen, alapvető törvényt tartani be, mely minden gyönyörűségnek, az evésnek is titka: *„Gyorsan és mohón enni a legnagyobb földi bűnök egyike“* Máskülönből meglehetősen elhanyagolhatjuk a *belley-i* polgármester tanácsait, aki végigette ugyan a francia forradalmat, a napóleoni háborúkat és a restaurációt, de kortársa, *Cussy* márki, kora legfinomabb evőinek egyike, mindössze ezt jegyezte fel róla: *„B. S. bőségesen és helytelenül evett; nem nagyon válogatott az ételekben, nehézkesen társalgóit ebéd közben s az étkezés végén teljesen kimerült.“* Ezenfelül kevéssé értett csak az italokhoz, mint ezt könyvében sajnálivaló módon lépten-nyomon elárulja. Élete vége felé állítólag már legszívesebben csak sajtot evett és két tojást pohárban. A legtöbb

hivatásos ínyenc így fest közelből. A szegény helyesen cselekszik, ha fűtyül a szakácsmesterek nyakatekert tanácsaira s mert legtöbbször amúgy sem azt eszi, amit szeretne, hanem, amihez hozzájut, kénytelen a képzelet fűszerével hinteni meg és ízesíteni az egyszerű és sajgtalan ételleket. Együnk lassan, ezt a tanácsot adhatom csak a szegényeknek, s gondoljunk közben választékos és kellemes dolgokra. Egy szakácskönyvnek, mely gyakorlati tanácsokkal igazít útba, mit is kell gondolni avas szalonna, négynapos kenyér, vagy kukoricamáé fogyasztása közben, hogy a szegénynek végkép el ne menjen a kedve az étkezéstől és az élettől? — egy ilyen szakácskönyvnek kétségtelenül sikere lenne társadalmunkban, ahol a szegények rendszertelenül, össze-vissza s nemritkán csak kevésé ízléses dolgokat esznek. De képzelettel és elmélyüléssel meg lehet ízesíteni a legunalmasabb ételleket is. Szegény gyermekkoromban például utáltam a kelkáposztát, míg egyik nagybátyám fel nem világosított, hogy ez az ízetlen főzelékféle a kínai császár kedvenc, mindennapos csemegéje. Ettől a perctől, ha nem is szívesen, de bizonyos merengéssel ettem és eszem ma is a kelkáposztát. Hogy milyen rendszertelenül és ötletszerűen étkeznek a szegények, arra érdekes példákat sorol fel a

Nansen-jelentés is 1920-ból, amely fotografiákkal és helyszínen gyűjtött adatokkal igazolja a különös jelenséget, hogy ebben az időben a Volga mentén például megették a szegények gyermekeit. A táplálkozásnak ezt a rendkívüli módját egy anglikán lelkész, *Swift* Jonathan, már a XVIII-ik század elején az angol kormány figyelmébe ajánlotta, mint a szegénység már akkor is divatos problémájának egyik legegyszerűbb megoldását; de a gyakorlatban csak sokkal később, a XX-ik század első felében, Szovjet-Oroszországban és Kínában fogadták meg a szegények praktikusán is *Swift* tanácsát; igaz, hogy akkor aztán félreérthetetlenül és nagy mértékben valósították meg az anglikán lelkész ötletét.

Bizonyos az, hogy lassan, odaadással, finom mozdulattal fogyasztani el egy lágy tojást, adag pacalt, vagy — mint *Swift* tanácsolta — egy fűgyermeket, van olyan élvezet, mint végigenni a királyi asztalok ételfogásait, vagy résztvenni a nyilvános, hivatalos étkezések egyikén, melyek korunkban oly gyakoriak s barbár összeállításukban a finom és igazi ínyencség arcucsapását jelentik. Általában a leghelyesebb kettesben enni. Ezt a fényűzést a szegények is megengedhetik néha maguknak. Egyedül enni a titkos,

gyermekkorai bűnre emlékeztet, s nagy társaságban enni mértéktelen, alantas *orgia*. A finom szegény, aki ért valamennyire az élet ünnepi hangulatainak felidezéséhez, lehetőleg kettesben eszik. Egy kevésbé útalatos barát, vagy órákra szívesen eltúrt barátnő társaságában elfogyasztott ebéd, ha még oly egyszerű is, az élet meghitt, ünnepi pillanataihoz tartozik. Tanuljuk meg, hogy étkezni csaknem olyan intim dolog, mint szeretkezni: egy ember kevés hozzá és három sok. Pontosan kettő kell hozzá. Varázsának ez a titka.

Általánosan elterjedt tévhit a szegények világában az előítélet, hogy a nők kegyének elnyerése érdekében elkerülhetetlen anyagi áldozatokat legcélravezetőbb egy-egy *vacsora* keretében meghozni. Megragadom az alkalmat, hogy ezen a helyen határozottan szembeszálljak e tévhittel. A nők az ebédeztést éppen úgy kedvelik, mint a vacsorát s általában azt tapasztaltam, hogy nők társaságában az ebéd olcsóbb és célravezetőbb. Különösen őszi és téli időben, mikor délután kettő felé meggyújtják már a vendéglőkben a lámpákat, gyorsan bekövetkezik az a különös hangulat, amely a nők kedélyvilágában a szerelmi helyzeteket megelőzi. Félig nappal van még s mégsincsén köze az órának a napközi elfoglaltság együgyű idegességéhez; a vi-

lágítás lágyabb és emberibb, mint este, milcor minden műsorszerű. Kiemelve a nappal zavarából, a nők társaságában ünnepélyesen elköltött kis ebéd rendkívüli esemény élményét adja, A résztvevők nemrégén keltek fel, érzékeik üdék és elhasználatlanok. Az ebéd szertartása, illata is más, mint a vacsoráé. A leves, különösen, ha tányérból esszük, rögtön valamilyen meghitt családiasság érzését kelti a nőkben; ezt a meghittséget a vacsora többnyire kötelező előétele, a svéd ízelítő soha nem képes a nők lelkében felidézni. Délben fogyaszthatunk olyan ételeket is, amelyek este elképzelhetlenek: pörköltet, főtt marhahúst, tyúkbecsináltat, székelygulyást; ezek az egyszerű, házias déli eledelek a nőket átmenet nélkül bizalommal töltik el. A délben fogyasztott bornak más a hatása, mint az éjszakai italozásnak. Délben keveset iszunk (leghelyesebben vörösbort), de több figyelemmel; a szemek kigyulladnak a déli italtól, de az érzékek nem tompulnak el. Ezenfelül az ebéd mindig olcsóbb, mint a vacsora. Nagy előnye még a vacsorával szemben a nővel való ebédezésnek, hogy nem kell utána bárba, sem kávéházba menni. Az éjszaka profán lehetőségeinek kizárásával, ebéd után a szegény szabadabban beszélhet szerelméről s nem kell attól tartani, hogy a nő mulatóhelyeken

óhajtja mutogatni ruháját. Párizsban, a déli órákban gyakran láttam, hogy tapasztalt, idősebb franciák nők társaságában különszobákat nyitvatnak az ebédhez, ám este nyilvános étteremben jelennek meg velük. Ezt a megfigyelésemet nyomatékosan ajánlhatom a szegények figyelmébe.

Feltűnő, hogy a szegények, minden égvön belül, sokat isznak. Az ital nagy előnyeit teljesen fölösleges a szegények előtt dicsérni. A gazdagok aránytalanul kevesebbet isznak, mint a szegények s nagyobb mennyiségben csak akkor fogyasztanak alkoholt, ha különösen boldogtalanok. A szegények úgyszólván állandóan isznak. Legtöbben bizonyos rendszert csinálnak a részegségből s már nem is Utasodnak le külön, csak éppen csökkentik, vagy fokozzák italosságuk hőfokát, ahogy munkarendjük megkívánja. A szegények természetesen nem a gyönyörűségért isznak, hanem kétségbeesésből. Ennek a kétségbeesésnek legtöbbször nincs is különösebb oka. Sok szegény már korán reggel, felébredés után leissza magát, mihelyst eszébe jut, hogy szegény. A gyakorlatban az ital az egyetlen eszköz arra, hogy a szegénységet méltósággal és aránylag egészséggel el lehessen viselni. A szegény úgy szedi a szegénység ellen az italt, mint fejfájás ellen az aszpirint. Majdnem mindig használ. A

szegény, élete válságos időszakában, operált betegre hasonlít, akit valamilyen oktan baleset következtében megfosztottak a műtőasztalon legértékesebb érzékszerveitől s elviselhetetlen fájdalmában állandóan ordítana, ha nem adnának neki időről-időre morfiumot. Ez a baleset, amely a szegényt érte, a szegénység s az érzékszerv, melyet a baleset következtében elvesztett, az a hetedik érzék, melynek birtokában otthon érezzük magunkat a világban s amellyel minden tehetős ember rendelkezik. A szegény nem érzi magát otthon a világban, tehát kénytelen inni, hogy ne ordítson fájdalmában.

Úgy vettem észre, hogy teljesen fölösleges gondosság, válogatni az italok között. Legolcsóbb a bor és a seprőpálinka; árban mindkettő egyformán elérhető.

A sör lassan hat, de kellemesen és biztosan. Természetesen fontos, hogy ne keverjük az italkat. Éhgyomorra két-három pohár seprőpálinka s ebéd előtt, tizenkettő tájban, két pohár sör teljesen elég; ebédhez ne igyunk mást, csak tiszta bort, ha ebéd után munkabíróak óhajtunk lenni s egészségesen, abban a kezdő, üde részegségben óhajtunk dolgaink után járni, amely a jó munkának előfeltétele. Általában helyes, ha a déli bormennyiséget nyolc, legföljebb kilenc deciliter tiszta borra kor-

látozzuk. Egyes latin népfajták szegényeinél, különösen a franciáknál általánosan elterjedt szokás, hogy ebéd előtt vizespohárban nehéz, tömény alkoholtartalmú italokat vesznek kétségbeesésükben magukhoz; kétségtelen, hogy átöröklés és megszokás alkalmassá teszik a francia szegényeket a nehéz italok elviselésére, de nem szabad elhallgatnunk azt a megfigyelésünket, hogy az ebéd előtt fogyasztott tömény alkoholtartalmú italok butítanak és álmosítanak. A franciák tudják ezt s mert gyűlölik az elbutulás állapotát, ebédhez sok bort isznak, ami aztán valamennyire felfrissíti őket. Általánosan megállapíthatjuk, hogy azok a népek, melyeknek szegény tömegei jelentős és nagy műveket alkottak a történelemben, állandóan és sokat ittak. Az angolok, az olaszok csakúgy, mint a franciák, a nagy történelmi századokban, mint a béke periódusaiban, mindig erőteljesen ittak, míg azok a népek, ahol valamely bárgyú egészségügyi törvény ideig-óráig eltiltotta az italt, az enyészetnek indultak, társadalmukban az anarchia jelei mutatkoztak hamarosan és az absztinens népek friss, italos hódítók zsákmányául estek.*

Meddő és fölösleges tanítóskodás lenne előírni,

* Lásd *Törökország* s később *India*, majd *Amerikai Egyesült Államok*.

mennyit és mit igyon egy nagy, szegény nép? A tapasztalat arra tanít, hogy mentői többet iszik, annál nagyobb cselekedetekre ragadtatja időnként magát. Otromba dőreség lenne ilyen főbenjáró kérdésben, mint az ital, általánosítani. A franciák légióként bort isznak s jórészt e jeles, egészséges hajlamuknak köszönhetjük, hogy végül is megajándékozták a világot az emberi jogokkal és a civilizációval; teljesen elképzelhetetlen, hogy egy nép, amely bor helyett évszázadokon át aludttejet vagy narancsszörpöt iszik, hasonló teljesítményekre legyen képes, mint a nagy francia forradalom. Ezzel szemben áll az angolok whyskije, melynek rendszeres és öntudatos használata nagyban segítette a szigetlakókat világbirodalmuk megalapításában. Nem hallottunk még angolról, aki a trópusi életet *whyski* nélkül bírja elviselni s mikor a tenger, mint közvetítő elem és korlátlan útlehetőség, megnyitotta az angolok előtt a világot s az emberiség új, nagy politikai egységbe-kapcsolásának körvonalai, először a *Civitas Dei* birodalmának összeomlása óta, felderengtek az emberi történet láthatárán, ágyúk, zászlók és imakönyvek mellett hordószámra vittek magukkal égetett pálinkát az angolok gyarmataikra, feltűnő szép sikerrel alkalmazva ezt a kitűnő kábítószeret. Túlhaladná kis művünk méreteit, ha összehasonlító

módszerekkel iparkodnánk most megállapítani, milyen természetű és jellegű italok fogyasztása hangozta az egyes népeket válságos történelmi időszakokban nagy cselekedetekre? De nem hallgathatjuk el azt az észrevételünket, hogy a népek világuralomra törekvő versenyében a *németség* időleges visszaesésének egyik oka volt a mértéktelen sörivás, melynek ez a nagy nemzet már a középkorban áldozatul esett. A nélkül, hogy ezen önmagában véve kitűnő italnak, a sörnek, előnyeit tagadnók s elismerve azt is, hogy megfelelő időben és körülmények között egy pohár világos sör az élet legszebb ajándékai közé tartozik, mégis tartozunk a történelmi igazságnak a megállapítással, hogy a borivó népek hajlamosabbak világbirodalmak alapítására, mint a kimondottan sörivó népek.* A rómaiak kizárólag bort ittak, az ókor nagy, harcias népeit a bor készítette történelmi vállalkozásokra. Béke idején, átmeneti korokban a mértékkel fogyasztott sör kétségtelenül hozzájárul a társadalmi egyensúly kialakulásához; de a nagy sugallatokat,

* A *sör* tagadhatatlanul üdvös hatását leginkább a hasonlósági gyógyszerek elméletével magyarázhatjuk. Mint a felhígított mérge, a sör is gyógyszerként hat, különösen a hajnali órákban, nemesebb alkoholok mértéktelen fogyasztása után. De ilyenkor is csak a világos sört írhatjuk elő, háromdecis adagolásban.

nemkülönben a nagy csapások felett érzett nemzeti fájdalmak kábítószerét minden egészséges nép a borban kereste.

Egy pohár, sőt több pohár tiszta, nemes bor, melyet a föld szagos verejtéke s a világ mosolya: a napfény párlata adnak össze, alkalmas arra, hogy az életet, rövid percekre legalább, értelmetlenségében is elviselésre érdemes kényszerűségnek tüntesse fel. A zsidó nemzet széthullásának egyik okát kétségtelenül abban a megvetésben jelölhetjük meg, mellyel a zsidók minden időkben elítélték az árja-népek italfogyasztási hajlamát s barbár féktelenségnek minősítették az italélvezetet. Ennek a különös, a zsidó nép éles judikatív szellemével csak nehezen összeegyeztethető tartózkodásnak káros következményei túlságosan ismertek, semhogy részleteznünk kellene. A zsidók, a történelem folyamán, beérték azzal, hogy eladták az árja-népeknek a bort, s beérték a haszonnal, melyet mások italkedvelése juttatott nekik. De igazi hasznot csak az a bor hoz, melyet megiszunk s az a kábult éleselmjűség, mely az italos állapot átmeneti következménye, néha tisztultabb világításban, tágasabb sugárban mutatja életünk körvonalait, mint a mégoly finoman ráspolyzott, módszeres, józan tűnődés. Azt mondhatjuk, háromóránként nyolc deci elég erre a célra;

ezenfelül helyes, ha a felébredést követő idő két-három órájában, nemkülönben délután négytől-hétig nem fogyaszt a szegény alkoholt.

Miféle szenvedélyekkel tölthetné is kedvét a szegény? Billiárdozni és sakkozni olcsó szórakozás ugyan, de reménytelen vállalkozás, ha az emberi szenvedélyek végtelen változatait valaki ilyen szegényes gépies, szórakozásokkal iparkodik pótolni. Az olcsó és gyakorlati szórakozások közül, melyek a szegény rendelkezésére állanak világunkban, talán csak azokat soroljuk fel e helyen, melyek a pénz teljes kiküszöbölésével is megközelíthetők. A szerelem, mely a legelterjedtebb szórakozások egyike az élők világában, a fentemlített okból nem tartozik az olcsó és gyakorlati szenvedélyek közé s ezért bizvást ki is hagyhatjuk e felsorolásból. A téli és nyári sportok igazi szegények számára, akik az életet igényekkel élik, teljesen elérhetetlenek, mert e sportok, úgymint: evezés, úszás, sí, szánkázás, golf, tennisz, megközelíthetetlenül sok pénzbe kerülnek; mindenekelőtt gépkocsi szükséges e sportok gyakorlásához, mert villamossal közelíteni meg e sportok színtereit nyáron éppen olyan unalmas és megalázó, mint télen; ezenfelül, a szegények számára, akik nem tartanak állandó gyógydögönyözőt, esztétikai szempontból sem ajánlatos a sport, mely

köztudomásúan hizlal. E sorok írója személyesen tapasztalta, hogy a ritka kísérletek nyomában, mikor sportolni merészkedett, testsúlya jelentékeny gyarapodást mutatott; egyízben fölevezett a Margit-hídtól Óbudáig s pontos mérések igazolták, hogy rögtön e kísérlet után nyolcvan dekát hizott. A sportokat bizvást elhagyhatjuk az olcsó és gyakorlati szenvedélyek lajstromából. Olcsó szórakozási lehetőségek, előkelő szegények számára: borotválkozási pihenőnapot tartani hetenként egyszer, ebéd előtt tizenkettőtől kettőig aludni, a rádiót csak akkor nyitni ki, amidőn szünetet tart, csöngetésre felvenni a telefonkagylót és nem felelni, akármit kérdez is a hívó fél, ezt megismételni, mikor téves kapcsolást gyanít a hívó fél és újra csönget, beiratkozni valamelyik turistaegyesületbe s a kirándulások napján otthon maradni, szobát besötétíteni, cipőt lehúzni, gallért levetni s teljes mozdulatlanságban jó angol regényeket olvasni estéig, továbbá: látogatás a Mezőgazdasági Múzeumban, az Országos Levéltárban, vidéki álarcában séta a város közterein és szobrok áhítatos megtekintése, tanácskérés a Rákóczi-út és Nagykörút sarkán posztoló rendőrtől, merre van az óbudai Mókus-utca s milyen közlekedési eszközök vezetnek oda legrövidebb úton, kihívati télvíz idején a Hadtörténelmi Múzeum egyik

őret s elmagyaráztatni a Bástyasétányra felállított ágyúk és mozsarak történetét, tisztelgő látogatás, hálás tanítvány maszkjában, régi tanároknál, „*egyetem* *hallgató*“ aláírással forró, szerelmes levelek írása teljesen kiöregedett dalszínházi színésznőkhöz, „*egy választó*“ aláírással lelkes, meghatott levelek írása teljesen rothadt, kijáró képviselőhöz, esőben, jól felöltözve séta s kellemes, napos időben felkeresni a székesfőváros köztisztasági ügyosztályának vezetőségét s adófizető álarcában követelni, hogy a tanácsos személyesen mutassa meg Budapest csatornarendszerét és kalauzoljon a föld alatt. Ezek az olcsóbb, gyakorlatibb és előkelőbb szórakozások, melyek, az ital mellett, civilizációnkon belül jobb szegényeink rendelkezésére állanak. A szegények, pénz hiányában, néha rendkívül egyszerű játékszerekkel is eljátszanak. Közép-Franciaországban, Lavardin és Chartres között, a vasúti fülkében láttam egy szegény házaspárt, akik gyermekükkel utaztak. Az apa jószágosan szórakoztatta a sivalkodó süvölvényt: lehúzta cipőjét és harisnyás lábát a gyermek kezébe adta. A szegény gyermek órákon át boldogan eljátszott apja lábával, mert a szegénység képzelőereje nem ismer korlátokat; s bevallom, amint a kedves képet néztem, mélységes meghatottság és szomorúság fogott el.

KILENCEDIK FEJEZET

(„*A kis plasztikáról*“ — *A szegénység mámoráról*
— *Isten barátságáról.*)

Pénz hiányában az életből csak a kis-plasztika segítségével csinálhatunk műremeket, így sem könn yű. Kis-plasztika alatt azt a bensőséges művészi eljár.ást értjük, melynek segítségével a művész a világról keletkezett vízióját valamilyen részlet tökéletes átélésében és visszaadásában fejezi ki. Be kell érünk a „részsel az egész helyett“, mert az „egész“ csak a kéréseké. Mi is az „egész“? Mozgási szabadság, korlátlan lehetőség, látni a világot s megszerezni belőle mindazt, ami pénzért elsajátítható. Mint művünk előljáró fejezetében láttuk, ez még nem minden; de faragatlanabb gazdagok beérik a megvásárolható világgal is. A szegény, aki nem ért teliesein egyet a *Sacrum Commercium* tanításával, amely fenkölten vallja, hogy „*a Szent Szegénység felelte áll valamennyi erénynek és páratlan varázsával felülmúlja az összeseket, mivelhogy alapja*

és őrzője valamennyi erénynek“* — a *proverello di Dio* iránt érzett minden áhítatos elragadtatása dacára is kénytelen időnként a kis plasztika művészetéhez folyamodni, ha élete ünnepi óráinak keretét emberhez méltóvá óhajtja varázsolni. Az összes szerzők megegyeznek abban, hogy a szegények alantasán és durva életformák között élnek.

Lehet-e a kis-plasztika művészetét iskolában tanulni? Elméletét talán igen — de a kivitel minősége örökké a művész egyéni titka marad. A szegénység kisplasztikájának mesterségbeli szabályait éppen olyan kevésbé lehet általános tételbe, *kátéba* foglalni, mint ahogy meddő kísérlet rendszerbe önteni a szerelem eshetőségeit. Itt is, mint a szerelemben, a pillanat esélyein múlik minden... A szegény életművész állandó, csendes, nyugodt *trance-ban* él. Lemondott már arról, hogy az életből valamilyen krónikus, pogány ünnepet akarjon alakítani, virágfüzérékkel, zenével és boldogsággal. Talán elviselhetetlenül otromba is lenne az élet, állandó zenével és boldogsággal. Iparkodása annyi csak, hogy az élet ünnepies hangulatát keresi minden kis lehetőségben. Ha tíz vásárolt Memphis-

* V. ö. Le mistiche nozze di fra Francesco con Madonna Povertà.

cigaretta között talál egyetlenegy, mely eléggé száraz és megfelelően tömött: rögtön kisplasztikába kezd. Finoman tapogató ujjakkal illeszti a cigaretta szájába, s ahogy rágyújt, ahogy az első szippantás langyos-keserű füstjét mélyen leszívja, csukott szemekkel, ahogy a megízlelt füstöt félig-nyitott szájon át kibocsátja, ahogy utánanéz, ahogy ízléssel és pillantással vizsgálja és ünnepli a pillanatot, egyiptomi próbaszívó benyomását kelti, aki valamilyen rendkívül nemes dohánytermékről készül fellebbezhetetlen véleményt mondani. Ahogy kisplasztikát, apró ünnepet csinál egy cigarettából, úgy iszik meg egy pohár vizet is, lassú kortyolással, elmerülten, szertartásra emlékeztető odaadással, az eltikkadt beduin mozdulatával nyitva meg a konyhában a vízcsapot, mint aki a sivatagban oázisra és forrásra talál. Van-e boldogít óbb ajándék, mint egy korty tiszta, hideg víz? — ezt a kérdést tükrözi elragadtatott arca, mikor a párás poharat szájához emeli. Az ablakhoz állani s a milliószor látott, szürke utcát olyan pillantással bámulni meg, mintha Londont mutatnák meg először, vagy a gizehi piramisokat — ez is kisplasztika. A dolgok ízét, formáját, összefüggéseiket mintegy *emlék nélkül*, az újszülött elfogulatlanságával venni észre s ugyanakkor mégis oly tapasztaltan, mint az ínycsokor,

aki már csak a legegyszerűbb, nyers és egészséges hatásokra rezzen meg: ez a kis-plasztika.

A szegények életművészetében van valami abból az erkölcsös szomjúságból, amellyel a nagy alkotóművészek érzékelik a világ benyomásait. A szegény életművész, mikor kis-plasztikában dolgozik, mindent egészen komolyan fog fel, mindent *egészen* fog fel, egy falevelet éppen úgy, mint egy gyümölcsöt, vadonatúj itatóspapírt, egy ember mosolyát, összefüggések nélkül, kiemelve a jelenséget a világ felfoghatatlan zavarából, érzékelve és megadva a *valóság-nak* kijáró áhítatot. A világ elfolyó, zavaros anyagából néhány cseppet párol le mindössze: e cseppeket aztán minden érzékszerével élvezzi.

Kis-plasztika az is, ha egészen komolyan foglalkozunk egy emberrel; de erre a művészetre legtöbbször már csak azok a nemes szegények képesek, akiket később, éppen ezért, szentté is avatnak. A legtöbb szegény családjával él, továbbá állatokkal s amikor csak teheti, egyedül. Amit a világ elhullajt, azt ő felemeli, hazaviszi, nézi. Ahogy a gyermekek eljátszanak egy fadarabbal, melyet ide-oda rakosgatnak s felváltva vasútnak, embernek, repülőgépnek képzelik, úgy rakogatja, forgatja és tologatja képzeletében a szegény a világ hulladékát, egy hangot, egy madártollat, három hét előtti új-

ságpéldányt, leszakadt gombot, vagy elértéktelenedett záloglevelet. Minden örömet szerez neki, mert minden a világról visz hírt abba a nagy elkülönöttségbe és magányba, ami a szegénység. A használt térképes villamosjegynek is örül s hosszan tanulmányozza, mert ez a térkép élete titokzatos birodalmának vázlatát mutatja, melyet úgy bámul meg, mint Sven Hedin a Tibetről készült angol katonai térképeket. A szegény legtöbbször oly szegény, hogy tud örülni a temetéseknek és a kivégzéseknek is. A szegények, mikor sétálnak a városban, egyforma bensőséggel bámulják meg a nemzet nagyjainak bronzbaöntött lovasszobrait s az utcasarokra kiállított szemetesládákat is. Az értékelésnek ez a bensősége a kis-plasztika. Ez az, amit iskolában nem lehet tanítani.

Koronként különös mámor ejti meg a szegényeket: mint a nagybeteg, aki delirálni kezd, ünneplik betegségüket, az élet ajándékának, tiszta és magasrangú állapotnak érzik a szegénységet s e hagyományos téveszmének extatikus vallomásokban és himnuszokban adnak kifejezést. A profán irodalom legalább annyira telítve van a szegénység mámoros dicsőítésével, mint az egyházi. A költők és a szentek időnként úgy hirdetik a szegénységet, mint a legfőbb jót, a malasztot, mellyel az ősidőkben telt el

az emberiség s Paornai Jánostól a nagy orosz regényírókig számtalan klasszikus példát sorolhatnánk fel a szegénység mámorának jellemzésére. Az egyszerű, alig bővített krisztusi tételt a szegényekről, akik hamarább jutnak be a mennyek országába, mint a gazdagok, kései szerzők szívesen és gyakran értelmezik úgy, hogy a mennyek országa már itt a földön is feltalálható s a Paradicsomnak mintegy előkertje a szegénység, a tiszta és önmagáért való szegénység állapota. Ezt a felmagasztosulást a szegénységben a magunk részéről soha nem éreztük. Általában inkább szenvedtem a szegénységtől, s nehezen viseltem csak el. De sok gyakorlat és tapasztalás megtanítottak arra is, hogy iparkodjak megérteni a szegénység mámorát, ezt a különös, izgalmas és idegerősítő lelkiállapotot, mely bizonyos felismerések birtokában minden érzékenyebb szegényt megejt időnként. A szegénysorsú élet ünnepnapjai ezek, mikor a szegény úgy ünnepli helyzetét a földön, mint isteni ajándékot, szabadságnak érzi azt, amiről józan pillanatban tudja, hogy nem más, mint életfogytiglani rabság.

A szegénység szabadságát, csekély kivétellel, a legelőkelőbb szerzők is ünneplik műveikben. *Dante* éppen úgy dicséri a szegénységet, mint *Rousseau* s *Szent Pál* legalább úgy el van ragadtatva tőle, mint

G. B. *Shaw*. A filozófiai irodalom is arra tanít általában, hogy csak a szegénység adja az embereknek az igazi, a tökéletes szabadságot. Mentői szegényebb, annál szabadabb a szegény. Ez a kötetlen állapot már csaknem az állatok szabadságára emlékeztet. „*Szabad, mint a madár*“, mondja a népnyelv, ami annyit is jelent, hogy a madár vagyontalan, mint egy szegény, tehát szabad. A szegények szabadsága legtalálékosan a vaddisznók, vagy a halak szabadságához hasonlítható. A létezés mámorja, melyet a szabadságérzet vált ki időnként a szegényből, megejt néha az állatokat is. De az összes filozófusok ismerik, sőt magam is észleltem néha ezt a mámort. Az élet ritka és világos pillanataiban révületszerűen derengett felismerése annak, hogy teljesen szabad vagyok, mert mindaz, amit a szegénység állapotán belül a magaménak mondhatok, tárgyi értelemben oly keveset ér, hogy bánkódás nélkül eldobhatom világi vagyonomat, minden pillanatban elutazhatom Honoluluba, vagy a halálba, s nem ér különösebb veszteség. Egy napon én is fölismertem a boldogító igazságot, hogy teljesen szabad vagyok, mert nincs az életben veszteni valóm. A gazdag, sajnos, nem ismeri ezt a mámort. Ez a fölismerés tanítja a legtöbb szegényt arra, hogy az élethez se ragaszkodják különösebben. A szegények szabadsága több

dimenzionális s az élet határain is áttör. A szegény gyakran eldobja az életet, könnyű szívvel, mint értéktelen hamisítást s különösebb veszteségérzet nélkül távozik el a halálba. Ez a szabadság csakugyan rnámorító.

Nem egészen biztos ugyan, hogy a szegény túl* világi kilátásai rózsásabbak, mint földi helyzete s e gyanúnak a népnyelv ékesszólóan és jóízűen ad kifejezést, mikor sejteni engedi, hogy „*az úr a pokolban is úr*“, amit úgy is lehet érteni, hogy a szegény a pokolban is szegény s nem valami külön katlanban sütik, nem éppen jóminőségű, forró olajban főzik, hanem tömegben és egyszerre, mint a csíkot, vagy a rákokat. Jóllehet a szegénység, mint a gazdagság, isteni eredetű, természetfölötti elrendelés, egyáltalán nem valószínű, hogy a túlvilági élet éppen úgy megkülönböztet gazdagokat és szegényeket, mint a földi élet. A vallás vigasza arra tanít, hogy a szegények kárpótlást nyernek földi szenvedéseikért a Paradicsomban, ahová a gazdagnak nehezebb bekerülni, mint a tevének átjutni a tű fokán. A gazdagok ebbe a büntetésbe már ősidőktől bele-törődtek; csekély kivétellel egyikük sem tesz kísérletet arra, hogy a túlvilágon bejusson a Paradicsomba. Beérik a silány örömmel, melyeket itt a földön találnak s úgyszólván maradék nélkül átén-

gedik a szegényeknek a Paradicsomot. Elég különös, de így van.

Az összes vallások arra tanítanak, hogy Isten a szegények barátja. Ez a mélységes hit és meggyőződés már kora ifjúságomban áthatott engem is. Isten az egyetlen tekintély, akit a szegény tegezhet. Egy irodai elöljárót már magázni kell és illik így szólítani: „*nagyságos uram*“. Istennek nincsen rangja. A szegény közvetlenül szólítja meg, második személyben; a szegény és Isten között a bensőséges, megható intimitásnak olyan fokozatait figyelhetjük meg, amely valóban kárpótolja a szegényt a kissé rideg magányért, mely az emberek között általában osztályrésze. A szegény minden apró vágyával Istenhez fordul, mert megtanulta, hogy a földön hiába fordul bárkihez is. A szegények nem annyira a túlvilági üdvösségért imádkoznak Istenhez, melyet a vallás amúgyis megígér nekik, mint inkább csak új cipőért, vagy kávédarálóért. Mint a gyermekek, ők is Istenhez futnak torz vágyaikkal; frivol és világi kívánságokkal ostromolják Istent, patkoszeget kérnek tőle, meleg alsóruhát s hosszan imádkoznak egy haskötőért. Minden bánatukkal Istenhez szaladnak, mert tudják, hogy az Egyetlen, aki egyáltalán meghallgatja őket. Isten személyes barátja minden szegénynek, A gazdag gyertyát gyújt Isten-

nek, templomot épít és áldozatot hoz neki; a szegény, mint a nyűgös gyermek karácsony előtt, állandóan csak zaklatja együgyű óhajaival. A szentektől tudjuk, hogy Istennek ez a zaklatás kedvesebb, mint a gazdagok ajándékai.

A szegénység öntudatos felismerésével együtt jár Isten barátságának ajándéka. Mentői szegényebb lesz az ember, annál meghittebb viszonyba kerül Istennel. Amíg fiatal voltam s azt hittem, hogy kiválasztott ember vagyok, aki a gazdagok közé kerülhet valamikor, mitsem tudtam Istenről. Mint Saulusnak a damaszkuszi országúton, az élet nagy pillanatában később nekem is megmutatkozott Isten, hallottam hangját s megismertem Őt. Ez Hamburgban történt, egy híd alatt. Minden szegénynek megmutatkozik egyszer Isten. Nem kell hozzá égő csipkebokor sem. Az ember él s csak annyit tud Istenről, mint egy távoli, nagyon hatalmas uralkodóról, akit tisztelni tartozik ugyan, de nincsen hozzá személyes köze. Egy napon megismerkedik Vele. A mi civilizációnkban ez a találkozás néha útszéli körülmények között is történhet, egy kávéházban, vagy a földalatti vasúton, mert Isten a profán helyeken talán gyakrabban jelenik meg, mint a templomban. Megjelenését nem kíséri égzengés, fényesség, sem papi kórus. Minden nyelven beszél s nagyon egyszerűen,

mindig csak éppen azt, amiről szó van. A nők különös, csacska óhajait ugyanazzal az irgalommal hallgatja meg, mint a férfiak bűnös vágyait. Nem igaz, hogy Isten előtt csak az kedves, amit a földön erénynek neveznek. Minden szegény tapasztalásból tudja, hogy gyakran éppen az nem kedves Isten előtt, amit a földi törvény, az élet viszonyaihoz való kényszerű alkalmazkodással, jogosnak hirdet. Isten nem tanácselnök s nem alkalmazza a paragrafusokat. Isten szemében nem feltétlenül bűn az, amiért itt a földön elítélik a szegényt. Isten mindenekfölött barát. Szent Ferencről tudjuk, hogy kizárólag a szegények barátja.

Ha a szegény élete során zsákutcába kerül, leghelyesebb, a hatóságok és az összes karitatív intézmények megkerülésével egyenesen Hozzá fordulni. Ez az egyetlen gyakorlati tanács, melyet a szegénynek az élet mostoha fordulatai között igaz meggyőződéssel adhatunk. Isten, a maga rendkívüli módján és titokzatos eszközeivel, feltétlenül segít a szegényen. Minden más kísérlet, mely a szegény földi helyzetét iparkodik megoldani, nehézkes, körülményes és meglehetősen reménytelen.

VÉGSZÓ

Nem kételkedem, hogy kis művemben fogyatékosán és tökéletlenül sikerült csak megvalósítani a magam elé tűzött nagy célt. Erőm véges, ismereteim fogyatékosak. Valószínű, hogy a szegények ízlésszintjét még e könyvben foglalt gyakorlati tanácsok halmazával sem sikerül majd a kívánt mértékben megjavítani. Szükségesnek tartanám e célból — s nem kételkedem benne, hogy egy értelmesebb, civilizáltabb korszak a gyakorlatban elégtételt is szolgáltat nekem — ha kis művem alapelemeit a középiskolákban tanítanák már, például görög nyelv, vagy ének helyett; mert a szegénynek nagyon keveset használ csak életében, ha elsajátítja a görög nyelvet s megtanul énekelni, de főbenjáró érdeke, hogy már zsenge korában megismerkedjen a szegénység alapfogalmaival. Fontosnak tartom, hogy a szegénységet, mint kötelező tantárgyat oktassák az iskolákban, mert a szegénység természete, válfajai és tünetei feltétlenül közelebbről érdeklik az emberiséget, mint a

növény- vagy ásványtan, hogy a *philosophia propeudeutika*-ról ne is beszéljünk. A szegénnyt meg kell tanítani az élet művészetére, mielőtt az emberiség a barlanglakók életszintjére süllyed, aminek előjeleit éppen korunkban gyakran és sokfelé észlelhetjük. Kis művem fogyatékoságában is iparkodik ezt a célt szolgálni; ám kövessenek a megkezdett úton mások, felkészültebbek és ékeőbb szavúak; számomra elégtétel már az is, hogy igénytelen tanácsadója lehettem néhány tájékozatlanabb szegény-társamnak, s a magam szerény eszközeivel, egyszerű harcos gyanánt résztvehettem abban az épp oly gigantikus, mint reménytelen küzdelemben, melyet korunk legjobb szellemei civilizációnk végnapjaiban az emberi ízlés és méltóság soha nem sejtett méretű, kollektív elaljasodása ellen vezetnek.

Amint nem tartom valószínűnek, hogy az emberiség nagy tömegét valaha is ki lehessen emelni az általános szegénység állapotából, úgy kevés reményt látok csak az emberek ízlésszintjének gyökeres megjavítására. Úgy vettem észre, hogy az emberi korlátoltság és teherbírás csaknem olyan végtelen, mint a tömeg ragaszkodása a szokásokhoz és előítéletekhez, Általában csak a magánembert tartom erkölcsi cselekedetekre képesnek, a tömeget

nem. Az élet élvezetére is csak a magánembert tartom alkalmasnak; az egyéniség titokzatos varázsa nélkül céltalan a gyakorlatban minden tanács és szabály, amely az élet szeretetére oktal. Korunk divatos társadalomszemlélete tagadja az egyén jogát az élethez s nagy, általános megoldásokat hirdet. A „nagy és általános“ megoldások helyett kis művem a magánéletet óhajtja szolgálni. Tudom, hogy a kor ítélőszéke előtt ez a szándék erkölcstelennek számít; minden és mindenki erkölcstelennek számít korunkban, aki magánember óhajt maradni és ebből a célból védekezni merészel. A. kor máglyára cipeli az egyént, aki nem hajlandó a tömeg vallásában üdvözülni; különösebb gusztus és a mártíromság legcsekélyebb szándéka nélkül, mégis inkább vállaljuk ezt a máglyahalált, melyet a kor inkvizitorai az egyén számára osztogatnak, mint a kollektív üdvözülést. Kis művem a kevészámú, megmaradt magánemberek részére készült; tudom, hogy éppen ezért nem is számíthat különösebb elterjedésre.

Hadd végezzem hát művem — mely az egyént, a keveset, az ellenállást és a miniatúrt hirdeti a tömeggel, a nyersanyaggal, a beleegyezéssel szemben, a végeset és kiválasztottat a „végtelennel“ és formátlannal szemben — az Isteni Költő szavaival:

*».... a sok szépből, mélyet az ég hordoz
láttam egynemű, egy kis karikába:
és így jutottunk ki a csillagokhoz»*

VÉGE

N É V - É S T Á R G Y M U T A T Ó

Altenberg, Peter, 103
Amalthea, 45
Amenophis, 167
Anasthenés, 88

Bach, 80
Balbi, 41
Bodman, 18
Bossuet, 88
Bnllat-Savarin, 174
Brutus, 123
Byron, 114

Caesar, 123
Cambronne, 125
Casanova, 154
Cinikusok, 88
Qvitas Dei, 184
Cook és Fia, 140
Columbus, Kristóf, 128
Cussy, márki, 174

Dante, 11
Dosztojevszkij, 40
Duna medence, 94
Dupont, 173

Eiffel, 8
Eckener, 81

Ferenc, assisi Szent, 11, 58,
201
Fletcher, 114
Firduszi, 78
Ford, 173

Grinod de la Reynière, 174

Hamsun, Knut, 122
Holding, 19
Horatius 87

Isten, 52, 67, 84, 200
Idő, 97

Jób, 84
Jürgensen, 96

Kant, 106
Kassjde, 77
Koch, 81
Korosy Csorna Sándor, 128
Kossuth Lajos, 80

Knigge, 6
 Kréta szigete 6
 Kúry Klára, 45
 Ku-Klux-
 -Klán, 14
 Lamb, Karol
 Louvre, 56 Karolina, 114
 56
 Marx, 14
 Masseur^
 Merodachbala^{usset_allam>} 45
 Menandros, ihbaladan II., 168
 „Mein Syster^{08'} 149
 Mommsen, lestem“, 10
 Morgan, 173^{n>} 145
 Hüller Miksa¹⁷³
 tfiksa, 41
 Nansen, 178
 Nebukadnezza 1^
 Nietzsche, 10^{^nezzar>} 168
 Norman, Mon^{5>} 10^{o<}
 Montagu, 35
 Omer (bin O
 Ovidius, 159^{lin} Chájjem), 78
 159
 Pál, szent, 19<
 Paornai János^{11' 196}
 Pascal, 106 János> 196
 Pénz, 21 106
 Philippe, Cha
 41 132 Charles-
 Louis,
 Philisophia prŁ
 Petronius, 173 propedeutika,
 204
 Pott, 41 s. 173
 Rabelais, 173
 Ramses L—II., 167
 Rilke, 18
 Rockefeller, 57
 Rothschild, 45
 Rousseau, Jean-Jacques, 196
 Sándor, Nagy, 81
 Saul 200
 Sethos L, 167
 Schopenhauer, 72, 106, 150
 Sexus sequior, 152
 Shaw, G. B., 197
 Sinclair, Upton, 41
 Sokrates, 106
 Spitzbergák, 54
 Swift, Jonathan, 178
 Taharka, 167
 Teheran, Gazette de, 78
 Teréz, lisiex-i szent, 131
 Tibet, 195
 Tiglatpilezer, III., 167
 Üdv Hadserege, 14
 Villon, 87
 Voltaire, 89
 Wales, Prince of, 118
 Wedekind, 122
 Woytinski, 150
 Whyski, 184
 Zeus, 45
 Zrínyi Miklós, 8

TARTALOM

BEVEZETÉS

5 old.

ELSŐ FEJEZET.

(*A szegénységről általában. — A gazdagságról. — A pénzről. — Az állatok szegénységéről. — Érintkezés a szegényekkel* 13

MÁSODIK FEJEZET.

(*A boldogtalanságról. — A szegények fajtáiról. — Nyelvük, szokásaik, mondakörük, társadalmi berendezkedésük.*) 33

HARMADIK FEJEZET.

(*Az élet szépségéről. — A 'ajakról. — A szegények szépérzékéről. — Kertjeikről és lakásaikról.*) 51

NEGYEDIK FEJEZET.

(*Az átköltés elméletéről. — Használati utasítás az átköltéshez. — Példa és gyakorlat: átköltött nap a szerző életéből.*) 65

ÖTÖDIK FEJEZET.

(*A komplikált és az egyszerű életről. — Érintkezés a cselédekkel. — Dívat, lakás, öltözködés — Élet a családban.*) 109

HATODIK FEJEZET.

(*A vándorlás hajlamáról. — A csavargásról. — Az utazás válfajairól.*) 125

HETEDIK FEJEZET.

(A nőkről. — A nők viszonya a szegényekhez.

*A szegények viszonya a nőkhöz. — Szerelem
szegények világában.) ..... 145 old.*

NYOLCADIK FEJEZET.

*(A munkáról és a munkátlanságról — Az ételekről
és az italokról. — A praktikus és olcsó szenvedé-
lyekről.) 167*

KILENCEDIK FEJEZET.

*(A „kis plasztikáról“. — A szegénység mámoráról.
— Isten barátságáról.) 191*

VÉGSZÓ 203

NÉV- ÉS TÁRGYMUTATÓ..... 207